

Szépirodalom

Szálanger Balázs versei	5
Borsodi L. László versei	7
Wirth Imre versei	11
Szakács Réka: Masango Afrikába repül	13
Izsák Anikó-Borbála: Sohavolt jelenek	21
Bozsik Péter versei	27
Vári Csaba: Stációk	30
Miklóssi Szabó István: Az oroszlán és a majom	34
Szilágyi-Nagy Ildikó rövidprózái	44
Pethő Lorand versei	57
Bíró József versei	59
Eliza Macadan versei (<i>Balázs F. Attila fordításai</i>)	61
Horia Dulvac versei (<i>Balázs F. Attila fordításai</i>)	67

Literata Hungarica

Az Eminescu-ügy (<i>Bertóti Johanna fordításai</i>)	74
---	----

Nobile Officium

A „literati” Lészaiak (Oláh-Gál Elvira beszélgetése Lészai Ferencz repülőtervező mérnökkel)	85
--	----

Ujjlenyomat

Gazda József: Mindenben bűnös	115
---	-----

Kelet Népe

Obrusánszky Borbála: A frászkarika és az Umaj-barlangok	132
---	-----

Aranyág

Tánczos Vilmos: Boldog magyar gyászünnepek	145
--	-----

Forgószínpad

Mindig valami másra várunk (S. Kiss Krisztina beszélgetése Ruszuly Ervin táncos-koreográfussal)	152
--	-----

Műteremtés

Ladó Ágota: Lányok, asszonyok Nagy Imre művészetében	165
--	-----

Szemle

Borsodi L. László: Diagnózis a köztesből (Szakács Réka: <i>A testidomár</i>)	168
Simó Márton: Mintha valóságos álomban, mintha a jelen-Duna vízszintje alatt (Szálanger Balázs: <i>Al-dunai álom</i>)	177

Előfizetők névsora	181
------------------------------	-----

Lapszámunkat Nagy Imre munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitantal57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lővétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánzos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó – Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Szálinger Balázs

MIKES KELEMEN URÁVAL
KERTI MUNKÁT VÉGEZ

Szóltak uramnak, hogy konfliktusos
Ásványt találtak a határban. Dolgát
Ott hagyva el is tűnt a zavaros
Tekintetű, kiutalt kerti szolgálk.

Az egész megsüppedt birodalom
Felbolydult, s mint egy éhes kutya, úgy ás,
Mi urammal kint állunk a napon,
Most nyár végéig nem lesz kerti munkás.

Körbenézünk. Térdig gödör, nyakig gyom,
Végül uram egy ásót fölemel:
Ezt a földet békességesen bírom,
Legyünk bátrak simogatni, ha kell.

Ivott is, és el is nyomta az álom,
Magánál jár, Néném, Magyarországon.

MIKES KELEMENÉK
AJÁNDÉKOT KAPNAK HAZULRÓL

Kiáltoznak, nyissuk ki a kaput,
Plató földet hoztak Magyarországról.
Egy bolond rajongónk küldte, csak úgy,
Mert emlékünkkal meghitt viszonyt ápol.

Jó urammal állunk az udvaron,
Nemes ajándék. Poros lett a lábunk,

Bár viszonzozhatnánk! Szétoszthatom,
Mondja uram, vagy mondd meg, mit csináljunk.

Nem bánthatjuk meg, ez új nemzedék.
A történelem egy sor szép hazugság,
Amiben minden paraszt egyetért,
Mondja uram, s fölemeli az ujját:

Nem messze tőlünk már kamaszodik.
Egy világváros, majd az takarít.

MIKES KELEMEN AVART ÉGET, MEGPERZSELŐDIK

Kiöregedett háremhölgy lakik
A szomszéd telken, egy ronda boszorkány,
Hozzáadtak egy evezőst, akit
Egy görbe estén megkedvelt a szultán.

Avart égettem hétfői napon,
De a vén kurva nem sokáig tűrte,
A rendelettel jött át, félvakon –
Mért nem dobtam azzal együtt a tűzre?

Édes hazám, téged löktek a porba,
Minden béke megaláz valakit,
Rossz ágyasok tanítják jó modorra
Idegenben a legjobb fiaid.

Eloltott tűz fehér füstje felettünk,
Földön s égen most már hamuvá lettünk.

Borsodi L. László

NEM, SOHA¹

(Jel 5,1-4)

A szemébe szeretnék nézni sorban mindegyiknek: annak, aki úgy tett, mintha, annak, aki lehallgatott, besúgott, és annak, aki szavaimat kiforgatta. És a szemébe néznék annak is, aki felhívott telefonon, hogy holnap mennék be hozzájuk egy kis beszélgetésre, és annak is, aki kérdezgetett, faggatott, arcul ütött. És a retinájáig néznék annak, akiről azt hittem, barátom.

Nem kérdeznék semmit tőlük, nem átkozódnék. Csak arra kérném mindegyiket, hosszan nézzenek a szemembe, ne forduljanak félre, ne is pillantsanak, hogy lássák meg át nem aludt éjszakáimat, félig mondott imáimat, falakra tapadó sóhajaimat, hideg, ragacsos reggeljeimet, a ráncaimat.

De nem így lesz, nem, soha. Mert egyik hirtelen megöregedett, új hazát hazudott magának a másik. Van, amelyik szájhős lett: Isten, haza, harsogja. És csak egy, pusztán egy akadt, aki önként adta fel magát a másvilágon.

Évek telnek, őszre ősz. És nem töri fel a pecsétet senki.

A HÍD ELŐTT, BALRA

Mert egy napon elindulnak, és olyan ösvényekre tévednek, melyeket csak a keselyű lát meg, a héja tud kifürkészni.

Ruhájuk rongyos, üres a tarisznyájuk, a kulacsuk, egymáshoz nem szólnak, egymásra nem néznek, lábuk a szembejövőt kikerüli, s ha megszólítják őket, kalapjukat földhöz vágják, hangosan káromkodnak. Ha megállnak, az eget nézik nyugtalanul, a fákat, cipőjükkel a fűszálakat rugdossák, a virágokat,

1 Az *Estére megöregszel* című ciklusból.

de nem néznek vissza, indulnak is tovább.
Ha süppedékes itt-ott a talaj a lábuk alatt,
nem kérnek segítséget, aki lemarad, otthagyják,
talán észre sem veszik, később sem keresik.
A híd előtt, balra eltérnek, a folyóparton tovább.
Nem tudnak véget vetni a sötétségnek.

NOVEMBERI ÁRNYAK

Csak a lángok jelzik ellobbant vágyaikat, a szenvedélyt,
amivel öleltek, amivel ölni tudtak volna, mosolyukat,
mozdulataikat, tekintetüket, járásukat évek óta elnyelte
a kétméternyi mély, mindenük humusz. Hol van már
feszés bőrük, formás alakjuk, félreismerhetetlen hangjuk!
Felszívták hajszálgökök, lárvák, az élősködő idő, a némaság.
Milyen jó volna hinni, hogy nem csak emlékképek ők,
nem csak illatnyom, mozgatlantörmelék, s hogy egyszer, mikor
nem is számítottunk rájuk, visszatérnek, és azt mondják, ennyi volt,
halálunknak vége, kishitűek, miért szomorkodtok, itt vagyunk,
minden ott folytatódik, ahol abbamaradt, és együtt leszünk mindig.
Az ablakból a temetőre látni –
kialudtak a gyertyák,
mozdulatlanok az árnyak.

ÜVEGHANGRA

Ritner Béla emlékének

*„Hadd zúgjon a motor, vágasson a gépem!
Hurrá! A mocskos földet elhagyom!...”*

(F. T. Marinetti)

Füst- és konyakízű a délután, a pincérnő melle megremeg.
Órák óta beszélgetünk, amikor váratlanul azt mondod:

elfáradtam. Hirtelen közénk tolat a csend, fékez, megáll.
Hosszan magad elé nézel. Két slukk, három, és a zene.
Majd a nőkről, a nőidről újra. Elképzelem, kivel hogyan.
Még egy kört én fizetek, erősködsz, hát rád hagyom.
Fizetnék én is, de nem engeded, majd máskor, nyugtatsz.
Füst- és konyakízű az este, siettet a mogorva Pincér.
Az ablakon túlról száguldó autók hangját hozza-viszi a szél.

ARCHÍV

Assisi, 1992

Az első sorban guggol,
tekintete a kamera mögé néz.
Hátánál mogorva felnőttek,
kik harminchárom éve
vannak a nyomában.
De ő nem néz vissza.
Tudja: nem érik utol soha.

JÁTEKTÉR

Megijedtem: egy reggel azt hittem, te jössz szembe az utcán,
de ahogy közeledtem addig a pontig, ahol már el kellett volna dőlnie,
tényleg te vagy-e, lemondtam rólad, oda se néztem, úgy tettem,
mint akit nem érdekel, ki is az valójában, mert az ismeretlenektől
mindig félttem, gyermekkoromban sem értettem, miért szorítja meg
nagyanyám a kezemet, és miért kell köszönnöm olyannak, akit nem ismerek,
hát továbbmentem anélkül, hogy oldalra pillantanék, és titkon azt reméltem,
ha mégis te lennél, nem vettél észre, nem fordulsz meg, nem szólsz utánam,
hogy tényleg, hát te itt, hogy megkímélsz széles gesztusaidtól, és elmarad
a szokásos ölelésed, a ruhaszagod, a számon kérő tekinteted, az unalomig
futtatott üresjárataid és az ígéret, hogy legközelebb nálad egy kávéra,
már éreztem is a kávé illatát, de nem azét, amellyel te kínáltál egyszer

egy lebujsban, hanem egy másikat, amellyel az kínálna, akinek téged hittelek,
de amelyet biztos visszautasítanék, mert idegentől, bármilyen vonzó,
bármilyen titokzatos lenne, bármennyire új esélyekkel is kecsegtetne,
nem fogadnám el, ráadásul tudom, egy idegennek nincs joga megsértődni,
akár udvariasan, akár durván, hosszan káromkodva vagy félszavakkal
ráznám le,
mint engem tegnap szétszórt játékaim miatt a szomszéd lépcsőházból
egy angyal.

ŐZEK, FARKASOK, ISTENEK

S ha már a taxik sem járnak,
végül elindul egyedül, gyalog.
Hogy meddig ér, arra nincs recept,
útjelző, jó szó mit sem ér.
Ha orrba ütik, letörli a vért,
úgy tesz, mint ki mindent megköszön.
És csak megy, csak megy, csak megy,
nem néz vissza, nem bán meg semmit.
Őzek, farkasok csatangolnak benne.
Lába nyomán földszagú istenek.

UTOLSÓ HÉT

Egyre szűkebbek a nappalok, egymásba érnek az éjszakák.
Rosszarcú emberek jönnek-mennek, és némák az óriások.
Egyre kifosztottabbak az erdők, árvák a városok, a földek.
Az egekben meglapulnak, mert gazdátlanok az angyalok.
Lehet, valaki lát minket, figyel, de nem törődik velünk.
Hangok jönnek a föld alól, lehet, minket szólítgatnak.
Talán csukják a kapukat, talán most mondanak le rólunk.

Wirth Imre

UJJAIM FOLYTATÁSAKÉNT minden fa
lombot növeszt a vállaimból, minden
halott növény és állat fülembé sűg,
csak egy szót az enciklopédiából,
minden szóból kihajt az élettelen,
mert aranyló almafánk alatt, ketten
szerelembe esve, nem rohadtt tovább,
ami él, a patak kiáradtt, szemben
álmosan ébredsz, valaki megpróbált
elásni, a göröngyök szempilládról
mélyre hulltak, ahol úgy vártalak még
mindig, várfalon repkény, mandragóra,
röppenő kavics a hallgatás partján.

CSEND VOLT. Hallgatott a disznóól, a legyek.
Kakukkos óra döngte a delet, mikor
sírni kezdett a böllér, és bekapcsolták
az áramot. Az ajtót széttaposó kan
zsírját kavartam délután. A szerelem,
sűgta valaki részegen, de nem mondta
tovább, elájult. Rőfögve túrt mélyre, még
lejjebb. A szag átszakította az eget.

CSAK A TÖRÖTT szárnyú madár
verdesése, ahogy dadog
a diófaágon este,
megbabonázott kutyák közt.
A repülés, a levegő
suhanása és nyílveessző.
Csattog a csőre, azt hittem,
örökké tart a nyár. Szárnyam
elvétette a felhőket.

Ha megesztek, ropogtatva
szellős csontjaim, egy tollam
tűzzétek vakondtúrásra.

Szakács Réka

MASANGO AFRIKÁBA REPÜL

Az osztály keleti szárnyán a betegek szobái, az orvosi és az elkülönítő sorjáznak, a szemközti betegszobákat a mozgáskorlátozott WC, egy beszögellésben a zuhanyzó, végül a kezelő követi. A két oldal közötti ablaktalan, csatornaszerű üreg a folyosó, ami olyan keskeny, hogy Masango tolókcója hol hangos csattanással, hol tompa dörrenéssel, máskor meg üveges csörömpöléssel mindegyre nekimegy valamelyik oldalának. Kezdetben persze kirontottam a zajokra, de ehhez először odébb kellett lökni a fémszékeket, ami csak tetézte a ribilliót, és még jobban megrémisztette a fotelba süppedt beteget, aki éppen bent volt, de hát itt mindig van bent valaki. Emiatt hamar leszoktam a ki-be rohangálásról, egyrészt mert kellemetlen, másrészt meg idejekorán felismertem Masango ütközéseinek a zaját, és megtanultam különbséget tenni közte meg a tényleges zúrók között, amiből akad éppen elég. Egyébként nem lehet megszokni az orvosi szoba berendezését, szedett-vedett itt minden, az ormótlan asztal, a piszkos-sárga fotelek, a gurulós iratszekrény, s mindez egy kamraszerű térbe összehordva, ahol a falnak szorítva dolgozom, az íróasztal melletti kijáratot meg elbarikádozzák a fémszékek, s jobbról egy üvegfal feszül tolóablakkal. Olyan az egész, mint egy vintage bolt, aminek kirakat-üvegén át összezsúfolt kacatokra, meg folyton a pult mögött ülő fehér köpenyes boltosra látni, és emberekre, akik soha nem vásárolnak semmit.

Masango tolókcóját kezdetben egy ápoló taszigálta végig a folyosón, amire az orvosi szoba is nyílik, de a fiú hamar önállósult, megtanulta kezelni az otromba kerek szerkezetet, aminek az egyik pedálja ráadásul folyton lekonyul, s a bal lába nehezezzékként becsúszik a járgány elé. Masango ilyenkor felkacag, helyére akasztja a pedált, majd az öntvényyszerű képződményt, ami régen a lába volt, visszateszi a lötyögő műanyagra, és tovaögrgeti a kocsit. Akkor sem lamentál vagy háborog, ha elakad a kanyarban, beszorul a kifeszített bejáratú ajtó és a lift közé, vagy nekiütközik valaminek. Visszahúzza sokadjára is az ütközéskor

lecsúszott gipszcsöveket, amiből kikandikálnak, mint valami bizarr erotikus segédeszköz-arszenál, a fekete lábujjak a rózsaszín körmökkel, és odébb gurul.

– Meg akartam mutatni, hogy lehet egy kicsit repülni – mondta tárgyilagosan, amikor műtétek sorozata után, tolókocsiban visszakerült a pszichiátriára, ahol már több mint két éve élt, azóta, hogy a morlaix-i utcán rátámadott egy nőre, akiben a Guineában élő anyját vélte felismerni. Az a tény, hogy a morlaix-i asszony fehér volt és franciául kiabált segítségért, Masangót egyáltalán nem befolyásolta, és a téboly ideje alatt megrendíthetetlen meggyőződése volt, hogy az anyja boszorkányság révén fehérré változott, és iderepült Conakryból, hogy őt ismét próbára tegye. Iskolázatlan anyja hirtelen jött francia nyelvtudásán sem akadt fenn, mivel a nyelveket meg lehet tanulni, elég hozzá a rendszeres verés, a hosszú sivatagi utazás, a szomjúság, az erőltetett menet, az éhezés, vagy a kényszermunka. Bizonyosság rá saját maga, aki hét nyelven tud vizet, kenyeret és könyörületet kérni, ha muszáj, indokolta Masango nyugodt tempóban az elmeszakértőnek, de mindhiába. A társadalomra veszélyesnek ítélték, és traumák talaján, droghatásra kibomlott szkizofrén téboly miatt a prefektus elrendelte a kényszergyógykezelését, az elmeosztályt pedig nem hagyhatta, és nem is hagyta el tizennégy éves kora óta. Kivéve, amikor tizenhét évesen megszökött, és leugrott egy viadukt közeli tizenhatodik századi ház tetejéről, ahová a függőkerteken keresztül valahogy bejutott, s a ház palaborítású szegélyén egyensúlyozva három emeletet zuhant. A bal csípője kificamodott, mindkét lábszára több helyen eltörött, az egyik szárkapocs és a sarokcsontok darabosra törtek, de más nagyobb baja nem esett.

Mindeközben Conakryban, a madinai piacon a szokott mederben zajlik az élet, akárcsak a külvárosokban, ahol Masango peul nemzetségű rokonsága él számunkra követhetetlen családi viszonyrendszer szerint, változatos, de stabil nyomorúságban, s akik mit sem tudnak Masango valódi sorsáról, mert Masango kíméletesen hazudik nekik minden ritka alkalommal, amikor beszélni tud velük telefonon. Aissatou, Masango anyja egy bambetói lebujban dolgozik, ami a mi fogalmaink szerint egyesíti a kocsmát, bordélyt, raktárt és logisztikai központot, és itt elvégzi mindazt, amit megkövetelnek tőle, cserébe viszont nem hal

éhen a két legkisebb gyermekével, amíg várja, hogy Masango a távolból lendít a sorsukon. Aissatou első férjét megölték Dadis Camara katonái a kétezerkilences stadionbéli mérszárlásban, e férjétől született lányai illendően kényszerházasságban élnek, fiai nyom nélkül eltűntek a madinai emberpiac útvesztőiben. Megözvegyülvén, Aissatou-t a sógora vette magához harmadik asszonyának, akitől szült még két fiút, majd a mindennapos ütlegek elől két gyermekével elmenekült. A családnak azért hátrahagyta kárpótlásul Masangót, a legnagyobb fiát, akit egy libériai menekült nemzett neki hirtelen felindulásból még a házasságai előtt. Masango nem ismerte vér szerinti apját, nevelőapából viszont kettő is kijutott. Az anyja szökése után egy nagynéni vette kézhez a tízéves fiút, akinél ezennel befejezettnek tekintették az oktatást, mivel attól kezdve Masango a madinai halpiacon dolgozott, ahol a sousou halászsoktól vette át a hajnali fogást. A rend kedvéért naponta megverték valamiféle ottani népszokás szerint, legalábbis erre következtetek a válaszaiból, s az ember arra gondol, amire éppen tud.

– Miért verték, Masango? – kérdezem alkalomadtán, és alkalom van bőven. Magázom, noha mindössze tizenhét múlt, de hát felnőtt osztályon vagyunk, és újabban tizenhat felett ide, és nem a gyermekpszichiátriára kerül ez a korosztály. Masango mindemellett különleges helyzeténél fogva tizennégy éves kora óta itt is él, és ezzel valamiféle bennfentes státusza, sőt presztízse van a jövő-menő páciensek között, egyszóval kijár neki a magázás. Különben is ő az egyedüli, akit az ápolók neveltek fel, s látták gyulladt szemhéjű, csontsovány alig-kamaszból jóvágású férfivá felnőni. Az elmeosztály az otthona, az ápolók a családja. A betegek ugyanis jönnek és mennek, kivéve persze a félvér Basile-t, aki szintén törzstag az osztályon, s aki, egy kezdeti féltékenykedés után Masango elválaszthatatlan barátja lett, és aki folyton nyaggatja az anyját, hogy fogadja örökbe a guineait. Mert barátság ide vagy oda, de az önazonosság sem akármilyen, és Basile valamiféle homályos identitástudatra eszmélt Masango mellett, amivel addig nem rendelkezett. Basile apai ágon szenegáli, még ha nem is ismeri az apját, és Szenegálról azt sem sejti, hogy létezik, de ez végül elég neki arra, hogy valahogy meghatározza önmagát. – Basile vagyok, de nem Guineából! – mutatkozik be nekem mindegyre, mint egy szellős fogközű barnamedve, amikor faggatni kezdem afelől, hogy akkor mégis honnan, ha nem Guineából. Valahonnan Afrikából – mondja, és azzal a lendülettel

ki is lép a szobából, bevágja az ajtót, majd másnap a hadarva összehalmozott zagyva mondathordalékok közül kihámozhatok valami bocsánatkérés-félét, miközben a kávézóba kérezkedik. Basile-t leszámítva nem csak a betegek, de az ápolók is cserélődnek az osztályon, a családias légkör mégis megmarad, mert az újak ugyanolyan féltve szeretik Masangót, mint azok, akiknek a helyére besorolnak, és Masango kedvéért még Basile-t is könnyebben elviselik. A Masangóért való aggodásban az ápolók szövetségei egymásnak, és a fiú köré szőtt érzelmi háló megvédi őket az efféle osztályokon szokásos kiégéstől. Úgy tűnik, Masango megóvjva azokat, akik vigyáznak rá. Ő a bőrén tapasztalta, amit az ápolók még nem tudnak, hogy az önzetlen szeretet nem olyan otthonos a világban, mint az ellenszenv és a közöny.

- A veréshez nem kell ok, ott nem úgy van, mint itt - válaszolja Masango mindig ugyanazzal az egykedvű tárgyilagossággal, és nem mutat több érzelmet vagy érdeklődést, mint a számára közömbös dolog iránt. Ilyenek a hallban lévő alacsony kanapék és puffok, amin naphosszat tanyáznak a betegek, és ami értékes helynek számít, mert innen minden történést szemmel lehet tartani, beleértve az én mozgásomat is, de amire az összetoldozott lábaival nem tud leülni. Vagy a futball, amit egykor szeretett, de hát többé nem opció. Nincs már dolga ezekkel, minthogy a madinai piaccal, a soussou halászokkal és Aichával sincs, a nevelőanyjával, aki a munka szüneteiben annyit és addig verte, amíg ki nem fulladt.

- De hát miért verték, Masango? - konokul visszatérek a kérdéssel, a kegyetlenségtől mindig megbutulok, s mint műanyag bevonatú régi telefonkábel, recsegve terjed bennem a szó - Rossz volt? A kérdésben a *rossz* egyértelműen jelző, csakhogy Masango másként közlekedik a nyelvekben. Peule anyanyelve mellett a négy elemi osztályban úgy-ahogy megtanult franciául, a soussou halászoktól eltanulta a soso nyelvet, a piaci forgásban felszedett némi angolt, majd 13 évesen nagybátyjával, Alphával, aki felcsapott embercsempésznek, átutazott Guineán, aztán Gaón keresztül Malin, miközben azért, hogy könnyebben vízhez juthasson, megtanulta egyik útitársától a malinkét. Algériában tuaregek fogságába kerültek, ott a nyolchónapnyi kínzás alatt, és mert éheztek is, meg kellett tanulnia a tamaseket, ha élni és enni akartak, majd az öt hónapos marokkói konyhai robot alatt célszerű volt az arab nyelvvel is valahogy elbírnia. Amikor egy és egynegyed

évnyi utazás után tizennégy évesen megérkezett Franciaországba, Masango már egyáltalán nem akadt fent a jelzőkön.

– A rossz volt és a rossz van. A verés rossz. Anyámat és Aichát verte Alpha, Alphát verték a tuaregek, a berbereket megverték az algírok, az algírokat a franciák, Masangót is verték, és Masango az anyját akarta megverni. Ehhez nem kell ok. Az ember él és csinálja a rosszat. A rossznak a rossz az oka – megvonja a vállát, a szemének egészen fehér az ínhártyája, vállának mozgatasakor a fejét is biccenti, s a hajzata, mint sokfonatú fekete kenderkóc, a végein apró gyöngyökkel, minden irányba zizeg és mozog. A tekintete, akár a vaku fénye, egy pillanatra megvilágítja a szobát és derűssé teszi.

– Én anyámban a rosszat akartam megverni, de lehet, hogy nem ő volt az. Csakhogy a rossz mindig alakot vált – mondja, aztán mosolyogva, ahogy szokta, megkérdezi, hogy Basile-lal lemehet-e a kórház kertjébe. Majd a tolokocsiból félig visszafordulva hozzáteszi:

– Sajnálom, hogy bántottam valakit – szerteágazó üstökkel keretezett széles fekete arca kinyílik, mint egy hatalmas, megrepedt gesztenyeburok, és a hasadékon kilátszik hibátlan, fényes fogsora. Pedig nem fogkrémmel, hanem szappannal mossa. Nincs pénze ugyanis fogkrémre, meg egyáltalán semmire, a hivatalosan kapott heti tíz euróból ötöt félretesz telefonkártyára, amivel negyedévente néhány percet a guineai rokonokkal és az anyjával beszél, és akik várják, hogy majd lendít a sorsukon, ő, a szerencsés európai. A maradék öt eurót beosztja a muszájra, és még tud belőle kölcsönözni Basile-nak is, aki nem adja meg az adósságát, vagy azért, mert megjátssza, hogy nem emlékszik rá, vagy mert tényleg elfelejti. Basile-nak soha nem elegendő a fogyatékosági járuléka, meg az anyjától kapott zsebpénz cigarettára és a töménytelen édességre meg chipsre, amit felfal, s amiből a kövérségét fenntartja. Ronda egy ügy volt, amikor kilopta Marie-Claire karácsonyi csomagját az osztályos postaládából, s mint egy dúvad Böszörményi, bezabálta az összes süteményt, breton palacsintát és pástétomot, majd a felmarcangolt és kipusztított dobozt, amiben csak némi tusfürdő és tampon maradt, becsempészte, mintha mi sem történt volna, Marie-Claire szobájába. Marie-Claire napokig őrjöngött emiatt, és végül másik osztályra kellett áthelyeztetni, hogy lecsillapodjon. Ugyan Basile volt a bűnös, de egyetlen osztály sem volt hajlandó fogadni, olyan rossz híre volt mindenütt. Basile-t persze szankcionálni

kellett, ezt elvárták tőlem, ha éppen nem lett volna neki elég büntetés a napokig tartó székrekedés meg a hányinger, no és persze a többi beteg nyílt utálata, meg az ápolók haragja. Mivel nemigen volt más, amivel büntetni lehetett, hát megvontam a kimenőit, ami amúgy is ritka esemény volt, mert az anyja havonta egyszer vitte el néhány órára. Csak Masango állt szóba vele és vigasztalta halk hangon, odahajolva a nála fejjel magasabb hústorony vállához, aki vaskos orrnyerge fölött az apró szemeivel úgy hallgatta, mint egy hűsleges, mihaszna és korlátolt értelmű óriási kutya. És megszöktek mindketten, kihasználva az ápolók figyelmetlenségét, leléptek az osztályról. Senki nem vette észre órákon át, hogy eltűntek.

Az aszfaltút félrecsúszott ostorcsapásként kettészeli a hegyoldalt, s a nagyobbik hegyszelet egy keskeny öblében kuporog az elmeosztály egyszintes panelépülete, ahonnan gyakorlatilag sehová nem lehet kilátni. Mint egy szerencsétlen szürke bárka, beszorult és megfeneklett a mindenfelé terjeszkedő vad vegetációk és hatalmas lombkoronák tengerében, s az ápolók szobájából, vagy az ellenoldali étkezőből sem lehet mást látni zöld hullámsávnál, legfeljebb szélcsendesebb időben imitt-amott egy kékesfehér ég- vagy felhőcafát, ennyi a táj. A bárkaszerű épület hátsó vége nekifarol a hegynek, mindig árnyékban van, ezért is hidegek az itteni szobák. Masangóé a folyosó legvégén van, a szurdokfaltól néhány méterre, viharos időkben a szélről megvadult fák szinte berontanak az ablakán. Az épületnek ezen az oldalán nemigen van mozgás, ha az egereket nem számítjuk, így amikor Masango kimászott az ablakon, Basile-on kívül, aki egy cédrus mögé bújva várt rá, senki nem látta. A hegy oldalán kapaszkodtak le, s csak akkor tértek rá az útra, amikor az a kanyarok után beletorkollik a kórház egyik parkolójába. Innentől a folyó mellett tekereg az út, a járdákon mindenfelé emberek kószálnak, így feltűnés nélkül lehet kijutni a parkból, aminek egyik kijárata a belváros felé visz. Masango és Basile akadály nélkül kijutottak a kórházból, s a színház melletti síkátoron átvágva hirtelen bent találták magukat az ódon belváros kellős közepén, négy-öt száz éves házak és a televény, színes gyomoktól megelevenedett, lélegző kőfalak között, olyan helyen, ahol még álmukban sem jártak. Voltak itt bedeszkázott ablakú, csendes recsegéssel haldokló roskatag házak, ahol a deszkák résein át a tátongó üres sötétség szája ijesztő dohszapot

lehelt rájuk, de a legtöbb ház élt, és aprócska, kék, piros vagy zöld keretes ablakszemeivel jóindulatúan, derűsen, vagy éppen sunyin nézett le rájuk. Meglepetten, riadtan, és izgatottan mentek fel a százlépcsős utcán, egyre fel, amerre a kőfalak réseiben vízszintesen növekvő virágok himbálózni, a lépcsőfokok között erőszakos füvek nyílnak, és a fény mindenfelé zöldes, mintha falevélen keresztül nézne az ember a régmúltba. És a százlépcsős utca kőfalában egyszer csak nyitva találtak egy kék ajtót. Résnyire volt. Masango megállt, és benézett a fallal körülvett hatalmas kertbe, ahol senki nem volt, aztán benyomta az ajtót. Basile idegei az izgalomtól ekkor felmondták a szolgálatot. Masango, hogy lecsillapítsa, kezébe nyomta a zsebében levő összes pénzt, és meghagyta, hogy forduljon vissza a lépcsőn, kövesse a városháza tornyát, és meg se álljon a főtérig, majd vegyen a pénzen macaront, és ott várjon rá. Basile így is tett, Masango pedig belépett a kertbe. A kert óriási volt, gyönyörű, egyszerre gondozott és elvarázsolt, fák, cserjék, bokrok ámuldba ejtő arzenálja, de emberfia, fehér vagy fekete, rajta kívül nem volt benne. Bolyongott egy darabig, de senki nem szólt rá, csak a kert beszélt, mert Masango szerint tele volt szellemekkel a hely, akik egyre beljebb hívták. A kert mélyén, a belső kőfalnál egy másik ajtót talált, ez egy nagyon keskeny lépcsősorra nyílt, ami az óváros függőkertjeit köti össze. Masango elindult a függőkertek között lefelé, elbűvölve a színektől, a soha nem látott, rejtett szépségtől, susogástól és nyugalomtól, utazva abban az időben, aminek létezéséről addig mit sem tudott, és ment, haladt a város öble felé. A lépcsősor legalján, a kőfalban egy újabb ajtón keresztül egy tizenhatodik századi ház belső udvarába jutott, ahol csigalépcső vezetett a felső szinthez. A kertészek és kutyák, ha voltak valahol, aludtak ebéd utáni időtlen unalmukban, sem ember, sem állat nem akadt Masango útjába. Felment hát a csigalépcsőn, és egyszer csak a palatető peremén találta magát, ahonnan belátta Morlaix főterét, benne a városházát meredt breton tornyával, és néhány méterrel előtte Basile-t, amint le s fel ácsorog.

- Ide nézz, Basile, itt vagyok! - kiáltotta széles karlengetésekkel Masango, és a téren lézengő néhány ember nagyot sikoltott, amikor Masango lerepült a tetőről.

- Látod, hogy tudunk egy kicsit repülni, Basile? - kérdezte, amikor a mentősök felrakták a hordágyra. Az eszméletét nem veszítette el,

bár a bal csípője kificamodott, mindkét lábszára, az egyik szárkapocs és a sarokcsontok darabosra törtek. Más nagyobb baja azonban nem esett.

Basile naphosszat tologatja Masango kocsiját az elmeosztály panel-épülete előtti szűk téren, azon az aszfaltsávon, amit az ápolók és orvosok autói el nem foglalnak, és mindegyre rág valamit: chipset, gumicukrot vagy macaront, amit óriási, piszkos kardigánja feneketlen zsebéből húz elő, miközben Masangót hallgatja. Én az autónál állok, úgy teszek, mintha a kulcsot keresném, pedig nem is én vezetek. Hallgatom őket.

- Figyelsz, Basile? Most megint elrepülünk Afrikába, mondom az utat: Marokkó, Algéria, Mali, Guinea. Ha akarod, Maliból Szenegál felé szállunk, mint tegnap. Készen állsz?

- Ühüm. De várj egy kicsit, indulás előtt még megeszek egy macaront.

UTÓIRAT

Nem sokkal később Masango testben-lélekben felépült, sikerült megfelelő gyógyszerekkel kilábalnia a tébolyból, a tolókcocsra sincs többé szüksége. Újra megtanult járni, igaz, hogy kacsázva közlekedik, valahogy több ponton mozog benne minden, mint egy billegő mobil szerkezetben, amit egy eleven, kissé túlsúlyos felsőtestbe építettek bele, mivel a tolókcocsiban töltött hosszú hónapok és a sok antipszichotikum miatt meghízott. A kényszerszergyógykezelést megszüntették, a kórházat is elhagyhatta, és a fiataikorúak egyik bentlakásos nevelőotthonába került, ahol tizennyolc éves koráig maradhatott. Tizennyolcadik születésnapján kitették az intézetből.

A kórház alsó kijáratánál látom néha, ott, ahol egykor Basile-lal megszöktek, és ahol a folyó mellett a virágágyásokkal szegélyezett tér szépen kiszélesedik. Hajléktalan, mint a többiek mind, akik naphosszat itt tanyáznak, s akik közül kitűnik fekete kenderkóc fejével.

Izsák Anikó-Borbála

SOHAVOLT JELENEK

Uborkasaláta. Távolról nézve rózsaszín a függöny a konyhaajtó üvegén. Közelről nézve apró kockák vannak rajta, pirosak és fehérek. A kockás minta fölött uborkaszeletek. Aki kitalálta ezt a mintát, nagyon szerethette az uborkasalátát. Az uborkasaláta ecetes, és rózsaszín, piros-fehér kockás, flekken mellé készül, hagymával. Ha átsüt a nap egy szelet uborkán, zölden világít. Az asztalon viaszosvászon terítő van. Miután Anya végigtörli nedves ronggyal, csíkok maradnak rajta apró vízcseppekből. „Ugorka, rákapott a róka” – mondja Ilonka néni. „Hadd’ el, róka, megleslek, Szeredáig kergetlek.” Nyárádszereda nincs messze Szentlászlótól, főként fagyaltot lehet ott venni, kakaósat és vaníliásat, vékony ostyában. Ilonka néni a szerdát is szeredának mondja. Meg még sok furcsa dolgot mond, magában beszél, csoszog, és közben mind mond, lassan teszi egymás után a szavakat. Felsőhajt, hogy „Uram, te tudod, s mi érezzük.” Néha folytatja, hogy „Uram, te tudod, s mi érezzük, hogy mennyi lyuk van ezen a zoknin.” Vagy „Uram, te tudod, s mi érezzük, hogy ez a tejföl tiszta gulászta.” Ilonka néni öreg. Az öregeket onnan lehet felismerni, hogy ráncosak, és vékony a bőrük, mintha készülné elszakadni, és könnyen eltörnek, és nem mindig hallják, amit mondanak nekik, mindent eltesznek, mindent megpróbálnak megjavítani, és szoktak mesélni a háborúról. Ilonka néni azt is szokta mesélni, hogy „haton voltunk testvérek”. Ha nem mesél, nem eszem, de a meséskönyveket unom. Azt meséli Ilonka néni, hogy ők nem csak iskolába jártak, hanem sokat dolgoztak is a mezőn, és nem mindig volt cipőjük, viszont mindig meg kellett enni az ételt, ami éppen volt, de ők nem is válogattak, mert nem sok minden volt. Aztán bejöttek a magyarok, és akkor virágokat dobáltak nekik, a magyar katonáknak, mert nagyon szépek voltak, azt mondta Ilonka néni, hogy az volt élete legszebb napja, és hogy akkor itt is Magyarország volt. Hanni pedig sebesült katonákat ápolt a háborúban, mondta, hogy az embereknek néha fáj, vagy viszket a kezük vagy a lábuk, úgy, hogy közben nincs is meg, és hogy ő a háborúban tanulta, hogy akkor is úgy kell tenni, mintha meglenne, és meg kell

vakarni a levegőt a hiányzó kar vagy láb helyén, mert attól jobb lesz. Hétfőtől péntekig minden reggel jön hozzánk Ilonka néni, elvisz engem az óvodába, aztán otthon főz, mos, vasal, zoknikat stoppol, mert a zoknik mindig kilyukadnak, és Ilonka néni mindig megstoppolja őket. A stoppolt zoknit reggel még nem igazán lehet felismerni, csak amikor már nyomja a cipőben az ember lábát. Ilonka néni délben értem is jön az óvodába, és otthon még megvárja, amíg a szüleim haza nem jönnek a munkából. Tamás már nagy, iskolás, őt már nem kell kísérni, az osztálytársaival jár. Ha jó idő van, délután elvisz sétálni Ilonka néni. Mi a Kövesdombon lakunk, blokkban, a kilencediken. Az ablakokon rács van, hogy ki ne essünk. Arra mindig rászállnak a galambok, és azt mondják, hogy „tutuu-tu tutuu-tu”, mindig nagyon szomorúan, mintha éppen arról beszélnének, hogy hiányzik nekik a családjuk, és éppen ezért ma is szürke kabátot vettek fel. Amikor este hazamegy a galamb a munkából, és a szürke kabátját a fogasra akasztja, előszaladnak a gyerekei a szobájukból, a kicsi galambok, színes pizsamákban, és a nyakába ugranak. Akkor a galamb biztosan boldog, és nem tutul. Ha rossz az idő, Ilonka nénivel a szobámban ülünk, nézzük a rácsos ablakon keresztül, ahogy esik az eső, hallgatjuk, hogy kopog az ablakpárkányon, és hogy a galamb tutul, és várjuk a szüleimet, amíg be nem sötétedik. Ilonka néni felsóhajt néha, hogy „Istenem, Istenem, miért nem adtál szárnyat, hogy utolérhetném az anyai vágyat.” Ezt biztosan azért mondja, mert a lánya Budapesten él. Budapest Felsőbányánál is messzebb van, Magyarországon. Az emberek néha nagyon messze laknak egymástól, akkor is, ha szeretik egymást. Hanni és Marikáék Felsőbányán laknak, Anikóék pedig Izraelben. Izrael még Budapestnél is messzebb van, én még soha nem jártam ott. Nagyanyó és Nagyapa Vásárhelyen élnek, de mindig összevesznek, ha találkoznak. Lehet, hogy ha közel laknak egymáshoz az emberek, többet veszekszenek. Azért szeretem a karácsonyt és a nyarakat, mert akkor néha együtt van az egész család, és nem is feltétlenül veszekszik mindenki mindenkivel. Nyáron flekkent sütünk, uborkasalátát eszünk hozzá, énekelünk, játszunk, kirándulunk a kutyusokkal, és Apa felolvass a diófa alatt. Karácsonykor sütünk Anyával, énekelünk, vacsorázunk, jön az angyal, kis színes fények vannak a sötétben mindenütt, ha az ablakon kinézek, más ablakokban is kis fények világítanak a karácsonyfákon, és fenyőillat van, és Apa akkor is felolvass. Anya, ha otthon van,

és nincs egyéb dolga, terítőket és díszpárnákat hímez. Van egy kosara, tele van piros fonállal és durva anyaggal, amire hímez. Anya azt mondta, hogy nagyírásost hímez, pedig az ő hímzésein nincs is írás, csak olyan virágok, mint a magyar népmesékben. Ha Apa délután úgy alszik el, hogy elfelejti mintával lefele fordítani a párnát, amikor felkel, neki is ugyanolyan virágok vannak az arcán. Ha Anya hímzését a nap felé tartom, apró pöttyökben süt át rajta a fény, és nincs színe. Ha Anya ruháin süt át a nap, világítanak rajtuk a virágok. Ha az arcomra terítem Anya ruháit, és úgy nézek a napra, látom a virágokat, ahogy világítanak, és érzem az illatukat. Anya-illatuk van. Ha a konyhaajtó üvegére feszített függönyön át nézek a napba, világítanak az uborkák, és minden más rózsaszín, és ecetes illatot érzek. Uborkasaláta.

Nagyapa arca szúrós, és az orra nagy. Kevés haja van, a feje körül lebeg. Magas szobákban lakik, sok könyv van nála, plafonig érő polcokon, és furcsa szag. Van egy ezüst doboza, amiben összeragadt cukorkák vannak, kalapáccsal lehet törni belőlük egy-egy darabot. Nagyapa többnyire szürke öltönyt visel, és van egy vastag, szürke kabátja, régiszekrény-szagú. Sokszor még május végén is viseli, melegben. És egy nagy fekete kalapja is van neki, meg egy fehér botja. Amikor megy az utcán, néha hadonászik a bottal, és kiabál, hogy „vak vagyok, nem látok!” Apa szerint lát, amikor mások nem látják. Nagyapa néha eljön az iskolába, megáll a kapuban, és megvárja, hogy szünet legyen. Már mindenki ismeri, és ha meglátják az osztálytársaim, szaladnak hozzám, és kacagva mondják, hogy „Anikó, itt a Nagypapád!” Nagyapa hoz Tamásnak meg nekem gyümölcsöt vagy süteményt, és rendszerint szidja a cukrászokat, akik kilopták a krémet a süteményből, vagy a kereskedőket, akik képesek ujjnyi vastag héjjal eladni a narancsot, és azt mondja Nagyapa, hogy mindenki tolvaj és csaló. Multkor a táskarádióját lopták el, aztán egyszer a villanypárnáját, de a tolvajok mindig vissza is csempézik ezeket az ellopott dolgokat. Persze olyan helyekre, ahova Nagyapa soha nem tette volna őket, a szennyes kosárba például. Ezt azért csinálják, hogy összezavarják Nagypát, azt mondja, hogy ismeri a módszereiket. Egyszer, amikor éjszaka elvitték őt, a másik szobában valaki üvöltött, de nem lehetett tudni, hogy tényleg kínoztak-e valakit, vagy csak meg akarták ijeszteni

Nagyapát, azt mondja, éppen ez volt a legrosszabb, és hogy ilyenek a szekusok. Néha a szüleimet is szidja, meg Nagyanyót, néha pedig hallok, hogy a szüleim is szidják őt egymás között, csak előttünk próbálják titkolni. Egyszer hallottam, ahogy Anya azt mondta mérgeesen, hogy „állandóan mindenkit csak kritizál.” Aztán Nagyapa mutatott egy cikket, amit róla írtak, és abban benne volt, hogy kritikus. Akkor nagyon boldog voltam, és amikor hazamentem, mondtam a szüleimnek, hogy ne haragudjanak szegény Nagyapára, nem tehet róla, hogy mindenkit kritizál, neki ez a foglalkozása. Nagyapa sokat ír, írógépen. Vagy diktál. Fordításokat készít az irodának, meg leveleket is ír sok mindenkinek, nekem is írt levelet, és múltkor például az amerikai elnöknek írt, panaszkodott is, hogy az nem válaszolt neki. Nagyapa végrendeleteket is ír. Idén betölti a hetvenhetet, és gyakran mondogatja, hogy a hetvenhét az a két kasza, és hogy akkor ő majd meg fog halni, mert a két kasza lekaszálja, így történt az ő édesapjával is. Erre mondtam neki, hogy „de Nagyapa, én meg hétéves vagyok, az is egy kasza”, és megkérdeztem, hogy akkor én is meghalok-e. Amire Nagyapa azt mondta, hogy egy kasza az nem kasza, dehogy halnak meg az emberek hétévesen. Azért ez jó, mert én nagyon félek a haláltól, nem lehet tudni, hogy utána mi történik az emberrel. Főleg éjszakánként félek, attól is, hogy én meghalok, meg attól, hogy Anya vagy Apa meghal, sokszor nem tudok aludni emiatt, vagy ha alszom, rémálmaim vannak, mert meghalni nagyon sokféleképpen lehet, de a halál majdnem mindegyik módja elég rossz. Azt sem akarom, hogy Nagyapa meghaljon, és mondtam Apának, hogy mit mondott Nagyapa, de Apa azt mondta, hogy ne féljek, Nagyapa mindig ilyeneket mond. Már Apa gyerekkorában is mondogatta, hogy nemsokára meghal, és azóta is mindig végrendeleteket ír. A végrendeletekbe mindig beleírja, hogy ki mondjon gyászbeszédet a temetésén, de aztán vagy összevész vele, vagy meghal az illető, és akkor Nagyapa új végrendeletet ír. Ezért aztán én is írtam végrendeletet, sose lehet tudni, hogy az ember mikor hal meg. Nekem van egy csomó mindenem, például van egy szobám, meg legóim, meg könyveim, és van egy kutusom, Maros. Hogyha meghalnék, szerintem leginkább Tamásra hagyhatnám őket. Bár a ruháim kicsik neki, még én szoktam megörökölni az övéit. Nagyapa vett nekem egy cipőt, mert azt mondta, hogy a szüleim elhanyagolnak engem, és nem vesznek nekem cipőt, ami nem igaz, de olyan tépőzárasat tényleg nem

akartak venni, amilyent szerettem volna, mert azt mondták, hogy muszáj megtanulnom bekötni a cipőfűzőt. Nagyapa viszont vett nekem egy tépőzáras cipőt, ami nagyon tetszik, ha benne járok, úgy érzem magam, mint egy szuperhős, sálát kötök a homlokomra, és Szentlászlón röpködünk a kutyusokkal a fák között. Azt is mondja Nagyapa, hogy az embereket lehet szuggerálni. Csak be kell hunynom a szemem, és erősen arra az emberre gondolnom, akit látni szeretnék, vagy beszélni vele, folyamatosan csak rá gondolni, szölongatva, és akkor majd az illető megérzi, és odajön hozzám. De ez csak akkor működik, ha az illetőnek barna a szeme, mert a barna szemű emberek nem annyira makacsok. Így például Nagyanyónak, Nagyanikónak és Apának kék szeme van, így ők aztán makacsok, és az ember hiába szölongatja őket. Mondtam neki, hogy „Nagyapa, de hát neked is kék a szemed”, akkor azt mondta, hogy az nem is olyan kék, meg amúgy is, őt nem lehet csak úgy ide-oda hívogatni, ő nem szuggerálható. Csak ő tud szuggerálni másokat. Akiknek barna a szemük. Így Nagyapa.

Anya illat. Anya dallam. Anya érintés. Anya szín, sok szín, sok virág. Anya szeme kék. Vagy zöld. Néha kék, néha zöld. A haja erős, fekete, ősz szálakkal. Anya tenyere puha, ha beteg vagyok, a homlokomra teszi a kezét, és tudja, ha lázas vagyok. Este mesét olvas, vagy altatót énekel, ha kérem, reggelente pedig az ágyam szélére ül, és csendben, hogy fel ne riasszon, ébreszteni kezd. És akkor én összehúszom magam, és az ölébe hajtom a fejem, és ő simogatni kezd a hajam, és mondogatja, hogy kelni kellene, és akkor felkelek, Anya ruháinak a színével, Anya illatával, érintésével és hangjával kelek. Az éjszakák nagyon rosszak. De az éjszakákban nem a sötétség a legrosszabb. És a sötétben nem a félelem a legrosszabb. A félelemben viszont a magány a legrosszabb. Ha rémálmom van, és felébredek, négykézlábra állva hintáztatni kezdem magam az ágyon, „szekerezek”, azt mondják a szüleim. És akkor nemsokára Anya vagy Apa bejön a szobámba, a hátamra teszi a kezét, és azt mondja: „ssss, nincs semmi baj, itt vagyok, aludj”. És én akkor elterülök, biztonságban, és belefáradva a szekerezésbe, és alszom tovább. Az éjszakában az a legrosszabb, amikor nincs, aki a hátamra tegye a kezét, és nincs, aki azt mondja, hogy nincs semmi baj, meg hogy itt vagyok. Az éjszakában az a legrosszabb, amikor a

szekerezésbe nem lehet belefáradni. Az a legrosszabb, amikor haragudnom kell rájuk, hogy miért hagynak magamra, és akkor haragudnom kell magamra, hogy ugyan, miért szekerezek? Mi lesz azzal, aki meghal? Senki nem tudja. Amikor Feri bácsi meghalt, Ilonka néni sokat sírt. Annyit lehet tudni, hogy ha valaki meghal, magára marad valaki, aki nem halt meg. Aki meghal, az itt hagyja a ruháit az illata és a mozdulatai nélkül. Itt hagyja a csendet az éneke nélkül. És itt hagyja a haragot kiabálás és kibékülés nélkül.

Bozsik Péter

BERKENYE

a vörösberkenye
ismét ragyog
akár a falra
fröccsent vér
hajnali napfényben

inkább ezerszer
a pokol tüze
gondoltad akkor
mint egyszer is
az isten hidege

LÁTVÁNY

az erdő
undok
búskomor
reklámja
a szemét

VÁSÁRI TANGÁK

Standról lepottyant
eper Forró csiklódra
miért gondolok
Kézemben pezsgőspohár
Miért hogy összeroppan

Vásári majom
Állok a gyümölcspult előtt
S nézem ahogy a
joghurt fehérje kofám
állán végigcsorog

Mint krédlikakas
A piac melletti szemét-
dombon kapingálok
Gyémántkrajcár nem De
azért kijutott Ez meg Az

BŐRVIRÁG

„Ha biztos a beteljesülés,
nem olyan elviselhetetlen
a halogatás sem.”
(J. Franzen)

Köröm a húsba
Belém nőttél Szikével
metszettelek ki
Kivirágzott a seb Mikor
újra láthattalak

Emlékezett a
test Tűzijátékot
rendeztek a bomlott
sejtek Te ellenállsz Én
lágyan megadom magam

Én ellenálltam
Te lágyan megadtad magad
Hegymászó szőlő

...

Zakatot a szívem
Festmény zuhant le a falról
Nincs semmi baj

Weissbrunn, 2017 – 2021. 05. 26.

Vári Csaba

STÁCIÓK

1.

Olyan, mintha
elment volna az élet.
A tábla üresen áll,
az út magában baktat.
Látlak, mint régi képet,
ahogy ragyogtál,
aztán abbahagytad
a sírást is, együtt a reménnyel.

Nem vesz erőt a halál
bennem rajtad,
de ne félj, ha visszanézel.
Látod, úgy gondolok rád,
fájva, csöndesen és szelíden,
hogymég csak az Isten, ha megbocsát.
Visszaadtam a szívem.

2.

Annyi csodában volt részem,
hogymég csoda, hogymég túléltem!
Magam sem hiszem. Nélküled.
Napjaim, reményeim
ma is keresik helyüket.
Belülről éltem mindent,
és a ferdén eső fényrésen
alig láttam ki, így te sem
láthattál egészen.

Mert *ahonnan* írom ezt,
ahogymég voltam, már mindentől távol,
miután elhagytam veled mindenem,

a tékozló fiúságból,
és oda nem jöhettél velem,
mert fölvehetsz bármilyen sarut,
onnan alig adatik visszaút,

ott én az élet mellé estem,
vagy az élet nem állt mellém, nem tudom,
mindenesetre volt több estem,
hogy nagyon kilengém,
a léthinta kiakadt,
és vele a többi.
Kicsordult szememből a bánat,
alig tudtam letörölni.

3.
Ó, én elhagyott lakom, bizonyosságom,
szíнем, szerelmem, szemérmem,
ki nem tartottad meg lángom
szívedhez közeli helyeken,
nem vigyáztad szív- és színehagyottságom,
míg vér, szó, erő, remény lábrakap,
mert nem tudtad megbocsátani nekem
támolygó távozásom, meg kell
bocsátanom neked, magamnak,
hogy úgy fordultam vissza, feléd,
hogy közben mindent eltakart az ég,
és leszakadt a láng alattad.
De elveszítettem az úton valamit,
és mire a szívedig,
és azt hittem: hazaértem,
és hogy újra az enyém egészen,
te már nem laktad
pitvarait.

4.
A pont az pont.
A folyamat az folyamat.

Nem idő az, hogy eltelt hét év
és közben még mindig: azt hiszem.
Már mindig ott tartok,
hogyan szeretlek.

5.
Összevissza beszélek. A láng falánk.
Hajnalra meghasadt a kályha.
Alvó szenek a kihűlt hamuban.
Lement a lélek éjszakája.

6.
Sohasem volt ez még így, hogy fájjon.
Melletted is megtelepedett magányom,
ott élőködött nálunk, veled, velem.
Hiába hallottam, hogy hiányzom,
hisz ott voltam, de nem jelen.
Akár egy lábnyom.

7.
Benned se lehet ez biztosabb, se gyengébb,
se valósabb, se tündöklőbb, se fájóbb,
akár egy örökre ölbe vett emlék,
aminek örömét már sohase látod.

Te elmondtál mindent, én voltam süket,
s már nem verhet szívedül az enyém,
hallgatózhatok immár nélkülöd,
mint ég alá kitett utcaremény.

Akkor két árvaság ölelte a vályút,
az örömök közé került annyi kín,
most mindent visszalök némaságunk,
mint két bogot a lét torkain.

8.

Mélyről piszkálom ezt a verset.
A szálkák útjai véresek.
Rettenetes a kegyelem csöndje.
Most veszik vétkeket.

9.

Mert tied a kamra örök világossága!
Én csak izzószál vagyok, mi más fényre
vágynak, másféle tereket kutat,
újra berendezkedni erre az öröklétre.
Tied a konyha ételszaga,
az ágynak melege,
ahogy közeleg, keresi az utat
a kihűlt dolgok reggele.
Sikálják, mossák az égi
vályúkat.

10.

Olyan, mintha elment volna az élet.
Te most érkeztél, én futva
menekülnék, hanyatt-homlok.
A gyönyörűség mégsem enged.
A poklok oltalma leomlott.
Megérkeztél. Mégsem vagy itt.
A napok alig telnek.
Tapogatom a lét tagjait,
mint aki nem várt kegyelmet:
vagy és vagyok, egy újszülött
csecsemő s egy kései gyermek.
Az Istent kérdezem: ki született kihez,
és majd odaöregszünk-e,
hogyan mi volt, mi van, mi lesz?

Miklóssi Szabó István

AZ OROSZLÁN ÉS A MAJOM

Terebélyes fa állt a sivatag közelében, dús koronájában naphosszat egy majom szunyókált. Mikor fölébredt, hosszasan vakarózott, nyújtózott, megdörzsölte a szemét, néhány pillantást vetett a fa árnyékában fekvő oroszlánra, majd szakított a fa lédús gyümölcséből, jóízűen elfogyasztotta, magjával játszadozott, ha megunt, eldobta, az sem volt ritka, hogy az oroszlánt célozta vele, miként olykor az ürülékével is, aztán kényelmesen elhelyezkedett a lombok között, s miközben a látóhatárt kémlelte, ismét elszunyókált.

Megtermett állat volt az oroszlán, kissé sovány, mert a környéken nem akadt prédája, ezért olykor a fa gyümölcséből evett egy keveset, amíg türelemmel várta, hogy a majom végre a földre szálljon. Naphosszat a fa árnyékában heverészett, ha megszomjazott, a közelben lévő forrásból ivott. Néha ott is leselkedett, mert ritkán ugyan, de a majom is elmerészkedett a vízhez, ha nagyon unta a fa gyümölcsének édeskés levét. Ilyenkor az oroszlán megpróbálta elkapni, ám a majom játszi könnyedséggel tért ki az útjából, szaladt fel ismét a fára. Messzire futni nem mert, tudta, hosszú távon az oroszlán levadássza.

Ahogy múlt az idő, az egyre kövérebb majom mindinkább unatkozott, ezért egyre többet maszturbált, vagy az egyre soványabb oroszlánt hergelte, vagy megkergült módjára futkosott a faágak között, vagy elmélázva nézte a látóhatárt. Az oroszlán egyre ritkábban próbált felkapaszkodni a fára, ment a forráshoz, egyre többet aludt, vagy vágyakozva nézte a majmot. Nemrég még elbódult, amikor a majom a háta mögé lopakodott és alaposan megrángatta a farkát, most csendesen tűrte heccelését.

Egy napon, amikor az oroszlán éppen a forrás mellett heverészett, botra támaszkodó, lassan haladó, közepes termetű ember tűnt fel a láthatáron. Hatvanöt év körüli lehetett, arcát hólyagosra égette a Nap, oldalán erős vászonból készült lapos tarisznya lógott. Amikor megpillantotta a fát, megállt, kezével beárnyékolta a szemét, úgy nézte, és megnyalta a kicserepesedett ajkát. Megkönnyebbülten felsóhajtott, gyors léptekkel kezdett haladni a fa felé. A majom hamar észrevette,

éktelen visítózásba kezdett, amitől magához tért az oroszlán, lustán felemelte a fejét, körülnézett (nem először történt, hogy a majom látszólag minden ok nélkül kezdett rikoltozni). Észrevette az embert, izgatottan ugrott fel. Minden izma a könnyű préda elejtéséhez feszült, ám mire odaért, ahol az embernek lennie kellett volna, az eltűnt.

Meghökken az állat, sokáig szaglászta az ember nyomát. Érzékei még soha nem csapták be, valójában most sem, ám azt nem tudhatta, hogy amint leendő áldozata észrevette a nagytestű ragadozót, pillanatok alatt olyan mélyen beásta magát a homokba, hogy alig kapott levegőt. Ott meglapult. A homok rezgéséből pontosan tudta, hol jár a vadállat. Az már-már kétségbeesetten szagolta a nyomokat, mancsával a homokot kezdte ásni, végül abbahagyta a hálátlan munkát, hiszen a kiásott homok szépen visszafolyt a helyére. Nagyot bódult az állat, majd visszament a fához, ahonnan a majom izgatottan, olykor rikoltozva figyelte a történeteket.

Néhány percet várt a zarándok, aztán előmászott, a homokhoz lapulva folytatta útját a fa felé. Ezt látván, a majom egyre inkább hangoskodott, kiáltozott, annyira idegesítően, hogy végül az oroszlán is felüvöltött, majd eltávolodott a fától. A férfi tüstént kihasználta az alkalmat, pillanatok alatt a fa alatt termett, már mászott is föl rá, a felbőszült ragadozó hiába kapott utána, csupán a fakérget tudta felhasítani. Kétségbeesésében a majom a korona távoli csücskére menekült, ahol az ágak már-már letörtek a súlya alatt, onnan grimaszolt a vándorra. Az ügyet sem vetett rá, figyelmét az érett gyümölcsök vonták magukra, egyre-másra hámozta, mohón tömte magába. Édes levük sebes ajkára is hűsítő hatással volt, ezért evés után az egész arcát bekente, majd megkönnyebbülten elhelyezkedett egy villa alakban szétnyíló faágon, tarisznyáját maga mellé tette. Pillanatok alatt elaludt.

Míg az oroszlán nyughatatlanul keringett a fa törzse körül, a békésen alvó, halkan hortyogó férfihez közelebb merészkedett a majom. Kíváncsian bámulta foltos ingét, hólyagos arcát, majd a félig nyitott tarisznyából kikandikáló színes pergamen ragadta meg a figyelmét olyannyira, hogy minden elővigyázatosságról megfeledkezve vette elő a vastag pergamennel borított könyvet. Megbabonázva bámulta az arany betűket, piros és kék képeket, forgatta a lapokat, bele is harapott volna, ha nem tántorítja el kissé állott illata, ami meggyőzte arról, hogy nem ennivaló.

Motoszkálása fölébresztette a zarándokot, aki félig lehunyt szemmel kísérte tevékenykedését. Amikor egy pillanatra letette a könyvet, akkorát rúgott bele, hogy az állat eszméletét veszítve röpült a földre.

A felugró oroszlán a torkánál kapta el a majmot. Magához szorította a férfi a könyvet, csorogtak a könnyei, úgy nézte, ahogy a ragadozó marcangolja a zsákmányát. Majd nagyot sóhajtott, letörölte arcát, visszacsúsztatta a könyvet a tarisznájába, elhelyezkedett a villás faágon, és mély álomba merült.

*

Abul Kadmon sorsát az élet akkor pecsételte meg igazán, amikor szerelmes lett unokahúgába. Jóságos, kövér, kissé suta nagybátyja, aki szülei halála után a nevelésével volt megbízva, még elnézte volna ezt a kötődést, feltéve ha az kölcsönös, és nem születnek a kapcsolatból gyerekek, de felesége, a házisárkány-számba menő, neurotikus, állandóan takarítással vagy főzéssel bíbelődő nőszemély kereken kijelentette, ha Abul egy ujjal is a lányához ér, kidobja a házból, ráadásul minden létező jogi akadályt latba vetve megakadályozza, hogy huszonegy éves korában a szülei által hátrahagyott örökséghez hozzájusson. Ezután nyomatékosan felkérte, mondjon le tágas, napos szobájáról, költözzön a ház alagsorába, hadd legyen némi jótékony távolság kettőjük között (hogy kire nézve jótékony, azt nem árulta el).

Abul tehát szomorúan költözött a bécsi ház pincéjébe, napjait megosztotta nagybátyja meséi és a könyvei között. Kadmon nagybácsi fiatal korában bejárta a világot; a jeges tengereken bálnákkal viaskodott, Peruban vulkánok szélén egyensúlyozva fedezett fel új állatfajokat, melyeknek harapása erős erekciót okozott, Kolumbiában drogbárókkal lőtt célba az Afrikából drága pénzen behozott vízilovakra, miközben kokaint szippantott, Brazíliában emberevő törzsek fogságába esett, akik addig a pillanatig nem láttak fehér embert, ezért a nála lévő konzerveket az istenek pottyantásaiként imádták, Tibetben kolostorok mélyén csapott agyon patkányokat a szent iratok tanulmányozása közben, amíg a kínai kommunista kormány ki nem tette szűrét az országból, és el nem kobozta értékes jegyzeteit, ezért soha nem tudta megtanulni a testből való kiszállás titkos módzatait, Ausztrália sivatagjaiban heteket töltött egyetlen csepp víz nélkül, amíg a teste a

szomjúságtól annyira ki nem szikkadt, hogy meg nem pillantotta az Egy és Örökre Oszthatatlan Univerzum esszenciáját, és ez a látomás olyannyira rabul ejtette, hogy azonnal felhagyott bármilyen isten imádásával, amiben eddig sem tanúsított valami nagy buzgalmat. Amikor aztán utolérte a hír, hogy Abul szüleit szeretkezés közben érte villámcsapás a nyílt mezőn, és nincs ki az utánuk maradt üzleteket irányítsa, ráadásul haláluk egy alig néhány hónapos csecsemőt is egyedül hagyott, keserű sóhajjal csomagolta be az orrszarvúak szarvából, ritka virágok nektárjából és a dalai láma ürülékéből készült csodálatos gyógyszereit, és jött haza Fokvárosból Bécsbe, hogy átvegye a nehéz teherként ránehezedő gazdagság irányítását, legyen Abul nevelőapja, fogadjon dadákat, akik közül néhányan az alkohol vagy a nyugtatók vagy a kábítószeres tompulásának bűvöletében éltek, ezért Abul többet volt szaros, alutáplált, mint bármelyik csecsemő a környéken, majd a későbbiekben nejet is válasszon a katolikus leányiskola kitűnő növendékei közül, akivel csupán addig tartott fenn nemi kapcsolatot, amíg gyermekük nem született, utána szomorúan menekült a bordélyházak csábos kínálatába, mert a családi hagyomány – és a felesége – így kívánta.

Abul, annak ellenére, hogy tisztában volt azzal, nagybátyja meséi egyrészt kitalációk, másrészt olvasmányainak kellemes párlatai, valósággal tűzbe jött hallatukra, ezért gyakran olvasott misztikus, örök bölcséletet ígérő könyveket, amelyek aztán a filozófia tudománya felé terelték. Nagybátyja nejének őszinte megkönnyebbülésére, egy budapesti egyetemre iratkozott be filozófiát tanulni, mert lenyűgözte a magyar nyelv sokak által barbárnak és nevetségesnek tartott darabossága és kuszasága, nemzetközi haszontalansága. Nem kis része volt ebben Körösi Csoma Sándornak sem, az első tényleges tibeti szótár megalkotójának, akinek életmódja, akaratereje és makacssága, tudása, kalandos életútja éppúgy lenyűgözte, mint nagybátyja meséi. Vajmi keveset törődve azzal, hogy a kalandos életutak csak egészen kivételes esetben végződnek eredményesen, Abul úgy érezte, teste minden molekulája könyörög az egyre újabb és újabb élményekért, pedig még egy marihuánás cigaretta elszívása után is hányinger fogta el, s mielőtt a lelassult idő birodalmába zuhant volna, akkori olasz barátnője macskájának alomját hányta tele, aki ekkora gyengeség láttán előbb anyáskodva törölgette verejtékező fejét, majd – miután egy pohár

vörösborral valahogy magához térítette – gondolkodás nélkül kiadta az útját. Néhány napra rá betöltötte huszonegyedik életévét.

Igazi kalandjai akkor kezdődtek el, amikor nagybátyja háza gázszivárgás miatt a levegőbe repült, magával ragadva a benne tartózkodó három test lelkét, egyedül hagyva Abult a nagyvilágban. Haszontalan budapesti tartózkodását azonnal megszakította, Bécsbe utazott, hogy a jelképes temetésen részt vegyen; jelképes, mert a robbanás miszlikbe szaggatta szerettei testét, ezért három urnát helyeztek a katolikus temető egyik falába, melyekbe némi vérrel kevert téglaport kapartak össze a rendőrségi szakértők. Következett a károsultak kielégítése, ugyanis a szomszédos házak közül három is összedőlt, a biztosító pedig a rendőrségi jelentésre hivatkozva nem fizetett – mert a jelentésből egyértelműen kiderült, valaki szándékosan hagyta nyitva a gázcsapokat. Abul vagyona alaposan megcsappant, de még így is elegendő volt ahhoz, hogy gondos beosztással élete végéig olyan haszontalanságnak szentelje magát, melyhez a magányt szerető férfiak értenek a leginkább. Abul soha nem jött rá, ki nyithatta meg a gázcsapot, hiszen mindhárom személynek ugyanannyi oka volt az öngyilkosságra és a bosszúállásra (ezért az életben való maradásra is); lenyűgözte a gyilkos egoizmusa és határtalan bátorsága, amíg rá nem jött, hogy az ilyesfajta tett valójában végleges megoldás egy véges állapotra. Ezért nem is nagyon gyászolta rokonait, inkább lakást bérelt a robbanás színhelyétől távol, életet próbált építeni magának.

Az a bizonyos haszontalanság eleinte könyvekben és prostituáltakban merült ki. Abul abbahagyta budapesti, egyáltalán egyetemi tanulmányait, idejét a filozófia, pszichológia, irodalom, zene, misztikum és a szex között osztotta. Valamifajta belső, sürgető kényszert érzett önmaga feltárására, s úgy vélte, ezen tudományágak tanulmányozása bőségesen elegendő a feltáráshoz. Ahogy múltak az évek, egyre több zagyvaságot olvasott, aztán rémülten fedezte fel, hogy nemhogy közelebb került volna céljához, inkább távolodott tőle. Ekkor idejét inkább az örömlányokra fordította, akiktől eleinte gyöngédséget várt, később pedig az édes kint és az érintés-nélküliség fájdalmas örömet. A végső kiegészítés akkor érkezett meg, amikor rájött a halhatatlanság emberi mértékkel mért halálos mivoltára; mindenféle siker, felemelkedés végzetes majdnem bármilyen emberi kapcsolatra. Mivel a szexua-

litás területén éppúgy túlzásokba esett, mint a művészetekén, absztinenciát fogadott, amit élete végéig sikerrel meg is tartott.

Ezt követően a lakásába zárkózott, hónapokig böjtölt, hátha ő is megpillantja a nagybátyja által sokat emlegetett Univerzális Esszenciát, aminek elegendő ereje van ahhoz, hogy az életben maradjon, de egy krónikus alultápláltságon kívül semmit sem sikerült elérnie. Üzlettársai vitték kórházba a mintegy harmincöt kilós férfit.

Kórházi lábadozása alatt döntötte el, hogy a bécsi életbe majdnem belerokkant testét és szellemét tapasztalatszerzéssel és vándorlással próbálja meggyógyítani. Minden vagyonát értékpapírokba fektette, majd egy hátizsákkal, üres zsebbel nekiindult a nagyvilágnak, melynek kedvessége és kegyetlensége hol elringatta, hol elborzasztotta; a szent zárándokutak megtétele után (a Szent Jakab-út, Shikoku zárándoklat stb.) éppoly üresnek érezte magát, mint az indulás előtt. Mikor aztán Bukarest egyik külvárosának utcasarkán fegyvert fogtak rá, mert menteni próbált egy majdnem teljesen agyonvert kutyát, és őt is ütlegetni kezdték, majd kényszerítették a támadók cipőjének tisztára nyalására, megmozdult benne valami szent düh, amit még soha nem tapasztalt. Párizsban kisstíliú heroinkeresszők megbecsült vendége volt, mert értett a művészetekhez, és a befolyt pénzekből kimutatta, miként lopják meg őket a terjesztők, Brüsszel külvárosában találkozott először komolyabban a Korán tanításaival, ahol egy iszlám szellemi vezető fogadta szolgálatába, aki hamar felfedezte, hogy a vékony férfi többet érdemel a felmosórongynál és a kert gondozásánál, ezért tanítani kezdte. Később Isztambulba ment, ahol a kikötőben dolgozott, napos szobákban aludt, aztán egyre kisebb kikötővárosokat keresett fel, mert úgy érezte, a nagyvárosok felhabzsolják, kiszívják minden életerejét.

Egy ilyen kikötővárosban találkozott élete egyetlen igazi barátjával, Chajimmal, a gyümölcsárussal, aki szerény jövedelmét a kikötő egyik lebujiában vállalt munkával egészítette ki. A piacon vidáman, kedvesen tréfálkozva szolgálta ki a vevőit, a kikötői kocsmában csöndesen mosta fel a padlót, gyűjtötte össze, mosta el a poharakat, amikor éppen nem volt rá szükség, meghúzódott egy sarokban, ahol a Tórát tanulmányozta. Egy verekedés után, melynek áldozata éppen Abul volt, annyira megsajnálta az eszméletlen férfit, hogy otthonába vitte. Felesége hevesen tiltakozott az alvadt vérrel borított európai láttán, aki önkívü-

letében egyre a Kadmon nevű nagybátyját szolongatta; később kiderült, az ütlegetés okozta sebek csak hab a tortán, Abul a sok földön alvástól kétoldali tüdőgyulladást kapott. Miután az orvos alaposan kivizsgálta és ellátta sebeit, antibiotikumos kezelést írt fel, amit a világ e részén lehetetlen volt beszerezni, ezért Chájim a néhány napos járásra fekvő városba ment. Szamárháton megtett sivatagi útja alatt – tőle teljesen szokatlan módon – olykor vallásos révületbe esett, Ábrahámmal, Mózesrel, Jahvéval és annak bosszúálló angyalaival beszélgetett, majd nagy harcokról támadt látomása, melyek miatt elhomályosodott az égbolt, elapadtak a vizek, meghasadozott a föld. Ilyenkor levetette magát a számárról, térdei közé szorította a már-már kibírhatatlan fájdalomtól lüktető fejét, és fennhangon kérdezte: „mit akarsz tőlem?”. Választ soha nem kapott.

Miután az Abul zsebében lelt pénzzel megváltotta az orvosságokat, vizestömlőit feltöltötte, családjának sajtot, túrót vásárolt, a vallásos elragadtatásoktól félve indult haza. Az út kétharmadánál homokvihar lepte meg, szerencsére egy romos ház mellett, ahová behúzódvá átvészelhette a harmattant. Hiába kötött nedves rongyot az arca elé, a forró szélről bőre felrepedezett, a lisztszerű homok ott csikorgott a fogai között, az ágyékában, befedte bőrének minden egyes pórusát, és tüdejébe hatolt, hogy alig kapott levegőt, Tórájának lapjai felkunkorodtak, a tömlőkből eltűnt a víz, megromlott étele, a szamár a sűrű pislogás és a finom homok miatt majdnem teljesen megvakult, alig bírta visszatartani, hogy a fájdalom miatt el ne rohanjon. Amikor úgy érezte, nem bírja tovább, ismét látomása támadt. Oroszlánt látott, mellette kistermetű, aszott öreget, amint sörényébe kapaszkodva egy erdőben haladtak; az égbolt szürke volt, az erdő hangtalan, olybá tűnt, lehetetlen kijutniuk a megkövesedett fák közül, aztán egy házra bukkantak, melyből zavaros tekintetű férfi jött ki, kezében puskát tartott, melyet az oroszlánra fogott. Mosolygott az öreg, írószert nyújtott át a férfinak, mire az leengedte a fegyvert, elvette a tollat, megkínzott, tanácstalan arccal nézte. Az öreg egyre mosolygott, az oroszlánt simogatta.

Megszakadt a látomás, Chájim rettegéssel eltelve ocsúdott fel, ölelte magához szamarát. Végét járta a többnapos harmattan, lassan tisztult a világ, a férfi és a szamár tovább folytatták útjukat.

„Él még?” , toppant be a házba, és felesége rémült bólintását követően összeesett. Súlyosan kiszáradt, napokba telt, amíg visszanyerte az eszméletét.

*

Chájim és felesége korai halála után Abul a vagyona felét Juditra, a házaspár lányára íratta, aki a nyomorult kikötővárosból azonnal Jeruzsálembe költözött.

Abul mélyen a sivatagba húzódott. Mikor azt hitte, embernek nem akad nyomára, és az ő nyomára sem akadnak, sárból és kőből épített kunyhót egy forrás mellett, melynek árnyékában naphosszat a Kabalát tanulmányozta, örökség, amelyet Chájim hagyott rá.

Hónapokig élt a Kabala és a Korán bűvöletében, miközben lassan elfogyó teste egyre inkább áttetszővé vált; titkos ábrákat látott a homokban, melyet a sivatag szellemei vázoltak fel egyre erősebben szikrázó, mindenén átható lelki szemei előtt. Ezek a szellemek tanítoták meg neki a testből való kiszállás művészetét, mutatták meg a Föld lávával lüktető szívét, pendítették meg az örök szférák húrjait, melyeknek mindent átható hangjait alig bírta elviselni. Megtanulta az örök rejtőzködés művészetét, és azt is, miként vegye fel a kapcsolatot olyan csoportokkal, akik hozzá hasonlóan örökre kiszakadtak a civilizációból; sokan közülük megtagadták a nemi érintkezés, a borívás és az olvasás minden gyönyörét, csupán a belső hangokra hallgattak, amibe majdnem bele is örültek, nem is kevesen. Abul ekkor megértette, mit jelentett az a kor, amikor az örülteket szent, de legalább isteni megszállottaknak tartották, ám a tudomány és annak benzodiazepinjei ezt a misztikumot örökre elvették az emberiségtől, sokak örömeire vagy nyomorúságára vagy megnyugvására és gyógyulására.

Amikor aztán annyira telítődött az emberfeletti tudással, hogy a teljes feloldódás paradicsomi öröme fenyegette, elhagyta szellemeit, és vándorútra kelt. Hetekkel később pásztorok népes táborára bukkant. Szívesen fogadták a torzonborz, vékony európai, aki kitűnően beszélt a nyelvüket, ismerte szokásaikat, világukat, akin zsákként lotyogott mocskos ruhája, és messze lerítt róla, hogy szüksége van az emberek társaságára, különben tüstént elveszíti az eszét. Tiszta ruhát adtak neki, borotvát nyomtak a kezébe, elegendő vizet kapott egy alapos mosakodáshoz. Tisztálkodás után tűz mellé hívták, tejjel, sajttal kínál-

ták. Vacsora után a ragyogó holdfényben tanításokat, legendákat, mítoszokat meséltek egymásnak, melyektől megnyíltak az égi és földi határok, évezredek meztelenítették le magukat előttük, hogy szemérmes igazságaikkal archaikus álomba ringassák őket.

Hajnal felé járhatott az idő, amikor Abul motoszkálásra ébredt. Néhány pillanatig kábán bámult maga elé, aztán észrevette, hogy a kecskebőrből készült sátrának fala mozog, mintha kívülről rángatná valami. Hamarosán lyukak keletkeztek a falakon, egerek özönlöttek a sátorba, villámgyorsan elfogyasztották a bőroket.

Abul rágcsálók ezreit látta a lenyugvó Hold fényében, mintha izgó-mozgó szőnyeget terítettek volna a földre, ameddig csak a szem ellátott. Segítségért akart kiáltani, de a rémülettől nem jött ki hang a torkán, ráadásul hiába is tette volna, mert a pásztorok sátrai és nyájai eltűntek.

Kört alkottak körülötte az egerek, fenyegető jelenlétük az időtlenségbe taszította a férfit. A földön kuporgott, a fejét sem merte felemelni, úgy várta, mikor támadják meg a rágcsálók, vagy ébred a Nap, és lesz vele vége a borzalmas álomnak, látomásnak.

Már hajnalodott, amikor az egerek izgatottan szaladgálni kezdtek, különös, sivító hangokat hallattak. Abul felnézett. Látta, amint az állatok egy-két lépésnyi szélességben megnyitották a kört. Erőt vett magán, felállt, mire az egerek azonnal ráugrottak. Ijedten térdelt vissza a földre. A rágcsálók visszavonultak.

Lépteket hallott. Felemelte a fejét. Egy janicsárt látott, izmos harcost, kezében jatagánnal. Szótlanul, kíváncsian nézte az európaiat, az álmélkodástól a fejét oldalra billentette. Egészen közel lépett, mély hangján ejtett néhány érthetetlen szót. Végül hátralépett, felemelte a pengét, lecsapta Abul fejét.

*

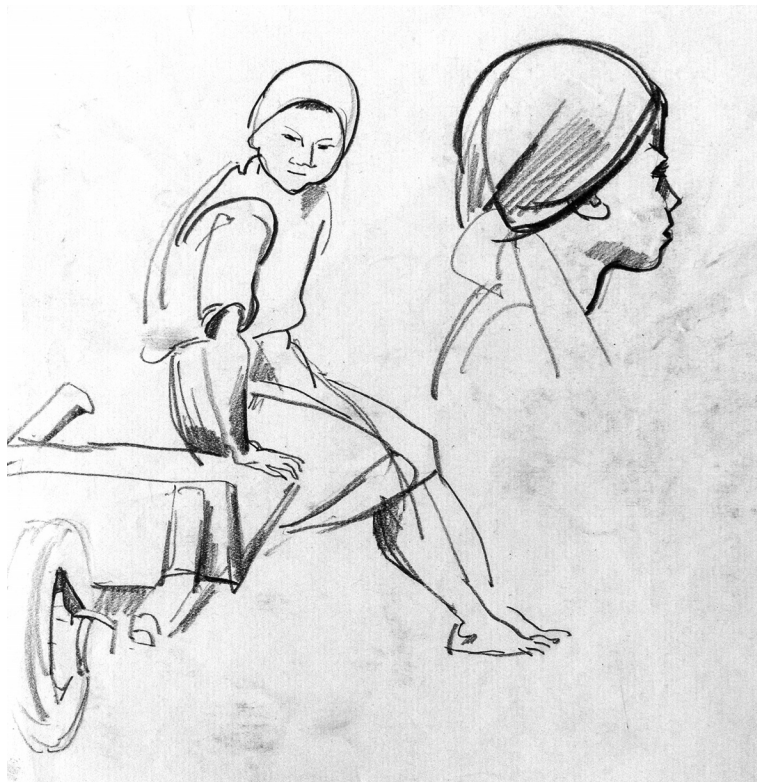
Terebélyes fa állt a sivatag közelében, dús koronájában egy férfi szunyókált. Mikor fölébredt, megdörzsölte a szemét, nyújtózott, néhány pillantást vetett a fa árnyékában fekvő oroszlánra, majd szakított a fa lédús gyümölcseiből, jóízűen elfogyasztotta. Dobott az állatnak is, majd tarisznyájából díszes kötésű könyvet vett elő, olvasni kezdett. Olykor fölpillantott, a látóhatárt kémlelte, majd ismét a könyvbe mélyedt. Esténként az oroszlánnal játszott, aztán a közelben lévő forráshoz

ment, alaposan megmosakodott. Néha a víz tükreben megnézte a nyakán körbeszaladó, tetováláshoz hasonló, pár milliméteres vonalat. Az éjszakát a fán töltötte.

Múltak az évek.

Egyre homályosabb lett az égbolt, egyre különösebb, égett szagokat hozott a szél. Abul aggódva figyelte a változásokat, az oroszlán idegesen járkált körbe-körbe a fa körül. Végül egy reggelen a kis öreg tarisznyájába dugta a díszes, régi könyvet, fűgén leugrott a fáról, a jól megtermett oroszlán sörényébe kapaszkodott.

Néhány lépés után úgy eltűntek, mintha magába szippantotta volna őket a táj.

Szilágyi-Nagy Ildikó

MEGINT A CIPŐ

- Mi volt ma? - kérdezte Ani, amikor a vacsora előtti süteményt fogyasztották Bélával. Béla nyomott még tejszínhabot az oroszkrém tortájára, hintett rá mazsolát, mézet csurgatott a tetejére, úgy mutatta az új papucsát.

- A Licónál vettem a Százas boltban. Vagy most már Eurós bolt, vagy mi.

- Nem úgy volt, hogy megszűnik, mert a tulaj anyósának kell a ház?

- Nem szűnik meg, csak elköltöznek. A Korzóra mennek.

- Jól néz ki. De nemrég vett két ugyanilyet, nem?

- De. Azok elszakadtak. Semmit érnek ezek, két-három hétig dolgozom bennük, aztán dobhatom is ki.

- Lehet, nem kőművesmunkára tervezték. Ahhoz munkavédelmi bakancs kéne.

- Ááá, lehetetlen abban dolgozni. Az ember nem bírja mozgatni a lábujjait, nyáron meg belefülled. Ezeket a papucsokat szeretem, vagy mezítláb. Akkor legalább nem megy tönkre a papucs. Bementem ma, mondom a Licónak, elszakadt mind a két klumpa, amit a múlt hónapban vettem. Azt mondta: „Kétezerért melyet akarsz?” Választam neki: „Nem szemrehányásképp mondtam. Adjál még három ugyanolyat, ha van.”

- Hármat is vett egyszerre? Minek, ha ilyen rossz minőségű?

- Épp azért. Hamar elhasználok majd ezeket is. De hát kétezerért? Milyet várjak? Miközben a Licó kotorászott, hogy a színek közül előszedje nekem a sötétkéket, mert a fekete csak beszívna a napot a lábamba, besiet egy pasas, kicsit furán járt. Ki volt nyalva, látszott, hogy művelt, finom ember, a sérója belőve, és szép szövetinget viselt. Tudja, amilyet a plázákban lehet kapni. Köszönt, elkezdte nézni a papucsokat, kérdezte, cipő van-e. Végigmértem, akkor látom, női papucs van a lábán, és a sarka bőven lelóg. Kérdezi a Licó, hányas a lába, mert nem minden fajtából van minden méret. Erre azt mondja

a pasas: „Mindegy, milyen, csak gyors legyen, mert fél óra múlva ott kell lennem.” Nem faggatózott a Licó. Én szívesen faggatóztam volna! Hozzánk is, emlékszik, kicsi babám, a Peti cipő nélkül érkezett, és milyen jó sztori kerekedett belőle.

– Az más – tiltakozott Ani –, rajta ruha se volt. Meg a karja el volt törve. Azért ez nem olyan jó történet.

– De utólag vicces, na. Próbálgatja a cipőket a férfi, hát egy se jó neki, de nagyon nem. Abba még belement volna, hogy kicsit szorítja, de a lába nem ment bele egyik cipőbe se. Licó följajánlotta, hogy vannak még sportcipők nagyobb méretben. A pasas tiltakozott, azt mondja: „Esküvőre megyek.” Licó azt mondja: „Hát, az nem elegáns, ha valaki az esküvőjén sportcipőt visel.” Tudja, babácska, olyan ormóttan, barna-kék sportcipők voltak, nem márkás cuccok, hogy legalább egy aranyozott Adidas lett volna. A pasi azért fölpróbálta a sportcipőt, közben hozzáfűzte: „A feleségem esküvőjére.” Na, itt már egymásra néztünk a Licóval. Telt az idő kegyetlenül, gondoltam, ez a szerencsétlen elkésik a felesége esküvőjéről, és ötletem lett. „Ez a klumpa nem lenne jó?” Passzolt rá, úgyhogy eladtam neki az egyik klumpát hatezerért.

– De kétezerért vette! Ez nem tisztességes haszon.

– Szükség törvényt bont. Én is pénzből élek, kicsi babám. A pasas irtó hálás volt, kiviharzott a klumpámban, és elhajtott.

– Amúgy ki lehetett az?

– Nem falubeli. Fehérvári.

– Mondta? Vagy honnan tudja?

– A Vivientől. Utána mentem a Vivienhez, hogy a toklászokat kikapáljam neki. Én nyírom az árokpartját, meg a kertet, de már hetek óta nem érek oda, jól megnőtt. Az árokpartért nem haragudott, de toklász ment az egyik kutyája fülébe. Ki volt borulva.

– Magát hibáztatta? Részben jogosan.

– Nem az, hogy hibáztatott, de kibukott rajta. Hogy, azt mondja, „Végre lett volna egy szabad péntek délutánom, és most ezt a szerencsétlen kutyát kell az állatorvoshoz vinnem!” Meg sírt, hogy mennyibe fog ez neki megint kerülni, meg hogy a kutya holnap délutánig szenved. Úgyhogy kikapáltam azt a rohadt toklászt, hogy

számoljuk föl végleg, aztán ő meg majd beveti a helyét valami vadvirágokkal, azt mondta. Erre megnyugodott, és megkínált születésnapos tortával. Mondom neki, „Vivike, nem két hónapja volt a születésnapod?” Azt mondja, „De. De ez egy hosszú utat látott torta, elajándékoztam, aztán most visszakaptam egy darabot.” Mondom magamban: Mi van? Csak nem két hónapig kézbesítették a tortát? Teljesen frissnek tűnt. Kifaggattam a Vivikét. Képzelje, kicsi babám, hogy egy udvarlója, akivel már jó két hónapja szakított, hozott neki egy tortát a születésnapjára. Tudta, hogy két hónapja volt, de hozott.

– Újjászületésnap, mert megszabadultak egymástól – kotyogott közbe Ani.

– Ja! – ugrott föl Béla, és a zsebében kotorászott – A Vivike küldött magának is egy marcipánt – Előhúzott egy marcipántáblát, „Vivien 42” felirattal.

– Köszönöm! – mondta Ani, és majszolni kezdte a névtáblát.

– Hát nem a toklásztól bukott ki az a szegény asszony, az már az utolsó utáni csöpp volt neki! Kiderült, ezzel a pasassal a társkeresőn ismerkedett meg, még a tavasszal. Tudja, azon, ahol csak diplomások regisztrálhatnak. Két-három hétig minden szép rózsaszínnek tűnt, mint ez a málnatorta. Erdőben piknikeztek, meg a Viviennél találkoztak, így fölgyorsultak az események, így mondta a Vivien. Másképpen még be se engedte volna a házába, de ugye a karantén miatt nem lehetett menni sehova. De a pasas valami útépítő volt. Mindenhova mehetett, mert út, az vezet mindenhová. Aztán elkezdett botrányokat csinálni, hülyeségeket, a Vivien meg rájött, hogy olyan izé – Béla itt megtörte a mese lendületét, és gondolkodott.

– Mi? – sürgette Ani.

– Jaj, kicsi babám, nem jut eszembe. Valami olyan, amivel szihológushoz szoktak az emberek járni. Tudja, hogy olyan bolond lesz néha, mint itt a faluban az Albert, és akkor mindenkit zaklat, főleg nőket, mert az erős férfiaktól meg fél, azokra meg azt hiszi, mindegyik őt üldözi.

– Paranoid?

– Nem, nem ezt a szót használta. Mindegy is, szóval, hogy zavaros szegénynek az agya. Akkor szakítottak, de a Vivike, amilyen rendes az

a szegény kis asszony, még egy terapeutát is keresett neki, egy szíhiátert. Ez már két hónapja volt, de a pasas azóta is zaklatja. Végre elment a terapeutához, de utána még rosszabb lett.

- A pszichiáter szokott használni pedig!

- Igen, de állítólag nem szedte a gyógyszert, amit a szíhiáter írt neki, meg azt állította, hogy a szíhiáter nem mondta neki, hogy személyiségzavara van, hanem csak azt, hogy érzelmkezelési és stresszkezelési problémával küzd. És akkor kitalálta, hogy a Vivike a beteg, meg mindenféle hülyeséggel fenyegette, meg balfaszságokat irogatott neki.

- Borderline? – találgatott Ani.

- Tessék?

- Virágnyelven ez az, amit a terapeuta mondott. Határeseti személyiség. Jaj, szegény Vivien! Meg szegény pasi! Biztos óriási szenvedésként éli meg, hogy szakítottak.

- Szóval, akkor ettől a határosságtól van, hogy a pasas egyik nap tortát hoz neki, másik nap fenyegeti, hogy legyomirtózza a kertjét?

- Igen. De minek fogadta el a Vivien a tortát? Meg kell szakítani minden kapcsolatot a férfival.

- Nem fogadta el. Hanem egyszer kapott egy furcsa, torta futáros sms-t. De nem foglalkozott vele. Ez most volt a hétvégén. Aztán egy barátja beugrott kávézni, de a szegény asszonynak akkorra összeállt a fejében a kép, hogy lehet, hogy ez a zavaros csávó beállít egy tortával.

- Minek akkorra hívott vendéget? Egyáltalán, minek volt otthon?

- Kicsi babám, tudja, a postafutárnak is az „időmegadás” azt jelenti, kilenctől tizenhét óráig. Hát nem futhat el az ember egész napra a saját házából, ha nem akar egy csomagot átvenni! A tortához ez a pacák magát is mellékelte. Még jó, hogy nem az ajtóban futottak össze a másikkal, akivel barátkozik a Vivike. Viszont a cipőjét kint hagyták az ajtó előtt. Mondom a Vivikének: „Nem hallottad, hogy a Peti az őszön hogy járt a cipője miatt? Hogy nálunk landolt cipő meg alsógatya nélkül?” „De igen. De kinek van energiája ilyen hülyeségekre?” – válaszolta. Na, a pacák kint háborgott a tortával, volt hozzá gyertyaszett meg komplett tűzijáték is, bent meg a Vivien és a vendége szorongtak, hogy mi lesz a cipővel. Állítólag tiszta új volt, egyenesen az esküvőre

lett véve, szép, fekete, elegáns bőr cipő. A tortás ürge tipródott vagy egy órát, végül ott hagyta a tortát a teraszon. A kutyák hozzá sem értek, jól vannak nevelve. A Vivien meg elajándékozta egy barátnőjének, ahol a két kislány örült neki nagyon. A barátnője meg visszaajándékozott egy darabot, hogy mégis, egy ilyen nagy, drága tortából egyen a gazdája is. Végül én ettem meg azt a nagy szeletet.

- És a cipő?

- Ja! Az egyiket elvitte a pacák, a másikba meg követ tett. Még megvan a fél pár. Azt monta a Vivike, eltette, mert mi van, ha visszadobja a hiányzót, és akkor milyen bosszantó, hogy a párját meg ő dobta el.

- Akkor ez a cipő nélküli férfi a Licó boltjában a fekete cipős barátja a Viviennek?

- Pontosan, babácska. Mondom a Viviennek, én összefutottam a barátoddal a Licónál. „Akkor tudott cipőt venni?” – sóhajtott föl a Vivike. Mondtam, „Nem, de neki adtam a klumpámat.” Hálálkodva adott egy üveg szörpöt ajándékba. De azt ott felejtettem a Licónál, mert beugrottam hozzá, hogy elújságozzam, hogy ki volt az elegáns férfi.

- De édeske, maga eladta neki a klumpát drágán!

- Részletkérdés, mert kisegítettem vele. Mondtam a Viviennek, az ilyen vidám történeteket meg kéne írnia.

- Ez nem vidám történet! – mutatott rá Ani.

- Nézőpont kérdése, babácska. Át kell a dolgokat értékelni, különben az ember egész életében csak a lelki szart lapátolja.

- Ezt hogy érti?

- A rossz emlékeit meg a szíhész nyavajáit. De tényleg, kapacitáltam a Vivient, hogy jegyezze föl az ilyen kalandokat, hogy később, ha már lenyugodott, hátha lesz kedve leírni. De, azt mondja: „Hogyan? Nem tudok én olyan körmönfont nyelven fogalmazni, mint az irodalom.” De, mondom neki: „Csak úgy, egyszerűen, ahogy mi is elmeséljük egymásnak.” Hát nem így van?

- Csak azt nem értem, hogy ment a felesége esküvőjére – morfondírozott Ani, és bekapott egy mazsolát.

- Csuda tudja, babácska. Talán elválík tőle, mire odaér. Ezek a művelt emberek néha olyan bonyolultak.

A MŰTÉT

A posta, kocsmá, bolt Bermuda-háromszöge általában azokat is megállította, akiknek sietős lett volna, sőt, azokat is vonzotta, akik a kocsmá és posta oldalán sorakozó Takarékbán intézték ügyüket, vagy csak a pénzautomatához ugrottak el. Az ATM a 2010-es évek vívmánya volt a faluban, és a lakosok úsztak a boldogságtól, hogy már nem kell átbuszozni, átbiciklizni, átautózni a szomszéd faluba káapéért, és ráadásul ki tudja, van-e az automatában elég pénz, mert ha nincs, a visszafelé busz bevárásával együtt a kudarc már tetemes időpazarlást jelentett, ami órabérben kivetítve – így gondolkodtak néhányan – azt eredményezte, hogy duplán kellett megdolgozni a fizetésükért. Egyszer a szalag mellett, egyszer meg, amikor megpróbálták a számlájukról felvenni. Erre mindenképp szükségük volt, mert a falu boltjaiba a bankkártyás fizetést szintén csak a 2010-es évek hozták meg. Betüremkedett a civilizáció.

A civilizáció azonban, egyesek szerint, több hátrányt hozott, mint előnyt. A Hivatalba már nem lehetett bármikor bemenni, csak ügyfélfogadási időben, és ha valamelyik ügyintézővel összefutottak a boltban vagy a temetőben, nem lehetett ügyeket intézni, mert már minden számítógépen volt, sőt, interneten. A faluban három internetszolgáltató is meggyökerezett, egy negyedik pedig azt ígérte, szupergyors wifit dob az éterbe, amihez már ásták is a földkábel az autópályától indulva, a faluba vezető bekötőút mentén. A kocsmában napokig téma volt, hogy vajon az autópályáig hogy hozták el, és miért kell földkábel, amikor a wifi a levegőben van. A teraszon épp most csengtek le a technikai részletek.

- De csak ott van a wifi, ahol előfizetsz rá, nem?
- Nem, Lajos bácsi, a wifi mindenhol ott van.
- Akkor minek érte fizetni?
- Hogy tudja a jelszót.
- De ha megkérdem valakitől?
- Az övét nem használhatja.
- Ha mindenhol ott van, akkor nem mindenkié? – akadékoskodott az öreg. – Jó lenne az unokámnak is a gyors net.

- De felosztják valahogy. Mit tudom én, Lajos bácsi – legyintett a Halas Karcsika. De hiába engedte el a témát, mert veszélyes víznek érezte, ahol tudása már nem volt fölényes, az öregben újra fellángolt a kíváncsiság.

- Azt mondják, hogy a wifi az fény, és üvegszálban megy.

- Az nem a wifi lehet, csak az internet. A wifi a levegőben megy.

- De most a wifi meg az internet nem ugyanaz? Egyáltalán, mi az az internet?

- Valaki vagy harminc éve – szólt bele egy fiatalember, senki nem ismerte, biztos „valami pesti” – egy hajón úszó szervert összekapcsolt jó néhány nagy számítógéppel, azokat meg kicsikkel. Aztán annyi kicsi számítógép kapcsolódott hozzá, hogy most már, ha az úszó szervert megszüntetik, akkor is fenntartja magát a hálózat. Ez az internet.

- De akkor hol voltak azok a dolgok, amiket az internetről letölt az unokám, vagy, még inkább, hová tölti fel?

- Tárhelyekre. Sok ilyen tárhely van.

- De ha már nincs az a hajó, amin voltak a dolgok, akkor most mindenkinek a számítógépén van?

- Hát, inkább az azok alkotta virtuális térben.

- És hogy jut oda?

- Üvegkábel segítségével, fényként terjed.

- Mondom én! – örült meg Lajos bácsi. – Az üvegben megy a fény.

- Hát, nem egészen. Inkább úgy mondanám, visszaveri.

- De ha, mondjuk, az unokám rendel nekem valamit, az hogyan bomlik le fényre, és aztán meg hogyan áll össze újra a webbóttban azzá, hogy, teszem azt, ESM kaszasin?

- Nullákra meg kettőkre bomlik le.

- Aha – mondta lassan Lajos bácsi, aztán feje besüllyedt vállai közé, háta pedig lassan lejjebb ereszkedett, az asztal felé. – Honnan lehet ezt tudni?

- Például internetről – mosolygott az idegen.

- Magamról én is azt állítok, amit akarok! – csattant fel Lajos bácsi, visszanyerve magabiztosságát.

Ani, mivel végzett az autója hátsó ülésén való kotorászással, nem követte tovább az internet történetét. Sietett a postára, nehogy

összetalálkozzon valakivel. Pedig szeretett összefutni emberekkel, és meghallani az újabb falusi fejleményeket, de most sürgős dolga volt. Kifelé mégis belebotlott Róza nénibe, aki a postára igyekezett, a napi betevő sorsjegyét lekaparni. A posta mellett lakott, és enyhén szerencsejátékfüggő volt, de kizárólag kaparóssorsjegyezni szeretett. Szenvedélye egyáltalán nem zavarta, mert egyrészt egyedül élt, így senki szájából nem vette ki a falatot a napi egy sorsjeggyel, másrészt igazolva látta a sorsjegyezés hasznosságát, mert pár éve kapart magának ötmilliót. Betette a takarékbba, és azóta ott van, tőle csak kétházyira, a biztonságban, a pénz – mesélte egyszer Béla Aninak, amikor a berényi fagyizóban süteményeztek.

Ahogy Róza mama kilépett a kapuján, és hajtőkanyarral befordult volna a posta épületébe – még az udvaruk is közös volt, így nem csoda, ha nem tudta a sorsjegyezést megállni –, Aniba ütközött.

– Szervusz, kislányom! – köszönt vissza örömmel, és már bele is fogott a mondandójába:

– Hihetetlen, hogy ezek a mai civilizált fiatalok mikre képesek!

– Kikre tetszik gondolni?

– Hát ott van a Rózsika, a lányom – mondta Róza néni, és Ani ezen torpant meg és süllyedt alá a beszélgetés óceánjába. Róza néni nyolcvan körül járt, a lánya – akit mai fiatalként emlegetett – is minimum tegnapi csirke, valahol ötven és hatvan között. – Képzeld, kislányom, hogy megcsináltatta magát!

– Úgy érti, hogy várandós? – óvatoskodott Ani, mert úgy gondolta, Róza néni talán a felcsináltatta magát kifejezést akarta használni.

– Á, dehogy. Vén az már a szüléshez. Habár ezek a mai fiatalok jól tartják magukat. Az unokatestvérem unokájának a felesége is negyvenévesen szült. Hihetetlen! Negyvenévesen szülni! De mást mondok. Annak a borásznak a felesége meg, tudod, kislányom, akik a padláson laknak az út mellett, mert félbehagyták a házukat, negyvenhatévesen szült. Nem azt mondom, szép, fiatal menyecske az még most is. A férje meg csak harminchárom! A gyereke lehetne!

– Azért nem egészen. Tizenhárom évesen nem jó szülni.

- De lehet, az egyik kishúgom is, de mindegy is – szakította félbe magát Róza néni. – A lányom megműttette magát, az én pénzemből. És a megkérdezésem nélkül!

- Biztos szüksége volt a műtetre – vetette közbe Ani, de Róza mama zavartalanul folytatta:

- Csak nézem egyik nap, hogy hogy feláll neki a cicije, kérdezem, Rózsikám, új push up melltartót vettél. Mutassad csak! Aztán amikor felemelem neki a pulóverjét, akkor látom, hogy az a melle. Akkora szilikonok vannak benne, mint két nagy push up! Ilyenre kidobni a pénzemet!

- Ha ez volt az álma!

- Akkor keresse meg saját maga a rá valót!

- Róza mamától kicsalta az árát? – értetlenkedett Ani, mert Róza néni hírhedten spórolósan élt, az öt millióhoz, amit pár éve a kaparóson nyert, meg a kamatokhoz sem nyúlt még soha, merthogy ő a nyugdíját osztotta be.

- Nekem nem is mondta, hogy a melleit akarja felvarratni! – adta fejét további siránkozásra a néni. – Persze, fiatal kora óta bánata neki, hogy csak C kosaras a melltartója, de mondtam már neki sokszor, hogy tömjön bele zoknit alulról, oldalról, az kibuggyantja. De nem hallgatott rám. Sokba kerül egy ilyen műtét, a disznóvágásból árulta ki a rá valót.

- Ellopta Róza néni kolbászait?

- Nem, a sajátjából. Ő vágta a disznót. Kettőt is tartott. Kettőt is tudott venni abból a pénzből, amit a pálinkából árult ki! Meglopott! – heveskedett Róza mama.

- Akkor a pálinkáját lopta el? Sajnálom! – mondta együttérzően Ani.

- Dehogyis lopta el, nem kínlódom én már a cefrével, nem iszom, meg nem itatom ezeket a bűdös alkoholistákat sem, annyi kis pénzért – magyarázta Róza mama –, hanem összeszedte a szilvámát az udvarból meg a szőlőből, aztán abból főzette a pálinkát.

- Aha.

- Így becsapni engem! Dehogy adom oda a hullott szilvát, ha tudom, hogy mellfelvarrásra csalsa ki tőlem.

- Akkor az anyukájának köszönhette, hogy teljesült az álma – próbálta békítgetni Ani Róza nénit, aki meglehetősen felindult állapot-

ba került. – Tessék bevallani, pár kiló hullott gyümölcs megérte ezt a jótéteményt! Úgyis csak jöttek volna rá a darazsak.

– Igaz. Évek óta csak megfájul a derekam, ahogy összekapodom, mert különben meg kihajt a fa alatt magról. A szemétdomb is már csupa kis szilvafa tőle, meg se lehet a kerítést közelíteni a sűrűtől. Aztán a jó múltkor meg egy fiatalember bekopogott a postától, legalábbis nekem azt állította, de nem hiszek egyből az ilyennek, hogy őt küldték, mert az is a posta tulajdona, ami igaz is, mert nekem csak haszonélvezésem van, hogy ő jött, hogy rendbe tegye a kihajtó burjánokat, hát nem engedtem be, mert nekem ne rendezkedjenek vadidegenek a kertemben, aztán írtak egy levelet, amiben...

– Bocsánat, Róza mama, most indulnom kell. Most jut eszembe, hogy a tűzön felejtettem a levest – vágott közbe Ani, de a közbevágást sem tudta befejezni, mert Róza néni már hangosan bólogatott:

– Fusson csak, kislányom, addig kell élni, amíg az ember fiatal! Tegye a dolgát! Valósítsa meg az álmait! – ezzel befordult a postára, és helyet foglalt a sor végén.

VÁLLVETVE

– Ne örülj, te szemét, mert nem azért jöttem, hogy beszélgessünk! Huzatosra lyukasztom a fejedet! – mondta Béla, majd kényelmesen feltette a lábát a székre, és újabb csíkot tört a csokoládéból, úgy folytatta:

– Ezt mondta a Cinege. Én meg csak néztem, hogy ez tréfa-e.

– Viccnek ez már durva lenne. De inkább üres fenyegetőzésnek tűnik – vetette közbe Ani.

– Nem úgy, babácska, mert közben agresszíven közeledett felém, gondoltam, hogy itt valami nem stimmel. Mondom neki: „A lépcsőt jöttél megbeszélni?” Mert éppen a Csekésben a házukat újítottam föl, abból is vendégházat akarnak. Erre megint kilátásba helyezte, hogy huzatosra lyukasztja a fejemet. Ezt többször is elmondta. Közben visszasétált az autójához, matatott a csomagtartóban, és egy pisztollyal

tért vissza. Arrébb parkolt, én a Škodám elejénél álltam, ő meg a hátuljához sétált, feltámasztotta a pisztolyt, ettől fogva így beszélgetünk.

- Jézusom! Ez bolond! Látja, így megbolondulna maga is, ha a Cinege helyébe lépne. A Jutka magát is így kicsinálná.

- Na, te szemét fasz - így kezdte -, mióta vagy te együtt a feleségemmel?

- „Hogy érted?”, kérdeztem én.

- Nagyon is jól tudod te azt! - mondta a Cinege, és mozgatta a pisztolyt, majd mellém sétált, és közben kitartotta a fegyvert - Ne tagadd, vagy huzatosra lyukasztom a fejedet!

- Úgy látszik - fűzte hozzá Béla -, hogy ez a huzatos fej inspirálja őt a beszélgetésre.

- De remélem, nem vallotta be a Jutkát! - mondta Ani.

- Nem egészen, de egy kicsit muszáj volt. Azt mondtam, csak lelki kapcsolat van közöttünk, mert meghalt anyám a tavasszal, és akkor a Jutka észrevette, hogy magam alatt vagyok, és közel tolta az arcát, és mélyen a szemembe nézett. De semmi több nem volt köztünk. Ennyit akartam csak mondani, de erre a Cinege tovább forszírozta:

- Ne tagadd, te szemét, hogy megdugtad a feleségemet! Láttam az sms-eket.

- Mire én azt mondtam - folytatta Béla -, hogy: „Milyen sms-eket?”

- Amiket írkáltatok egymásnak. Elvittem megcsináltatni a Jutka telefonját.

- Szexről is írtak az sms-ben? - kérdezte Ani.

- Sajnos igen. De azt mondtam a Cinegének, hogy azt átvittem kell érteni.

- Elég átlátszó - vetette közbe Ani.

- Igen, ez csak felingerelte, és kiabált megint, hogy ne hazudjak, mert a fejemet huzatosra lyukasztja, én meg közben sasszéztam kicsit az autó körül, és így mentünk körbe-körbe harmincöt percig. Fú, de felkavarodott a gyomrom, meg dobogott a szívem! Azt hiszem, felment a vérnyomásom. Egyszer csak leengedte a Cinege a pisztolyt, és úgy, leengedett fegyverrel mondta:

- Volt köztetek szex, vagy nem?

- Én nem értettem, hogy minek kérdezi még, ha látta az sms-eket. Mondtam neki, az nem olyan igazi szex volt, csak olyan erotika, és hogy a Jutka provokálta. Erre elkezdett sírni, és úgy mondta:

- Ide figyelj, te szemét! Huzatosra lyukasztom a fejed!

- Jaj, már megint - kotyogott közbe Ani, de Béla nem törődött vele, csak folytatta:

- Tudom, hogy a feleségem kezdi. Mindig a feleségem kezdi! Mindenkiell! De te ne menjél bele! Akárhogyan is csábítgat, te ne menjél bele! Megértetted?

- Különben huzatosra lyukasztom a fejedet! - nevetett Ani.

- De babácska, ez nem vicc! Majdnem lelőtt ez az állat! Aztán másnap meg felhív, hogy azt mondja:

- Na, te kurafi! Találkozunk ma 17 órakor. Beszélünk!

- Mondom neki: „Jól van, Cinege. A Fa kocsmá Velencén jó lesz?” Jó volt neki, odamentem ötre, de csak hétre jött meg. Addig ott szorongtam. Hú, de ideges voltam! Bejött, kezét fogott velem. Mondom, kére kávé! ő is, mert én még nem kávéztam. Persze nem volt igaz, mert már kávéztam, de valamit csak kellett mondanom. Vagy hozzák-e neki egy Capyt vagy egy sört. Erre felfortyant:

- Nekem tetőled nem kell semmi!

- Jól van, mondom, ha nem, hát nem. Ittam a kávémat, ő meg elkezdte mondani, hogy én mit kaptam volna tőle, ha nincs ez az ügy a Jutkával. Kaptam volna tőle egy kék Mazda teherautót, amit ő a munkahelyén leselejtezett volna, és háromezerért megvett volna, és rögtön aláértette volna négyezerért. De így már ne is álmodjak róla. Aztán előhúzta a mobilját, és elkezdte mutogatni a fényképeket a teherautóról. Hú, de szép Mazda volt! A szívem megszakadt érte. Együtt nézegettük a teherautót, időnként belenagyított, hogy lássam, milyen hibátlan állapotban van. Összeért a vállunk. Egyszer még a fejünk is. Mondom is magamban: „sógor”. Aztán észbe kapott, eltette a telefont, és mondta, hogy ha még egyszer hozzányúlok a feleségéhez, huzatosra lyukasztja a fejemet.

- Mire maga?

- Mondtam, hogy értem.

- Akkor szakított a Jutkával?

- Dehogysis szakítottam, kicsi babám. Csak utána vagy másfél évig bírtam. Nagyon jó a szexben a Jutka!

- Emlékszem is, ez tavalyelőtt ősszel volt, mondta nekem, hogy teherautót ajánlott fel a Cinege, ha az érdi házukat felépíti. Akkor éppen engem is fűzőgetett.

- Igen, kicsi babám. Akkor is fűzőgettem magát - mondta Béla, és ebben maradtak.

Pethő Lorand
TÁVOLODÓ ORSZÁG
(részlet)

mikor a kávézacctól még keserű a nyelvem
és álmosan ácsorgok a hallban
mikor zörgetem kulcsomat zsebemben
míg nézzük egymást sápadtan zavartan
mikor reszketve mondanám szeretlek
de arcom bőre befagyott a tájba
mikor síneken vagonok remegnek
és indulnak egy másik állomásra

DIÓHÉJBAN ÚSZNAK EL
AZ ÁLMOK

állok itt hol évek óta állok
háttal a falnak késem újrafenve
a városom csikkek & szilánkok
nem puhítja rakpart köve seggem

nem dunánál nem szamosnál állok
itt dióhéjban úsznak el az álmok
míg fütyörészve köpködök a habba
sorsom bőrkabátja tátog

itt nem hallani a macskanyavalygástól
mit fecsegnek a donáth úti lombok
de alattam a rozsdás betonvasból
feszülnek pattannak a drótok

nem szemerkél de tájam újrifestem
az agyagos partot őseimre hordom
még belül múltjukkal verekszem
cipőm talpáról kaparom a szurkot

állok itt hol évek óta állok
sorsom bőrkabátja tátog
fütyörészve köpködök a habba
ha majd nem leszek meglásd –
kitaláltok

MIKOR SZÜLETTEM A KEZEMBEN KÉS VOLT¹

mikor születtem a kezemben kés volt
azt mondták: játszadozz vele
viaszos arcomon betonpor &
nyirkos azbesztlemezek

bennem zokogva térdel isten
azt mondják: megtört elhagyott
én azt mondom: semmim sincsen
mit cserébe adhatok

a földön marad ha elejtem
sorsom szerencsém önmagam
nem hajol le érte senki
nem emel föl nem zavar

azt mondják: embernek születtem
én azt mondom: ennél több vagyok
most rozsdás kés lüktet kezemben
sárral kevert vérnyomok

1 J. A.

Bíró József
KILOVAGLÁS [1980]
(*emlékezés Hajnóczy Péterre*)

1es asztal
kettesben ülünk a HUNGÁRIÁBAN
csapzottan
[...]
szópazarlás nélkül vörösborozgatunk
:
– (órák múltán
hozzánk csapódik BALASKÓ
fennhangon mindent és mindenkit *valahová*
sokszorosán indexált költőnk igencsak *spröd*
[...]
– *ilyen napja van* –
:
két nagykorty között PÉTER lazán *leinti*
'56os eltipratásunk okán feketecuccokban járó
JENŐ barátunkat) –
:
szópazarlás nélkül vörösborozgatunk
[...]
csapzottan
kettesben ülünk a NEMZETIBEN
1es asztal

2021.

ORWELLNEK ÜZENEM

ha azt mondod/mondom, hogy: „...”
 : nacionalista vagy(ok)
 ha azt mondod/mondom, hogy: „...”
 : homofób vagy(ok)
 ha azt mondod/mondom, hogy: „...”
 : rasszista vagy(ok)
 ha azt mondod/mondom, hogy: „...”
 : klerikális vagy(ok)
 ha azt mondod/mondom, hogy: „...”
 : ellenség vagy(ok)

akkor úgy mondod/mondom, hogy: „...”
 : nem mondod/mondom így, hogy „...”
 úgy mondod/mondom akkor, hogy: „...”
 : így nem mondod/mondom, hogy „...”

URAM (!) IRGALMAZZ

:
 amikor
 :
 ... - (l sz)
 :
 öröksend
 :
 ... - (l sz)
 :
 bennem
 :
 ... - (l sz)

Eliza Macadan

VERSEK

május első napja van
éhes szájak várják a sült hús sercegését
az egy éve rozsdásodó rostélyon
hogyan otthagyják fél fizetésüket
a májusi tó poshadt vizére néző
teraszon
alig várja a munkásosztályt felváltó
funkcionáriusok kiszáradt torka
a habzó sör gurgulázását
május első napja van a láthatatlan
osztály tagjai türelmetlenül várják hogy
a társadalom szakértői által gondosan
kiválasztott és
nemzetközileg elfogadott jelszavakat
hangoztathassanak
május első napja van
amikor nem hullnak virágszirmok hajamból
pitypangpihét szedsz nekem
és én gondolatban visszamenekülök
a gyermekkori zöld gyepre
parasztjaimhoz akik általam
adják tovább az osztálygyűlöletet
május első napja van
és a szavak hirtelen elszegényedtek

vonatok amelyek nem érkeznek
és nem indulnak
az állomás teraszán folyik a várakozás söre
az emberek itt önmagukkal egyenlők
és az idővel
én az álmaik között lebegek

amelyek oly teletömöttek
mint bőröndjeik melyeket
szorgalmasan húznak maguk után
tudom hogy az álmok a jelenről szólnak
hogy nem tudod megragadni őket
egyik végükön sem
anélkül hogy mögötted maradnának
az állomás ma nem a várakozásról szól
sem az elmenésről
hanem az otthonról
az állomás ma az én emberi életem
amely megmarad
az örök jelenben

a fűbe esett szavakat keresem
a kisarjadt és zöld szálak között
mindegy mit mondok vagy látok
hasonló
hanyatt fekvé fűszállal fogaim között
hallgatom szívem dobogását
a föld szívével ver egyszerre
amelyből vétetett
égre szegzett szemmel
szavakat veszek fűvel keverve tenyerembe
megrágom kicsit
lenyelem a keserű zöldet
és elindulok felétek
fűszálakon és szavakon taposva

a szadista november ostorát pattogtatja
a valamikori emberek – köztük néhány barát
egyirányú jegyet váltottak – nem látom őket errefelé
kora reggel a diófa lemeztelenedett
az ablakon túl
én minden nap várok rád a zöldeskék téren
vázába rakott emlékekkel

ma is beülök az egyre rozzantabb időgépbe
senkit nem hibáztatok
gyakrabban nyomom a fékpedált
itt-ott megállok néha mintha volna
begyűjteni valóm a bolond ősztől
amely fejébe vette hogy hátrahagy
az ostorcsapását sem érzem
az átmenetet sem az időkapszulában
nem értem meg amit mondani akarsz
van egy álmom amelyben a nagyszülők
ringatják gyermekeinket
és nagy emberek védenek kis országokat
az egek nem nyílnak meg szürkék maradnak
nem ösztönöz téged semmi arra
hogymenj vagy hogymaradj
minden a helyén marad
csupán valaki viszi úrhajóval a Holdra
a kimondatlan titkokat

amikor elmész úgy könyörgök hozzád
hogymeghallja a mi Istenünk
aki kótyagosan jön-megy
tinta csöpög a tányérokra és üres poharakba
intim fehéreneműmön átüt
egy olyan erőfeszítés izzadsága amelyben
nem volt részem a megfelelő időben
a szezon eleji havak ugyanazok mint a szezon végiek
ami a kettő között van azt elfelejtjük
ahogyclefelejtünk élni az érkezés
és távozás között
de nem felejtjük soha a semmibe való ugrás
örömet
amikor újra és újra abba az érthetetlenül homályos
birodalomba vágyunk ahol menekülünk egymástól
hogyclefra vágyakozhassunk
és imádkozhassunk Istenünkhöz

aki úgy tesz mintha félrenézne
de titokban figyel minket
miként játsszuk el életünket
amikor jössz mindenki itt van bent
elhelyezkedve az időben
és olvassuk egymást
mint szent könyveket

a nyár elmondja nekem minden titkát
nem mozdulok ki a házból
benn ülök és közvetlenül az archívumba
írom át a világ egy új könyvét
megtörténhet hogy éjszaka kimegyek
a tengerhez amikor senki nem
hallhatja gondolataimat
a hullámok zajában úgysem tudnám felfedni magam
az a néhány szerelmespár
aki a parton kóvályog
nem hall és nem lát semmit
veszély nem fenyeget senkit
hasonló a helyzet minden évszakban
csak a szerelmesek mások
és ugyanabba a csapdába esnek mindig
egyik napról a másikra megszűnnek hinni
a szerelemben bizonyítékok nélkül
nem is mondok többet de ti higgyetek nekem
ahogyan a szerelmesek hisznek
érzelmeik örökkévalóságában
vagy ahogy egy bolondnak hinnétek
a családból akivel közös volt gyermekkorotok

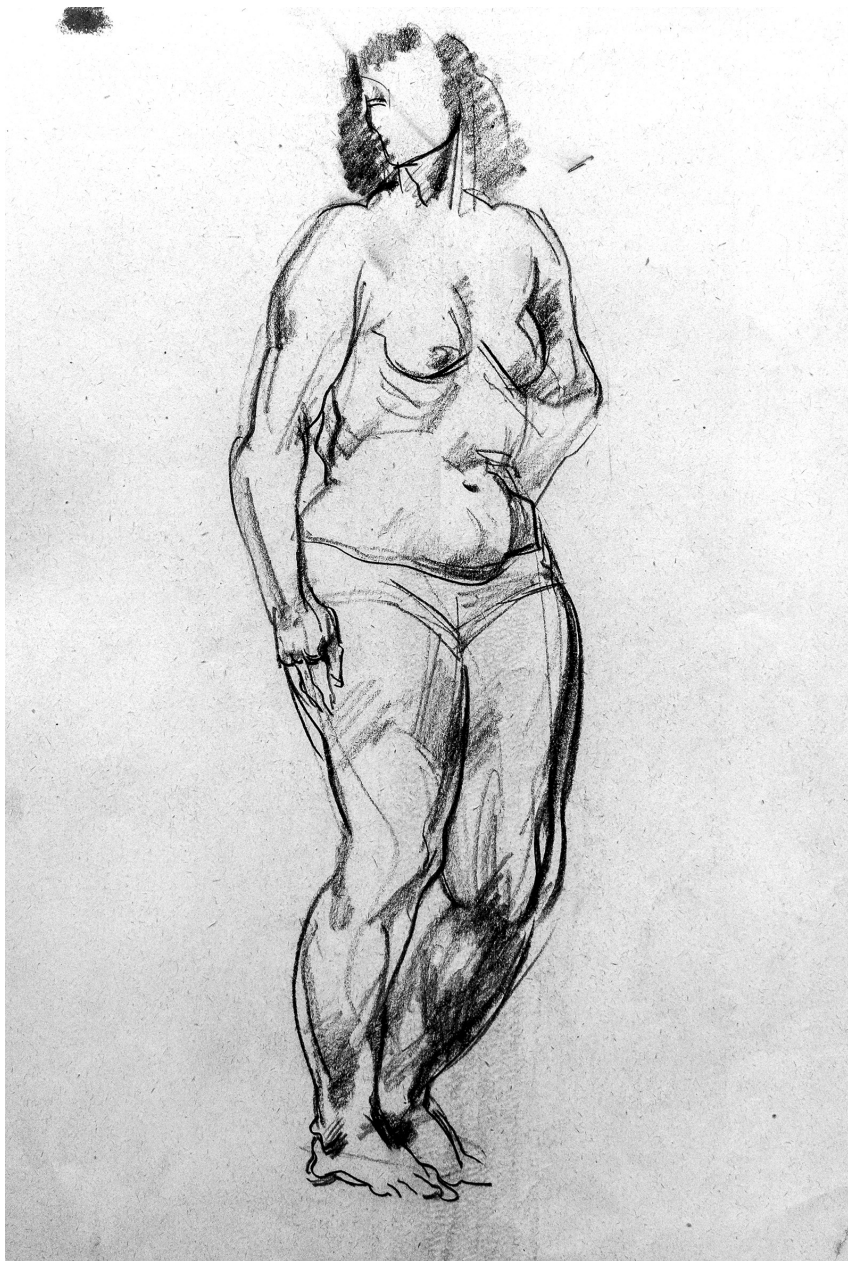
a női emancipáció történetét figyelem
az ablakomból a hatodik emeleti erkélyen
az arab nő a fejét és vállát takaró lepelben
sóhajait a felmosóronggyal együtt
a vödörbe tolja

mialatt a férje ide-oda cikázik telefonálás közben
nehogy hozzáérjen a felesége
miközben egy másik nővel beszél
én már nem válogatom meg a szavaimat
úgy öntöm ki magamból ahogy jönnek
egyenesen ebbe a versbe

Balázs F. Attila fordításai

ELIZA MACADAN (1967) Romániában és Olaszországban élő és alkotó költő és újságíró. Tagja a Romániai Írók Szövetségének és az Olasz Újságírók Szövetségének. A bákói *Ateneu* folyóiratban debütált 1988-ban. Ezt követően számos országos és nemzetközi irodalmi verseny díjazottja, többek között: „Porni luceafărul...” (1991, Botoșani), „Lucian Blaga” (1992, Sebeș), „Rimbaud” (1990, Bukarest–Franciaország nagykövetsége), „Mitteleuropa” (1993, Strasbourg), „Etniepoesie” (1999, Trieszt), „Marguerite Yourcenar” (1999, Milánó). 1999-ben megkapta a római Accademia della Cultura Europea költészeti díját, 2002-ben pedig a *Frammenti di spazio austero* című kötete érdemelte ki a „Le rosse Pergamene” díjat.

Egyébb díjai: „Vasile Voiculescu” Nagydíj (2014), Prix Léon Gabriel Gros-díj (2014, Franciaország). Románul, olaszul és franciául ír és publikál, verseit angolra, albánra, arabra, bolgárra, magyarra, spanyolra és törökre fordították. Olasz nyelvű kötetei: *Frammenti di spazio austero* (2001, 2018), *Paradiso riassunto* (2012), *Il cane borghese* (2013), *Anestesia delle nevi* (2015), *Passi passati* (2016), *Pioggia lontano* (2017, Archinto), *Zamalek, solo andata* (2018, Terra d’Ulivi), *Pianti piano* (2019, Passigli Editori).

Horia Dulvac

A 360 FORDULAT PER PERCES FORGÁS MAXIMÁLIS HOZAMOT HOZ

a 360 fordulat per perces egyszerű forgás
maximális hozammal termel

az ablakon át néztem a
keményítőbe áztatott felhőket

Anyám marószódával mosta
a szerencsétlen napok leplét
a piszkos következményektől terhes
vizet

huss az ég arcába öntötte
a tálból

az eget sürgősen tisztázni kellett
ahogy a sumérok a madarak beleiből

én tövig rágtam a körmöm
ezt rendszeresen és módszeresen
csináltam
mint egy feliratozás nélküli
filmben

– Nézd milyen felhők jönnek anyádtól
mondta a feleségem
és én visszakerültem hirtelen
a valós dolgok világába

mit számít hogy anya meghalt
láttam nyugvó csontjai fényét

energiafogyasztás nélküli
fényt

a felhők falatoztak
tapintatosan emésztettek
hasonlítottak valamihez
ami nyugalmat árasztott
a szavak nyugtató hatása

– és akkor mi van
mondtam magamnak
a felhők lábszerű nyúlványait
mozgatják az üres égbolton
szintaxis nélkül
és mi elképzelhetünk
bármilyen ökörséget

hirtelen elkezdődött a medve kinematika
nyálas nyelvtani szennyező anyagok
a pálcikán reggeli álmok és vatta
amivel szájam kentem
mintha felhő-foltok maradtak volna rajta
étkezés után

egy tündérkerék forgott
valójában horogkereszt
soha nem állt le
(én bámultam a szerkezetet
amely hó ízűvé változtatta a kristálycukrot)

– És mi van ha eljön az idő
amikor a dolgok elfelejtik
a nevüket
a gép egyszerű mozgása
percenként 360 fordulattal
felhő kristályokkal
maximális hozam mellett termel

idő és szavak
(melyeket a gyerekek kezét fogó anyukák
kényszeresen vásárolnak
órarend szerint
amelyet a park őre
naponta leporol.)

SENKI SEM MONDTA

alig nyeltem le egy darab
kenyeret a többiek
gyűlölni kezdtek

„mi jöhet ezután” fordult meg a fejemben
annyira rettegve
hogy egy bolygó csóvjája égni kezdett

égett
értelmetlenül jelentés nélkül (nyelvemmel
keresztet vetettem reménykedve
hogy nem rólam van szó ebben a történetben)

még az ég is pánikba esett
mi lenne ha
embereket enne véletlenül
nyelvtani hibából

mindenféle gondolat nyomasztotta
mert mint tudjuk az ég félénk és ingatag

„Ne gondolkozz annyit!” szólt rám anyám
„ragadd meg a kendert tenyereddel
a világ beleit
ne állj ott mint egy mamlasz”

„jól van anyám de nem mondtad
hogy ez élet és halál kérdése”
nyafogtam de hiába

többé nem hallgatott rám
soha nem hallgatott rám azt hitte
hogy minden olyan mint az ő idejében

csak én tudtam
hogy ölnöm kell érte

senki sem mondta

tehát újból megszült engem
teljesen új lettem
már nem tudtam mi voltam azelőtt

ez felgyorsított
a fenegyerekek
folytatták a zúgolódást

amikor esthajnalcsillagként
előttük jártam
homlokomra volt írva a szerencse
„ki a fene ez
aki bibliográfia nélkül jött a világra?”
„szépiaszerű gondolatai foglyává
akar tenni minket”

halvány
gőzük sem volt róla
hogy azért jöttem
hogy kiszabadítsam onnan
mielőtt megemésztik őket

még maradt idő a megmentésükre

így kezdődött a zavar
ők mást hittek
én kenyérré kellett válnak

kis cipóvá melynek darabjait elfogyasztva
ékesszólóvá és hálátlanokká válnak
miközben én feloldódom a nyálukban

NEM HAGYHATOD EL A PARTIT HA ELFÁRADSZ

nem hagyhatod el a partit ha elfáradsz

rémálommá válik
mint a tortaszelet amelyet anyád
beléd kényszerít
a telepakolt tányérról

– szeretnéd te megkóstolni
a felelőtlenség
az észrevétlen eltűnés ízét
ezért szeretted az álneveket
és az óvatos settenkedést

szeretnéd a pálya széléről nézni
a gördülő védikus kerekeket

de csak annyira vagy képes
hogy egyességre juss
az életrajzodért felelős szenttel

így hát összeszorult torokkal
hozzáfordultam
ásított, és ezt válaszolta
– Rajtad múlik

milyen büntudatot
érzel
a szenvedés maximális hozamával

– és vegyél kézbe
pár személyes fejlődésedet szolgáló
könyvet

ebből megértettem
milyen felelőtlen voltam eddig
homlokomon hordoztam
az egészséget

– Nézzetek oda
bibliográfia nélkül jött a világra
de engem megvédett
a saját ártatlanságom

a szentek jók voltak hozzám
jóindulatúan megsimogatták a fejemet
mert nekik nagyon tetszett
az egészséges emberek íze
friss húsup

– végre kell hajtani csupán
a megbánás napi normáját
mondták rágcslás közben

a sercegő hústól megbabonázva

Balázs F. Attila fordításai

HORIA DULVAC (1958) esszé- és prózaíró, költő, dramaturg, a Romániai Írók Szövetségének és a Román Szépírók Társaságának tagja. Temesvári egyetemi tanulmányai idején (1979–1984) az egyete-

mi folyóirat szerkesztője és a kulturális élet egyik aktív szervezője volt. Számos irodalmi díjat nyert diákfesztiválokon. 1990 után esszét, irodalomkritikát, prózát és verseket publikált a legfontosabb romániai kulturális magazinokban. Első kötete 1994-ben jelent meg *Ghidirmic asszonya* címmel, és a kommunista időkben elutasított novelláit tartalmazta. Ezt követően sorra jelentek meg a *Mandátum nélküli aggodalmak* (1997), a *Beszédek és részek, A másság bosszúja* (2005), *A lehetőség fajtái* (2011), *Arc és függöny* (2013), *Az entrópia és a szépség, Alkalmazás napraforgóra* (2016) című esszékötetei. 2009-ben megjelent második prózakötete, a *Doppler effektus*, amely az Írószövetség craiovai fiókjának díjában részesült. Színműveit a rangos Botosáni Színházi Fesztiválon díjazták; 2018-ban a *Rigor mortis* darab megkapta a fődíjat, amelyet a craiovai Nemzeti Színházban is bemutatattak. 2020-ban jelent meg a *Nem mondta senki* című verseskötete, amely meglepetés volt a romániai költői körökben erős hangjával, mély és eredeti hangvételével.

AZ EMINESCU-ÜGY

Az alábbi szövegek a *Cazul Eminescu – polemici, atitudini, reactii din presa anului 1998*¹ (*Az Eminescu-ügy – polémiai, attitűdök, reakciók az 1998. év sajtójában*) című kötetben olvashatók. A kötet kiindulópontja a *Dilema* folyóirat 254-es (1998. február 27-e és március 5-e közötti) száma, amelyet ugyancsak Cezar Paul-Bădescu szerkesztett. A lapszám szövegei az idők során Mihai Eminescuról kialakult magasztaló, mitizáló képet problematizálták és az eminescui életmű recepciójának maradi attitűdjeivel polemizáltak. Az *Eminescu-ügy* című kötetben, a *Dilema* lap említett számának Eminescuról szóló szövegei mellett, a téma mentén született és a román sajtóban megjelent vehemens reakciók olvashatók, illetve a reakciók kiváltotta reakciók. Nicolae Manolescu és Mircea Cărtărescu szövegei a kiindulópont-hoz tartoznak, Cezar Paul-Bădescu írása pedig a kötet utolsó szövegeként összefoglaló jellegű. (*A fordító*)

Nicolae Manolescu
JÓ KÉRDÉS!

Mit jelent ma Eminescu? Jó kérdés! Egy költő időszerűsége vagy kortárs mivolta (Jan Kott *Kortársunk Shakespeare* című művének értelmében, amely nagy népszerűségnek örvendett három évtizede), ha nem szeretnénk homályban maradni, lemérhető majdnem objektív „paraméterek” segítségével.

Az első ilyen „paraméter” az a kérdés, hogy olvassuk-e őt ténylegesen. Határozott válasz nehezen lehetne adni. Ami engem illet, azt hiszem, hogy inkább nem. A spontán és egyéni olvasmányélményekre gondolok, amelyek Eminescu verseit fontos alapkönyvvé avathatnák, és nem a kötelező, iskolai és évfordulós olvasmányokra. Nem valószínű, hogy Eminescu ilyen olvasmányélményt jelenthet (ma). Eminescu eltemetett a *nemzeti költő*nek kijáró tisztelet nevében. Szerencsétlen kifejezés! Nincs tudomásom arról, hogy a németek Goethét nemzeti költőnek tekintenék. Sem az angolok Byront. A kommunizmus előtt létrehozott, de a kommunizmusban elkoptatott kifejezés a felelős részben azért az udvarias érdektelenségért, amellyel ma Eminescu iránt viseltetünk. Az

1 Szerk. Cezar Paul-Bădescu, 1999, Paralela 45 Kiadó.

iskola rossz szolgálatot tesz *Az esticsillag (Luceafărul)* szerzőjének, mivel ünnepélyesen és pompával kezeli őt, a természetes befogadáson kívül, az értékes műveit összekeverve a befejezetlenekkel, a piszkozaton maradtakkal, amelyek legfeljebb előkészítő jellegűek. A középiskolás végzősök például úgy tudják, hogy Eminescu drámaíró is volt. Tökéletesen hamis kijelentés. A színdarabtöredékeinek önmagukban semmilyen jelentőségük nincsen, és olvashatatlanok (a színpadon való bemutatásukról nem is beszélve). C. Noica a szorgalmas fiatalember *Fűzeteiben* a román kultúra alapvető művét látta, és küzdött kiadásukért. Marin Sorescunak azonban igaza volt, mikor piszkozatfűzeteknek nevezte őket. Jelentőségük kiegészítő, életrajzi és magyarázó, de nem több.

Másrészt (ez a második „paraméter”) ahhoz, hogy olvassuk, Eminescut újra kellene olvasni. Nincs itt semmilyen ellentmondás: szükség volna egy figyelmes kritikai újraolvasásra, amely képes lenne újra felébreszteni az érdeklődést a múlt században elgondolt és megírt életmű iránt. Nem áll rendelkezésünkre egy ilyen újraolvasás. Komoly tanulmányok igen, mint a Ioana Em. Petrescué, de ezek magyarázóak, nem kritikaiak, értékteremtők, más szóval szakembereknek és nem olvasóknak valók. Ilyen vonatkozásban semmi sem történt Ion Negoițescu óta, aki Eminescu utolsó nagy olvasója. És íme, három évtized telt el Negoițescu könyvének publikálása óta, és ha arra gondolunk, hogy mikor írta tulajdonképpen, akkor négy és fél. A politikai cikkek is megérdemelnének egy új, kritikai hozzáállású olvasást. Egyelőre arra korlátozódunk, hogy gondolkodási mintákat látva bennük, rajongjunk értük, vagy nacionalistának, antiszemitának titulálva, cáfoljuk őket. Semmi sem megalapozott, alapos, előítéletektől mentes és kortárs szellemben elemzett.

A harmadik „paraméter” a legobjektívebb az összes közül: az Eminescu-kiadások. Ott van az akadémiai kiadás, amelyen néhány generáció dolgozott, Perpessicius nyomdokaiban. Gyakorlatilag beszerezhetetlen. Az évfordulók alkalmával ahelyett, hogy új kiadáson dolgoznánk, ahelyett, hogy mind korszerűbb és jobb kiadásokkal állnánk elő, ájtatos és nem a lényegre koncentráló megemlékezésekkel vesztegetjük az időt. Az egyedüli, aki visszatért a kéziratokhoz és új értelmezéseket javasolt, az Petru Creția volt. Sajnos, nem hiszem, hogy a módszere helyes. Egy jóformán befejezetlen életmű „romjaiból”

próbálta Eminescut rekonstruálni. Violet Le Duc építészeti módszere ez a múlt századból, amely veszélyeztette a párizsi Notre Dame újjáépítését, és amely most a francia építészeket nehéz helyzetbe hozza. Ahhoz, hogy igazságosak legyünk Petru Crețiaival, hozzá kell tennem, hogy hátrahagyott számunkra egy kis kiadói remekművet is, hiszen újra elővette az első kiadást, és a mai olvasók elé tette az 1883-as Maiorescu-féle kötetet. Csakhogy ezt a gesztust ki kellett volna egészítenie egy más szellemenben készült, a mai követelményekhez közelebb álló kiadással.

Alapvetően Eminescu aktualitása véleményem szerint erkölcsileg kompromittált amiatt, hogy azt hittük: örökké ugyanúgy tekinthetünk rá, mintha nem járt volna el az idő sem felette, sem felettünk, pontosabban amiatt, hogy *sosem váltunk meg tőle*. Itt a tévedés: az Eminescutól való megválás kötelező lett volna annak érdekében, hogy azt remélhessük: kortársunkká tehetjük. De ki az, aki ezt javasolni merte volna? Az összes nacionalista falhoz állította volna a tiszteletlen személyt. Vállalva ezt a kockázatot, világosan kijelentem: előbb kellő bátorságunk kell legyen ahhoz, hogy megváljunk Eminescutól, ha szeretnénk újra megtalálni őt, ha szeretnénk őt közelíteni magunkhoz, kortársunkká tenni.

Mircea Cărtărescu

TÉNYEK

Gyerekkorában „kicsi volt és zömök”², nagyon barna, akárcsak az összes testvére. Cernăuți-ban kórosan félt a kísértetektől.³

Serdülőkorában „makkegészséges fiatalember volt”, aki a fürdőhelyen „mindenkit ámulatba ejtett úszói manővereivel”⁴.

Felnőttkorára meglehetősen alacsony férfi lett belőle (1,64–1,65 m) „herkulesi izomzattal”⁵, és rendkívül szőrös volt: „Mihai nagyon szőrös volt mind a lábszárán, mind a combján, azt hihetted, hogy Darwin ősembere.”⁶ Lúdtalpas volt mindkét lába. Erdélyi időszaka alatt „megjelenése olyan volt, mint egy csavargóé” (Grigore Dragoș). N.

2 Th. Ștefanelli, 1861.

3 Th. Ștefanelli, 1909.

4 Ștefan Cacoveanu, 1904.

5 Matei Eminovici, 1886.

6 *Idem*.

Densușianu megjegyzi tőle: „Nem ennek az embernek a gyalázásaképp mondom, hanem a szó szoros értelmében: cafatokban lógott róla a ruha.” Akkoriban „sötét arcú fiatalember volt, nagy, világos színű szemekkel, ajkán mosollyal”⁷.

Tíz év múlva Mite Kremnitz tárgyilagosan tekint rá: „Inkább alacsony, mint magas, inkább derék, mint sudár, a feje kissé túl nagy a természetéhez, a megjelenése túl érett huszonhat életévéhez képest, az arca túlságosan húsos, borotvátlan, fogai nagyok, sárgák, ruhái mocskosak és öltözködése kicsit sem gondos.” Az első közös ebéd mebotránkoztatja: „az asztalnál zajosan evett, teli szájjal nevetett, nevetése durvának tűnt fülemnek... Minden jólneveltség híján van ez az ember.” A nevetése egyébként közismert volt a barátai között: „sokat nevetett, könnyesen és zajosan, emiatt nehezen vehetett részt vígjátékokon, mert a nevetése gyakran botrányos volt”⁸. Mite gyakran visszatér egy részletre: „Kicsi, gyermeki keze volt, jóindulatú, ápolatlan, talán mosatlan.”

Túlzásba vitte az izgatószerrek (kávé és dohány) használatát. 1883-ig nem ivott túlzó módon. Az élete teljesen rendetlen volt: „Néha annyira elmélyült egy-egy dologban, hogy nagyon késő éjszakáig írt, és akkor nem is ment este vacsorázni, hanem elküldött valakit, hogy vegyen neki kenyeret, túrót és egy üveg sört, és tovább dolgozott. Aztán mikor a társai hazaértek, a szobában bűzös levegőt tapasztaltak, amely a dohányfüst, az alkoholszag és a lámpa szaga miatt keletkezett, hogy lélegezni sem tudtak, Eminescut pedig nem is látták a füstfelhők miatt.” Tehát „egyfajta bohém életmódot”⁹ folytatott. Tenor hangja volt, és szeretett dúdolni, a Junimeánál ő olvasta fel mindenki versét, mert hangja „rokonszenves volt, zengő és ritmikus”¹⁰. Amikor szavalt, „mindig a mennyezet felé emelte érzelmesen tekintetét”. Számos német szót használt, és néhány idegen szót németesen ejtett: *szenzibilis*, *konzervatív* stb. Egyetlenegy módon káromkodott: „’ssza meg a nyomor!”

7 N. Densușianu, 1899.

8 Th. Ștefanelli, 1909.

9 Maiorescu, 1894.

10 Iacob Negruzzi, 1889.

Sehogy sem nézett ki költőnek. Mindenki, aki az írásai alapján ismerte, csalódott, mikor találkozott vele: „Eminescu általában csendes volt, merengő... Telt és kedves mokányarca szelídséget sugárzott... Semmi sem segített abban, hogy az ember felfedezze benne a nagy költőt.”¹¹ „Annyira csalódott voltam – írja Mite Kremnitz is –, hogy fájt a különbség az igazi Eminescu és a képzeletemben élő Eminescu között... hol a költészet?” Russu-Şirianu 1882-ben találkozik vele. „Mesebeli szőke hercegnek” képzelte el. Ehhez képest megismer „egy szokatlan kinézetű férfit, nehéz szempillák alatt pislákoló, kimerült, szomorú és egyenes tekintettel, aki nyilvánvalóan koravén, vállal lemondóak, kicsit meggörnyedt, szája keserű, ápolatlan bajusszal sűrűn benőtt, sápadt arca ráncos és szakálla gondozatlan.”

Veronicát Nicuţának nevezte, Veronica pedig Titinek szólította őt. A társai Eminnek vagy Eminachénak szólították.

Szinte biztos, hogy sosem kapta meg a szifiliszt (az egyetlen, hiteltelen forrás a lánytestvére, Harieta). Elmebetegsége nem az általános progresszív bénulás volt, amelyet helytelenül higannyal kezeltek, hanem az örökölt mániás depressziós pszichózis, amelyet tulajdonképpen az első diagnózis alkalmával állapítottak meg, az első beutalásakor. Egész élete egy ciklois volt, szélsőségek között ingázott: „Vidám és szomorú; közlékeny és mogorva; jámbor és zord.”¹² Meghökkenő volt, ahogy szerénysége saját értékének (hiper)tudatával keveredett: „A félénkségnek és gőgnek ez a furcsa keveréke sértődékennyé, ingerlékennyé és magányossá tette őt. Társadalmi és irodalmi attitűdje mintha azt mondta volna: »noli me tangere«”¹³. Tökéletesen tisztában volt vele, hogy ki ő: „Eminescu nem egyike az irodalmi életet elárasztó jelentéktelen, hiú alakoknak, azonban jó véleménye van önmagáról, és kétség nem fér hozzá, hogy a kor legnagyobb költőjének tartja magát.”¹⁴ „Én voltam, vagyok, és leszek” – mondja 25 évesen egy fiatal hölgynek.¹⁵

A bizarr fizikai tünetek egész életét végigkísérték. A 12 éves kori fülgyulladás 20 és 30 évesen kiújul. Lábát fekélyes sebek borítják.

11 Al. Ciurcu, 1911.

12 Caragiale, 1889.

13 Slavici, 1909.

14 G. Panu, 1908.

15 S. Tăutu, 1909.

A halál oka nem az örület lesz, hanem egy régi szívbelhártya-gyulladás. De a pszichikai tünetek az igazán félelmetesek, amelyek az elmebajt megelőzték, és amelyek valószínűleg a túlzott szellemi megerőltetésnek („ennek a szellemi önkielégítésnek”¹⁶) eredményei voltak abból az időből, mikor a *Timpul* lapba írt. „Egy széken ülve, meggörnyedve, a földet nézve, Eminescu saját árnyékának tűnt... Milyen halovány tekintet! Mennyire sápadt... Milyen elgyötörtén mozgott. Úgy tűnt, hogy egész teste fáj, mint egy óriási seb. Keserű gyötrődésében ajkaival a bajusza szálait örölte lassan, szemei már nem néztek semmit. A tarkóját hintáztatta folyamatosan, lassan és nehézkesen... és tekintete, azok a néma csalódást kifejező szemek mintha egy törött lábú, halálát váró fájló szemei lettek volna... Hirtelen, mint akit kirázott a hideg, kezeit lóbálva felugrik, és fejével megüt. Derékból felém fordul, és egy pillanatra megáll szembe velem. Istenem, micsoda szemek! Kinek a szemei ezek? Felemelt szempillái eltűntek, elnyelte őket a homlok. A szemek fehérje nagy, nagy, kitágult, mint a vízbefúltaké. Öklével halántékát csapkodja... Hirtelen megfordul, kezét hajába fúrja, szemei rémülten kitágulnak. Futásnak ered a lépcsőkön. Olyan most, mint egy megszállott... Suttogást hallok. Szörnyű suttogást: Tépd le a fejem!”¹⁷ Olykor a beszéde hirtelen elakadt: „mindenféléről és szellemesen mesélt, hirtelen azonban abbahagyta a beszédet, alsó ajkát lebiggyesztette, és egy szót sem tudott többé kiejteni a száján”¹⁸. Jól tudta, mi következik: „És... egyszer csak remegés lett rajta úrrá. Felsőteste megrázkódott, feje felfele vetődött, mint egy rugó. A homloka összeráncolóódott, szemöldöke összehúzódott, egész arca kegyetlenül görcsössé torzult. Rémülettől fehér szemmel riadtan hátrapillantott... Biztosan ő is érezte, hogy elvesztődik. Tenyerével hamar megfogta állkapcsát, megfeszült, mintha meg akart volna állítani egy lecsúszást. Szeme hátrafordult, mintha zuhant volna, mintha keresztre feszítették volna.”¹⁹

Az első epizód előtt egy hónappal Maiorescu tudja. Egy héttel előtte a költő ezt mondja E. Ocășianunak az Unionnál: „Gyors léptekkel közeledek az örület felé, vigyázatok rám.” Mégis, az utolsó napig ír a

16 Eminescu, 1878.

17 V. Russu-Șirianu, 1969.

18 S. Secula, 1899.

19 V. Russu-Șirianu, 1969.

Timpul lapnak, és tökéletesen összefüggő leveleket vet papírra (ami kizárja a szifilisz által okozott általános bénulás diagnózisát).

Az első epizód mániás, és három hónapig tart. A következők nagyrészt depressziósak. Élete utolsó éveiben az erkölcsi szétesés teljes, a test pedig egészen leépül. A költő nem önmaga, felismerhetetlen. De mivel hírneve csupán azokban az években haladja meg a Junimea kicsiny körét, sokan csak ebben a végső, szívszaggató állapotban fognak emlékezni rá: „Amikor megláttam, nem ismertem fel a hajdani költőt... Összezsugorodott, lelkileg lehanyatlott... Belépett, és az ismerősök körében tökéletes némaságban állt, az intelligencia és az akarat teljes hiányával.”²⁰ Még ebben az állapotában is úgy tűnik, tisztában van sorsával: „Minek hordozz a világban egy halott embert?” – mondja Vlahuțának, aki el akarta vinni magával vidékre. Több ízben bezárták erőszakkal a közrend megzavarása miatt. Végül az agyalágyultság jelei és más megszokott tünetek jelentkeznek nála. Egy ájulássorozat után leáll a szíve.

A boncolás a „fájdalom emberét” tárja fel. „A szív a kóros hipertrófia állapotában az izomszövet zsíros sorvadásával... a zsíros sorvadás a májszövetekben is ugyanabban az állapotban találtatott, amelyek természetesen enyhén hipertrófiásak voltak. A lép hipertrófiás és sorvadó állapotban.” Az alkoholizmus és a higanytúladagolások voltak a fő okok. Az 1490 grammos agyban agyhártyagyulladásos összenövések voltak és velőshüvely-szétesés (encephalitis disseminata). A bal agyfélteke jobban ki volt fejlődve, mint a jobb. A homloklebenyek hipertrófiásak voltak.”²¹

Az ablakban felejtett agy a napon romlásnak indult, és „ki kellett dobni a maradékokkal, levelekkel és kellékekkel teli ládába.”²²

Cezar Paul-Bădescu

KÜLÖNBÖZŐ MÓDOKON IDEGENNEK LENNI

Ha arra a kérdésre, hogy „Milyennek kell lennie a művészetnek?”, különböző válaszok születtek a különböző korszakokban – sőt, akár ugyanazon a korszakon belül is –, arra a kérdésre, hogy „Milyennek

20 N. Petrașcu, 1892.

21 Dr. Alexianu és Șuțu, 1989.

22 Dr. Ion Nica, 1972 (akinek *Eminescu pszichoszomatikus alkata* című könyvéből kölcsönöztem az adatok egy részét).

kell lennie a művésznek?”, a válasz lényegében változatlan maradt majdnem két évszázada. Azaz a romantika óta. A romantika annyira erősen befolyásolta az emberek gondolkodásmódját, hogy olyan divatokat teremtett, amelyek hamar mítoszokká alakultak. Ezen romantikus eredetű mítoszok közül az egyik a művészt is érinti.

Ennek a hagyománynak megfelelően a művészt mindig a zseni fogalmával társítják. Ő egy felsőbbrendű lény, egyfajta nietzschei emberfeletti ember, aki mindig az emberivel, a túlságosan emberivel ellentétben áll. A zseni státusa kiváltságos helyzetet kölcsönöz számára, így aztán mindenki fölött áll, túl a jó és a rossz kategóriáin, vagyis az emberek erkölcsi ítéletein. A művészt „egy belső démon kínozza”, és ezért az „elátkozott” jelző illik rá a legjobban. Megveti a családot, a pontos időpontokban történő étkezéseket, az esti, ésszerű órában való lefekvést, és mindezeket ellentétes előjelű megnyilvánulások összességével helyettesíti, amely átfogóan a „bohém” nevet viseli. A művésznek a mindennapi emberek szöges ellentétének kell lennie. Utóbbiaknak van családjuk, gyerekeket nevelnek, komolyak, van munkahelyük, betartják a törvényeket és háromszor esznek naponta. A bohém a szélsőségek örvényébe veti magát: az alkohol, a kábítószeres és a kávé az élelmet és az alvást helyettesítik. Megvetve mindazt, ami emberi, a művész minden erejével kínozni fogja magát. Mindez azonban rövid időn belül emberi ronccsá teszi őt, és elkerülhetetlen lesz a fiatalkori halál. A művésztől kialakult hagyományos, romantikus kép a zilált hajú, merengő tekintetű, sápadt, karikás szemű, bohém agglégény. Hogyne tűnne úgy, hogy egy ilyen rémkép egy másik világból jött?

A műalkotás fő követelménye, az eredetiség, a művész életére is áttevődik: a művésznek magának is rendkívülinek kell lennie, és furcsán kell viselkednie, hogy a többiek a művész paradigmájával tudják azonosítani. Sok olyan művész státusra pályázó személyt ismertem meg, aki azzal kezdte, hogy bohém volt és „eredeti”. Ám sajnos szinte egyikük sem jutott oda, hogy igazi művész legyen (a magyarázat egyszerű: egy ilyen start mindig elhibázott, azon egyszerű oknál fogva, hogy a futás másik pályán történik). Aztán meg az elátkozott művész álarca olyasmi, ami manapság a legdurvább konformizmushoz tartozik: az eredetiség időközben az ellentétes táborba került. Bármelyik művész számára kézenfekvő, hogy kocs mákba temet-

kezzék; az viszont nehezebb, hogy családcentrikus legyen, higgadt, természetes.

A posztmodern gondolkodás visszahozta a művészetbe és általában a humán tudományokba a természetest. Például lehetséges volt, hogy egy olyan tudomány, mint a történelem ne foglalkozzék többé csatákkal és hősi figurákkal, hanem az egyszerű ember életével – ahogy a mentalitástörténet teszi; lehetséges volt, hogy a költészet ne szóljon többé a patetikus hévről és magasröptű érzelmekről, hanem a hétköznapi élet banális gesztusairól; és nem utolsósorban, lehetséges volt, hogy a művész ne legyen többé egy emberfeletti ember, egy félisten, egy *alien*, hanem egy olyan ember, mint mindenki más, egy közülünk. Végül is művésznek lenni ugyanolyan mesterség, mint bármelyik más.

Ezek alapján úgy tűnik, hogy a művész megszűnt társadalmi szempontból idegennek lenni. Azonban ez nem így van. A társadalom megszokta a művész régi jellemvonásait, a zsenit pedig minden különcködő megnyilvánulása és lázadása ellenére végül magába olvasztotta. A legsokatmondóbb példa az avantgárd művészeké, akik, noha embertársaiktól a lehető leghevesebben különböztek, végül integrálták őket, és olyasvalakik lettek, akikkel ma a társadalom büszkélkedik. Ami korábban idegen volt, az elfogadottá, ismerőssé vált. Másrészt maga a társadalom is átvette a romantikus mitológiákat és a valóság kvázi-melodramatikus látásmódját. Most már nem ismerik el azt, ami természetes; most már nem a romantikus lázadás a büntetendő (ami egy jóindulatú attitűd, amelyre a társadalomnak megvan az ellenszere, és amely végül is része a rendszernek), hanem például a romantikus mitológiák megkérdőjelezése.

Utóbbi helyzetre a legkézenfekvőbb számomra a saját példám (egyúttal elnézést kérek, hogy felhozom – nem tettem volna, ha nem lenne sokatmondó). Egy bukaresti kulturális hetilapnál dolgozom, a *Dilema* folyóiratnál, amely minden megjelenéskor egy bizonyos témával foglalkozik. A tematikus számokat a folyóirat szerkesztői állítják össze felváltva; a szerkesztőség mindegyik tagja javasol egy-egy témát, aztán amikor sorra kerül, hogy gyakorlatba ültesse, felkeresi az együttműködőket, megbeszéli velük a téma megközelítésének stratégiáját (azért, hogy a folyóiratban közölt vélemények szintjén legyen meg az összhang,

vagy legalábbis egyensúly) és végül ír egy indoklást, amelyben megmagyarázza a témaválasztást.

Ennek az évnek a tavaszán egyik alkalommal Eminescu volt az általam választott téma. Mihai Eminescu, a tizenkilencedik századi romantikus költő Romániában több lett, mint egy író. Ő *a román kultúra tökéletes alakja* (egy bevett kifejezés szerint), a román zseni jelképe, és végső soron a nemzeti tudaté is általában. Mihai Eminescu Romániában mítosz és egyúttal intézmény (és nem véletlen, hogy az összes szélsőséges román mozgalom zászlajára tűzte nacionalista szónoklataiban – mind a szélsőjobb a két világháború közötti időszakban, a legionáriusok, mind a kommunisták az 1989-es forradalom előtt). A *Dilema* száma, amelynek Eminescu volt a témája, azt a célt tűzte ki természetesen, hogy az Eminescu-mítoszt megkérdőjelezze, hiszen már kezdetben észrevettem, hogy a mítoszteremtés csak ártott a költőnek: életműve egy eleven, értelmezéseknek alávethető valamiből érdektelen dologgá, egy szoborrá alakult át. Romániában Eminescu verseit már nem olvassák, legfeljebb szavalják az ünnepeken. A folyóirat ezen száma alkalmával olyan hangok is megszólaltak – mérhetetlen merészség! –, amelyek kijelentették, hogy nem tetszik nekik Eminescu költészete. A botrány óriási volt, és visszhangja a mai napig tart a sajtóban. Azokat, akik közöltek szöveget a szóban forgó folyóiratban, kegyeletsértéssel vádolták, kiátkozták és általános megvetésnek tették ki. Az írott sajtóban állásfoglalások történtek, szinte az összes tévés csatornán televíziós vitákat szerveztek, még a Parlamentben is megvitatták az ügyet. Bizonyos szélsőséges lapokban, de a Parlament egyik állásfoglalása nyomán is, azzal vádoltak bennünket, hogy egy zsidó-szabdkörműves kommandó vagyunk, amelynek célja elpusztítani Románia nemzeti jelképeit. Ennek megfelelően börtönnel és bizonyos esetekben egyenesen kivégző osztaggal fenyegettek bennünket.

Én személy szerint nem vagyok a bohémság híve. Sőt, nem vagyok egy romantikus lázadó, sem anarchista, sem nihilista. Feleségem van és gyermekem, hiszek a család értékeiben. Taszít az erőszak és mindenféle szélsőség. Mindezek ellenére a *Dilema* Eminescu témájú számának szerkesztése után egyfajta közellenséggé váltam. Még egyes rokonaim is úgy tekintettek onnantól kezdve rám, mint egy gyanúsítotttra (nem olvasták a *Dilemát*, a folyóirat ugyanis eléggé elitista,

viszont látták a tévéműsorokat). Én pedig, noha nem szándékozom Románián kívül élni, a saját országomban több mint idegennek éreztem magam.

(A szöveget a *Pontes* '98 európai fiatal írók találkozáján olvasta fel a szerző, amelyet 1998 augusztusában szerveztek meg Horvátországban, és a *Monitorul de Iași* 232. [2212], 1998. okt. 2-ai száma közölte.)

Bertóti Johanna fordításai

A „LITERATI” LÉSZAIK

– Oláh-Gál Elvira beszélgetése

Lészai Ferencz repülőtervező mérnökkel –

A Lészai család szentmártoni, lészai, fogarasi, sárvári előnévvel szerepel történelmi dokumentumokban. Tagjait megtalálni Fogaraszöldön, Hunyad, és Szolnok-Doboka megyében, és akadt közöttük nem egy, akiről legendák keringtek. Nem csoda, ha a családtörténetben sok anekdotikus elbeszélés maradt meg, amelyekről – ha alaposan utánajár a kutató – gyakran kiderül, hogy valóságalapjuk is van. Lészai Ferencz a 6. ezen a néven az egyenes ági felmenői között. Ha a keresztnévet vesszük alapul, ez tulajdonképpen a legkisebb szám: anyai nagyapja szintén Ferencz volt – őt dálnoki Arkosy Ferencznek hívták –, és a felmenők között előfordul egy magyargyerőmonostori Kabos Ferencz is. Amennyiben csak a literati Lészaiakra utalunk, hatnál már ott is legalább kétszer többen kapták ezt a nevet a keresztségben, ugyanis majdnem minden nemzedékben akadt egy Ferencz, akinek a nevét a családi hagyomány szerint következetesen cz-vel írták. Lészai Ferencz Marosvásárhelyen él. A város a kitelepítés után szülei kényszerlakhelye volt, az újabb nemzedékeknek pedig már ez lett a szülővárosa. Beszélgetésünk a régi századokból indul, ahogyan azok emlékét az elbeszélt és írásban fennmaradt családtörténet megőrizte.

A családfa minket érintő ágán 1587-ig kell visszamenni az időben, amikor Báthori Zsigmond megerősíti nemességében Lészai Ferenczet. Itt van előttünk, mutatom annak a latin nyelvű ármálisnak a fotokópiáját, amely szerint fiú- és leányágon egyformán kapnak nemesi kötelezettségeket és jogokat: „Mi, somlyói Báthori Zsigmond, Erdély vajdája és a székelyek ispánja, megemlékezvén a mi hívünkről, úgy a mi, mint nemes fejedelmi tanácsunk, hálánk jeléül, szolgálknak, kérésére, nemességet adományozunk. Mindazonáltal figyelembe vettük és értékeltük nemes írástudó szentmártoni, Fogaras várbeli szolgálk hűségét és hű szolgálatait, ki Fogaras várát fejedelmi várkapitányként bírja még elődeinktől. Véleményünk, összefoglalva, hogy gondosságot tanúsított és jól helyt állt vezető helyén.” A szöveg név szerint felsorolja a feleséget, három fiát és leányát: „úgy literati Lészaj Ferencz, mint

felesége Petronella, fiai István, György, Gáspár, Ferencz és leánya Anna, mint születendő utódaik, mind két nembeliek, szabadok legyenek és kétségtelen nemességgel bírva éljenek és örvendezzenek.” A két pontos „y”, azaz „ÿ” arra jogosítja fel viselőjét, hogy y-t és i-t egyaránt használhat nevének írásakor, ezért írják a Lészaiak kétféleképpen a nevüket később. Az ármálisban jelzett előző levél, amit az idézett írás megerősít, Báthori Istvántól való, 1583-ban keltezték. Az adomány minden bizonnyal még korábbi, talán 1574-ből való, latin nyelvű. Családi címerünkben egy darumadár látható, a történet szerint azért, mert várkapitány volt az, aki kapta. Tudvalévő, hogy a daru az éberség és rendtartás jelképe; amikor a darvak pihennek, étkeznek vagy költenek, akkor őrt állítanak, aki vigyáz a többiek békességére és biztonságára. Címermadarunk egyik lábában egy tekegolyót (az is lehet, hogy gömbölyű követ) tart. Hogyha véletlenül elszenderedne, leejti a követ, az ráesik a másik lábára és felébreszti, hogy tovább őrizze a többiek biztonságát. A daru egy halmon vagy hegycsúcson áll, ami a családi krónika szerint a Fogarasi-havasokat jelképezi. Nincs előnév a nemesi levélben, a név „literati” – azaz írástudó – Lészaiaként jelenik meg. A felmenőim arra voltak büszkék, hogy mindig írástudókat adtak Erdélynek.

– *Kővári László Erdély nevezetesebb családai című munkájában egy bizonyos Lészai Ferenczet úgy említ, mint aki János Zsigmondtól kapott nemességet.*¹ Ez még korábbi lehet?

– Erről nem tudok. Az első Lészai ős, akit a családi hagyomány számon tart, Szapolyai János seregében mint az alsíki székelyek hadnagya szolgált. 1514-ben a vajda oldalán harcolt és meg is sebesült. Lehet, hogy felépülése után is hűséggel szolgált tovább a Szapolyai családot, és címeres levelében Kovacsóczy Farkas kancellár arra utal.

1 LÉSZAI CSALÁD. Szentmártoni vagy lészai. „E család fészke Fogarasföldre, feje a Literati melléknévvel érintett L. Ferencz, ki fogarasvári szolgálataiért János Zsigmondtól nyerte czimereslevelét 1587. febr. 8-án megújíttatja, s czimerül kap egy darvat, mely aranyzinű paizsban, zöld halmon áll, s jobbájában tekét tart.” Kővári László: *Erdély nevezetesebb családai*. Kolozsvár, 1854, Barráné és Stein Bizománya, 173. o.

– A történeti forrásokban található Lészaiak a szentmártoni, lészai, fogarasi, sárvári előnevet használták. Mégiscsak léteznek különféleképpen számontartott családi ágak?

– A családi krónika szerint az első ismert Lészai Csíkszentmártonból származik. Báthori István fejedelem és lengyel király nemeslevelében említi is ezt a származást. Eszerint a fejedelem birtokot adományozott neki Lészán, Fogaras mellett. Lukács Antal történész, aki a bukaresti történelem kar dékánhelyettese volt, és itt Erdélyben és Budapesten is tanulmányozta a fogarasi írásokat, hárttyákat², össze is foglalta kutatásai eredményeit egy könyvben (a címe *Documente făgărășene*). Ő közölt egy részletet abból a hárttyából, amelyikben a Báthori István által adományozott birtok részletes leírása van. 1583-ban írta a fejedelem, hogy „Franciscus literatus de SzentMarthon, mint Fogaras várát az ő hűségén megtartó híve, adományként a lészai birtokot jogosan bírja.” A fogarasi nemesi esküdszék jegyzőkönyvében a birtokadomány pontos leírása megtalálható, szép veretes magyar nyelven egy 1604-ből származó birtokleírásban: udvarházával, erdőivel, havasával, mezőivel, szénarétjeivel, szántóföldeivel, malmaival, vizeivel, és minden hozzá tartozó javaival...³

A családi emlékezet úgy tartja, hogy Csíkszentmártonból származunk, és az első, akire visszaemlékszünk, az a Ferencz, aki az alsíki székelyek hadnagyaként harcolt Szapolyai János seregében, és – ahogyan volt szó róla – 1514-ben, a temesvári csatában megsebesült. A családi krónika szerencseként említi az esetet, mert sebesülése miatt nem jutott el Mohácsig, és így utódai máig élnek. A családfán Lészai Ferencz

2 A középkori latin írás emlékei általában viaszos táblácskákon, papiruszon, bőrhárttyán (pergamenen) vagy papíron maradtak ránk. Az oklevéltanban gyakran előfordul a hárttya kifejezés.

3 A hárttya szövege: „Adiuk emlekezetere mindenek akiknek illik ez mi leuleunkben rendibe, hogi az bodogh emlekezetu Istvan krali, akkor Erdelnek Fejedelme, Zekelielnek Ispanya es Fogarasnak eorökös ura, a Leszai Boersagoth Uduarhazauul, Erdeiuel, Hauassauul, Mezeiuel, Zenareteiuel, Zantoföldeiuel, Molnaiual, Vizeiuel, es minden hozza tartozo Jauaiual az Vitezlö Nehay Ferenc Deaknak es maradekinak fiurol fiura es megh hihatlanul atta volt... Latvan azért az Vitezlö Leszay Gaspar az megh említett Leszay Ferencz deaknak a fia, hogi azon succesioinak nyiluan valo karara az felilul meghirt Boersaghtol az Attia megh főztetett volna.”

fogarasi⁴ várkapitányként lesz Lészán birtokos, és onnan már a nemesi családok közé emelkednek.

– *Tehát szentmártoni, lészai és fogarasi. Innen merre vezetett az út?*

– Legrégebbi előnevünk a szentmártoni, de a várkapitány már a lészai és fogarasi előnevet is használja. Tény, hogy a család tagjai a 17. században is fontos tisztségeket töltöttek be Fogarason: található közöttük kincstári szószóló, udvarbíró, nótárius. Nevesebb személyek, mert például Lészai Istvánt a fogarasi templomba temették el. 1623-ban Lészai Gáspár fogarasi udvarbíró volt, akit Bethlen Gábor felszólít, hogy amennyiben betegsége megnehezíti feladatai ellátásában, akkor fogadjon maga mellé és tanítson ki egy helyettest. 1667-ben egy Czapi nevű nemesember fogadott bírák előtt tett egyezséget a Lészai család fogarasi udvarházának elidegenítéséről. 1662-ben Szakmári István Apafi Mihálynak jelentést tesz a Lészai György tatár fogságból való kiváltására kölcsönvett pénz megadatása felől.

Édesapám elmondása szerint a család azt követően szakadt három ágra, hogy az akkor élt családfőt felségsértés miatt a kolozsvári piacon lefejezték. Három fia háromfelé vette az irányt. Apám szerint a fogarasi várkapitány szépséges feleségére talán szemet vetett a fejedelem, a férj viszont – védendő a család becsületét – kardot rántott a fejedelem ellen, ezért vált kegyvesztetté. A család másik tagját, Lészay Farkast

4 Báthori Zsigmond nejének, a Habsburg-házból való Mária Krisztierna főhercegnőnek 1595-ben hitbér fejében lekötötte a fogarasi uradalmat. Ettől fogva Fogaras többnyire az erdélyi fejedelemasszony birtoka. (...) Bőkezűen jutalmazza uradalma tisztjeit is. Jóságigazgatója, vagy mint akkor nevezték, „várbeli provisor” később ún. udvarbírája Lészai Literatus Ferencz a megalapítója a közeli havasalj, Lésza (ma Lísza nevű) falut birtokló nemesi család tekintélyének. Egy történet szerint: „A tisztviselek aztán szívükön is hordozták a vár és birtok gondozását, s féltékenyen őrködnek azok felett. Hogy a várba senkit be ne bocsássanak, annak az utasításnak pl. annyira szigorúan megfelelnek, hogy midőn Főzz Bertalan cs. és kir. biztos Havasalföldre utaztában Fogarasvárában egy éjjelre meg akart szállni, a tisztek nem bocsátják be a várba, s midőn kíséretéből némelyek a vár megtekintésére a hídra mentek, onnan elutasítottak. Emiatt a büszke császári követ tüstént lovas postát küld vissza a fejedelemasszonyhoz Kővárra, hogy elégtételt kérjen e 'demonstratio' miatt, hogy őfelsége a császár képviselője előtt Fogarasvárában ajtót s kaput zártak, s jelentést tesz arról a császárnak is. S lovait megabrakoltatván, a városból éjnek idején továbbindul, s éjfélkor érkezik Sárkányba.” (Vö. Dr. Szádeczky Lajos: *Fogaras vára és uradalma történeti emléke*. Kolozsvár, 1892, Ajtai K. Albert sajtója.)

kálvinista hite miatt Basta Fogaras várában több társával együtt halálra kínoztatta.

A 18. században már három ága van a családnak. A hagyomány szerint a három testvér menekült háromfelé: egyikük északnak ment (Felső-Magyarországra), másikuk bevette magát a Hunyadi erdőségekbe és Pujon telepedett meg, a harmadik a Sajó mentére került – az utóbbiak az én felmenőim. A felvidéki ágról keveset tudok. Lészai Magdolna (a hunyadi ágból) néném mondta, hogy egy bálon találkozott a felvidéki Lészai ezredessel, aki 1942–43 telén a Don-kanyarban harcoló magyar hadsereg ezredeseként a katonai dokumentumokban is feltűnik.

A Hunyad megyeiek a tudományok terén tűntek ki. Dániel⁵ például 1829-ben Bécsben szerzett orvosdoktori, sebész- és szülész-mesteri oklevelet, és híres fogorvos volt Erdélyben. Tudását könyvben is megírta és az utókorra hagyta – ez 1829-ben meg is jelent Bécsben nyomtatásban. Ez a Lészai 1848-ban Szászváros országgyűlési követe, neves numizmatikus és az Erdélyi Múzeum egyik alapítója. Leszármazottjával, Lészai Jánossal (ő a fent említett Magdolna néném testvére volt) még én is találkoztam. A hunyadi ágból 1837-ben országgyűlési követ volt még a fogarasi Lészai Antal – az ő testvére az említett Lészai Dániel, a szászvárosi képviselő. Ez utóbbi 1849. április 14-én megszavazta a Függelenségi Nyilatkozatot; e cselekedetért 1852-ig bűjkálnia kellett.

A Hunyad megyei Lészaiak szintén a literati ághoz tartoznak. Az említett János bátyám mutatott egy kelyhet egyszer, amin rajta volt a darumadaras címer. János bátyámnak egy lánya van, Erzsébet, és két fia: Dániel, aki Amerikában él (neki két lánya van), és Zoltán, aki kitelepedett Magyarországra, majd visszatelepedett Pujra (neki egy lánya van).

5 Lészai Dániel (fogarasi) orvosdoktor, királyi tanácsos (1798, Szászváros – 1872, Szászváros). Középiskoláit szülővárosában végezte, azután Nagyenyeden jogot és teológiát hallgatott. 1825-ben Bécsbe ment az orvosi tudományok tanulására, hol 1829-ben orvosdoktori oklevelet nyert. Szülővárosa még mint IV. éves orvosnövendéket orvosá választotta. 1848–49-ben mint országgyűlési képviselő ott volt Debrecenben és Szegeden is. A szabadságharc bukása után egy ideig bujdosott. 1850-ben amnesztiát kapott, és folytatta orvosi működését. Mint szászvárosi orvos és fogorvos különösen a fogak betegségeivel foglalkozott. Az Erdélyi Múzeum-Egylet igazgató tagja, a szászvárosi evangélikus ref. egyház főgondnoka s a pesti orvosegylet tagja volt. 75. évében hunyt el. (Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái*. 7. kötet, Budapest, 1900, Hornyánszki Viktor Könyvkiadóhivatala, 1120–1121. o.)

Létezik még egy Lészai család. Ezt az említett János bácsi testvérétől tudom. Ő úgy mesélte, hogy csipkét ment vásárolni a mennyasszonyi ruhájához egy aradi üzletbe, ahol feltűnt a cégtáblán a boltos neve, akit Lészainak hívtak. A beszélgetés során kiderült, felvett név, ők tulajdonképpen magyarosították a nevüket (talán eredetileg Lissauernek hívták őket), és a hangzása miatt választották a Lészai nevet. Aradon és környékén élnek a leszármazottak, értékes emberek, de velük csak névrokonok vagyunk.

Kolozsvárott ma is élnek Lészaiak. Én először Lézai (z-vel) Lehel református lelkésszel találkoztam, majd évekre rá megismertem az édesapját, Lészai Tibort. A név annyira fontos volt Lehelnek, hogy az 1980-as években, amikor ez nem volt „divatos”, visszatette az ellopott „s” betűt a vezetéknevébe, ami akkor semmi előnnyel nem járt, és ma is inkább csak kötelez. Ezt csak egy igazi Lészai teszi meg. A családnak ez az ága feltételezhetően Lészai Józseftől származik, aki az 1800-as évek derekán élt, tűzoltóként szolgált és tizenegy gyermeke volt. Fennmaradt a családtörténetben, hogy szerette élni az életet, és el is szegényedett. A családhoz nemcsak távoli rokoni szálak fűznek. Édesapám 1993-ban meghalt, és kívánsága szerint szülővárosában, a Házsongárdi temetőben helyeztük örök nyugalomra. Bár szűk családi körben temettük, ahogy kívánta, megjelent a temetésen Lészai Lehel is, aki egy év után felhívott és arra kért, legyen fiának, a pár napja született Ferencznek a kereszta pja. Lészai Lehelnek, aki egyetemi tanár, négy gyermeke van. Keresztfiam fogorvos és nemrégiben fogadott párjának örök hűséget a marosvásárhelyi Vártemplomban.

– *Térjünk vissza a sajósárvári⁶ felmenőkhöz. Hogy kerültek Kalotaszegre?*

6 Sárvár: az 1603. évbéli összeírás szerint az egész község az előző évi háborúban úgy elpusztult, hogy egyetlen lakó és ház sem maradt benne. Básta kegyetlen dúlásainak estek áldozatául, ki magyar és unitárius voltáért pusztította, ölette s raboltatta ki teljesen lakóit – olvasható Szolnok-Doboka vármegye monográfiájában, amely a 17. századtól kezdve felsorolja a Lészai birtokosokat. 1770-ben összeírt birtokosai: Aranyosrákosi Pálfi Gábor apai, Fogarasi Lészai György (valószínűleg Deteri jogon, mert Deteri János leányát, Sárát vette volt nőül), Lészay Miklós s András apai, Nánási Rácz László férji, Rettegi Viski György anyai s Mezőmadarasi Fodor Zsigmond férji jogon; 1809-ben birtokosai: Lészai Lőrincz; 1828-ban Sípos Jánosné Lészai Anna, Becski Lajos birtokosok; 1830-ban Kendeffy Lajos, Lészai József és Lőrinc; 1863-ban Lészay Lőrincz, Boros Anna, báró Jósika

A Lészai család az 1700-as évek elején került a Sajó vidékére, amikor fogarasi Lészai György Détáry János leányát, Sárát feleségül vette, és így részben a Détáry jusson lett birtokos Sárváron és környékén. Sárvári őseim jó házasságokkal kerültek az előkelő családok közé. György és Sára házasságából két fiú született – István és Gáspár. Előbbi lánya, Lészai Anna lett báró Inczédi Sámuel felesége – így kapcsolódott össze a Lészai család a Rhédeyvel, és Klaudián keresztül más családokkal. István testvérétől, Gáspártól pedig már a kalotaszegi ághoz vezet az út.

A kalotaszegi történetet viszont messzebből kezdem. Már az 1200-as években említenek a dokumentumok egy bizonyos Gyerő mestert. Ő volt a gyerővásárhelyi Gyerőffy, a gyerőmonostori Kabos, a szamosfalvi Mikola, a gyerőmonostori Kemény, a deritei Radó, a bikali Vitéz, a valkói Valkai, a farnasi Veress, a kiskapusi Bíró, a bikali Kiss, a szentmihálytelki Tompa családoknak és a valkói Erdélyi családnak az őse – pontosan 12 családé.

Az eredetmonda szerint a nagyúr vadászni ment, hűbéresei pedig elkísérték. Egy nagy vadászat után hazaérve, észrevette, hogy a kutyapecér hatalmas kosarat cipelve siet valahová. Belenézett a kosárba, amelyben 11 újszülött volt. A kutyapecér bevallotta, hogy a nagyasszony szült 12 gyermeket, de annyira szégyellte a történeteket, hogy csak egyet tartott meg. A nagyúr titokban elosztotta gyermekeit a hűbéresei között. Mind a 12 gyerek szépen nevelkedett, és amikor 16. életévüket betöltötték, akkor a nagyúr vendégséget hívott össze, leültette őket az asztal köré és megkérdezte: „mit érdemel az az asszony, akinek sok gyereke születik, egyet megtart, és a többi elküldi a nádifarkasoknak?” A fiúk halált kértek az asszonyra, akiről nem tudták, hogy a szülőanyjuk. A nagyúr szerette a feleségét, és bár pallosjoga volt, nem végeztette ki, de arra kötelezte, hogy hímezzon egy olyan kötényt magának, amire rávarrja a jelenetet, ahogyan a pecér viszi kosárban a gyerekeket, és azt egész életében viselje.

Samu, Lajos és János, Sándor Ferencz, Jeney János, özv. Kendeffyné Bethlen Mária grófnő, Füley István, Alsó Róza részére úrbéri kárpótlást utaltak ki. 1866-ban az itt összeírt 89 füstből 32 nemesi füst volt. Kádár József, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*, VI. <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/383.html> (Utolsó letöltés: 2021. 06. 18.)

Létezik egy másik történet is. Eszerint Mic bán a királytól kapta adományba ezt a vidéket, ám rátarti felesége nem szerette a helyet. Egyszer egy szegényasszonynak, aki ikergyermekeit vitte magával és enni kért nekik, azt mondta: „Ha nem kellett neked kettő, miért nem fojtottad meg az egyiket?”, és elkergette. Az asszony azt az átkot mondta a dölyfös úrnőre, hogy „legyen neked sokkal több”. Így szült a nagyasszony hatos ikreket. Mic bánnak a sírköve az egeresi templomba került, miután lerombolták a várat, és talán arra rá is volt ez a történet vésvé. Édesapám azt mesélte, hogy ő még látta az egeresi várban egy kövön megfaragva ezt a jelenet, de csak öt gyerek volt a kosárban.

Egyik ősi kalotaszegi család a Jakabos dictus Kabos volt (azaz Kabosnak mondott, ahogy a régi írásokból látszik), amelyből Lészai őszám is nősült. A családi bibliában olvasható bejegyzés szerint a kalotaszegi megtelepedés szintén házassággal történt: fogarasi Lészai Lajos⁸ 1825-ben Kolozsváron feleségül vette magyargyerőmonostori Kabos Anna Máriát⁹, és így beházasodott Kalotaszeg egyik őshonos

7 Erdélyi történetíróknál is találkozni a történettel (Szamosközi István, Bocskai fejedelem történetírója, Alvinczi Péter kassai pap, aki Károlyi Zsuzsánna temetésén tartott halotti beszédében említi, Benkő József, Bethlen Farkas könyvének függelékében írja le). Herepei János egeresi templomról írt tanulmányában olvasható, hogy a templom kópadozatába valóban a várból származó sírköveket használták fel, és közöttük lett volna az a kő is, ami Mic bán, nemzetségbeli Simon hetes ikreinek históriáját megörökítette. A helyreállított szöveg szerint: E kőlap alatt a földbe temetve, a megpihenők szokása szerint édesen nyugszik Bocskai Gábor. Alig hogy elérte élete viruló korát végzete következtében elpusztult ifjúsága elején. Ősi eredetét Mic bán Simontól nyerte, akinek házatája hét magzattal gyarapodott. Felesége hatot kitenni parancsolt; az őket vívóvel véletlenül szembe találkozik Mic bán. A helyzet felfedeztetett. A kicsinyeket megbízhatóbb szolgálóival gondoztatva, remegő felesége előtt óvatosan eltitkolva, nevelteti Mic bán. Mihelyst azonban felserdültek, övéinek számát gyarapították. Ezekből származott Bocskai, a jámbor férfiú. Hogy sokkal jobb sorsra lett volna méltó, azt mind származása, mind deréksége, mind pedig jámbor élete bizonyítja. Lásd Herepei János: *Bocskai Gábor egeresi síremléke és mestere*. Kolozsvár, 1947, Minerva Nyomda, Kolozsvári Bolyai Egyetem Tudományos Füzetek.

8 Lészai Lajos (1793–1857) – Lészai István és Almádi Ágnes házasságából született Anna (1762), aki váradi Inczédi Samu báróhoz ment feleségül és György, aki Doboka vármegyei alispán volt 1773–80 között. György és Horváth Anna fia Lőrincz (szül. 1807) főkörmányszéki tanácsos, aki Inczédi Annát vette feleségül. Gyermekeik: Lészai Lajos főkörmányszéki tanácsos (felesége Kabos Anna), Lőrincz főbíró (felesége gróf Teleki Ágnes I.), Juliánna (férje Ujfalvy Sándor) és Kata (férje Radnótfáji Sámuel). Lészai Lajos és Kabos Anna házasságából született Lajos és Ferenc. (Kővári László: *Erdély nevezetesebb családai*. Kolozsvár, 1854, Barráné és Stein Bizománya.)

9 Kabos Anna Mária (1807–1860).

nemzetségébe.¹⁰ Ez a fenti Lészai Lajos édesapám dédapja. Fiai közül Ferencz, a legidősebb (dédapám) megszegte a családi hagyományt – lévén a Lészaiak nyakas kálvinisták –, és katolikus leányt választott magának, Zaránd vármegye főispánjának leányát. A féltő apa azonban a szebeni zárdába menekítette a leányt, kézdiszentléleki Kozma Ilkát¹¹ (dédanyámat), ahonnan dédapám megszöktette. (A családi mítosz szerint a leány felöltözve várta a lovasokat, egyikük átmászott a kerítésen, megfenyegetve az apácákat, a másik a kőfalon kívül ügyelt felnyergelt lovakkal.) A leányt Kalotaszegre vitték, rövidesen lakodalmat ültek, de a katolikus templomban egy ember nem hajtott térdet. Ő volt a kálvinista Lészai Ferencz. Részben így lett a család birtokos Kalotaszegen.

– *A kézdiszentléleki Kozma családról és a családi biblia bejegyzésében említett Gál Jánosról mit jegyzett fel a családtörténet?*

– A kézdiszentléleki Kozmák régi székely család, az egyik ág tagjai már a XVI. század elejétől kezdve birtokosok Zaránd vármegyében. Kozma Mihálynak Jancsó Katától született fia, Bécsben udvari tanácsos lett, és Mária Terézia uralkodása idején a székelyek fölfegyverzésében tett szolgálatokat. Zarándban jószágokat nyert, miket magtalan létére részint testvérére, részint neje után, ki előbb Hollaki Jánosné volt, a Hollakiakra hagyott. Kozma Pál ezen ág legnevezetesebb

10 A családi biblia első bírása: Az mindeneket bõltsen el rendelõ Szent Istennek eõ Felsegenek rendelesébõl T.n. M.Gy. Kabos Ferentz, Nehai ugyan MGy: Monostori Idõsbb Kabos Ferentznek Fia jedzettem el magamnak Hazos Társul T: N: Saros Berkeszi Id: Katona Sigmund uram kisebbik hajadon leanyat Evat 1760dik esztendõben Mindszt havának 4dik napján ugyan akkoron hüttel is el kötelezven õszve kelesünk pedig volt 1761dik esztendõben Bõjtelõ havának 17dik napján Nemes Kõvár Videken Saros Berkeszen. Tetszet az Felseges Ur Istennek ezen en házossági páros életemet meg gyümölcsozietni es engemet egy Fiu magzattal 1762 esztendõben Bõjtelõ havának 1sõ napján meg õrvendeztetvén magáldani kitis az irott holnapnak 7dik napján az Szent Keresztseg által idvezitõ Urunknak Zászloja ala be avatatvan vött magának azon Szent Keresztsegben Sandor nevet kitis Isten eõ Szent Felsege eltessen maga szent nevenek dítseretere es nekünk Szülejnek örömrünk.

1825-ben már Lészai Lajos folytatja: Ezen Szentkönyv elõ és végsõ lapjain feljegyzett emlékirásait kedves Rokonaimnak tisztelettel folytatván e következõket jegyeztem fel. En Fogarasi Lészai Lajos a ki vagyok Fogarasi Lészai Lõrincznek, feleségétõl N. Váradí Intzédi Annától. 1825-ik esztendõben Februarius 25-ik napján jövendõbeli Házastársul hüttel eljegyeztem magammal és ugyan azon esztendõben Majusnak 7-ik napján el is vettem feleségül Kabos Anna Máriát, nehai magyargyerõmonostori Kabos Jánosnak feleségétõl hilibi Gál Jozefától való egyetlen egy leányát. Egybekelésünk volt Kolozsváron. A Jótevõ Eg áldja meg ezen Szövetséget.

11 Kozma Ilka (1830–1910) a család Zaránd vármegyei ágából származik.

férfiúja: ő 1806-ban kezdte hivatali szolgálatát Zaránd vármegyében. 1809-ben insurgens főhadnagy, 1815-ben már főszolgabíró, és a hivatali fokozatokon haladva 1834-ben főispán lett. 1847-ben főkormányszéki tanácsossá nevezték ki. Azt is tudjuk, hogy megírta Zaránd vármegye monográfiáját.¹²

Az ő lánya volt Ilka dédnagyanyám, a fia pedig Kozma Zsombor, aki a forradalomban megsebesült. Ebből felépült, de bajtársa kardcsapásának nyomát – az ugyanis végigsújtott a fején – élete végéig viselte. A kardcsapás története meglehetősen érdekes: látván a csatában szerzett súlyos sérüléseit, az említett bajtárs magával vinni nem tudta, és a szenvedését akarta ily módon megrövidíteni. Kozma a XIX. század végi Magyarországon a legmagasabb bírói tisztséget töltötte be. Tudomásom szerint ő érte meg a legmagasabb kort az 1848-as honvédtisztek közül (talán 101 évesen hunyt el Dömsödön). Még említhetnénk Kozma Jánost – ő 1815-ben Zaránd vármegye törvényszéki táblabírója volt –, illetve ennek Dénes fiát, akit 1834-ben Zaránd vármegye országgyűlési követének választottak, 1848-ban alispán lett, és végül Bécsben törvényszéki ülnök is volt. A kézdiszentléleki Kozma család címere hasonlít a miénkre – hármassal álló daru, mely jobb lábában keresztet tart.

A magyargorbói birtok, a magyarnádasdival, a forgácskútival, a dankival, a kispetrivel együtt Kabos Anna Máriával került a Lészai család tulajdonába. Mint a családi bibliából kimásolt részből látszik, Kabos Anna Mária egyedüli lánya volt Kabos Jánosnak és a hilibi Gál Jozefának, ez utóbbi meg lánya a magyargorbói házunk építtetőjének, hilibi Gál Jánosnak, kora egyik neves jogtudósának.¹³ Hilibi Gál János a Főkormányshélynak volt a tanácsosa és tezaurárius, azaz kincstárnok. Egy fia is volt, de ő fiatalon meghalt, a birtokot tehát Lészai Lajos

12 *Erdély földirati, statisztikai és történeti leírása*. Szerző: Kozma Pál, Zaránd vármegye egykori főispánja, jelenleg Erdély főkormányshéki tanácsosa, Kolozsvár, 1848, A Királyi Főtanoda betűivel.

13 A XVIII. század végén a hilibi Gál és a magyargyerőmonostori Kabos családoknak volt birtokuk Nádason. Ekkor történt, hogy Kabos János hilibi Gál Jozefát vette feleségül (1795-ben), és így kerülhetett a Kabosok kezére a Gálok birtokrésze. Egyetlen lányuk, Kabos Anna Lészai Lajos felesége lett, ezzel pedig a jószág a Lészaiak tulajdonába került. A mai kastély elődje a Kabos család udvarháza lehetett, ugyanis tudomásunk van egy 1823-as szerződésről, amelyben Majer János kőművesmestert megbízták az udvarház felépítésével. <https://kastelyerdelyben.ro> (Utolsó letöltés: 2021. 06. 18.)

(ükapám) örökölte. A mai magyarnádasi kastélyt Kabos János építtette: annak, hogy a leendő apósa beleegyezzen, hogy feleségül vehesse a lányát, az volt a feltétele, hogy „Legalább olyan házat építtessen, amilyen az övé (a gorbói), mert akárhová nem engedi a lányát.” És Kabos János teljesítette a feltételt. Az esküvő 1825-ben volt.

Az egykori magyargorbói házról őrzött kép egy termékcímkén maradt meg, mivel a magyargorbói túró igen jó hírnek örvendett, keresett termék volt, a címkén pedig ez a kúria látható.¹⁴ A címke abból az alkalomból készült, hogy a magyargorbói csemegetúrónkat az 1896. évi ezredéves kiállításon nagy aranyéremmel tüntették ki. A kép nemcsak a kúriának/kastélynak állít emléket, de a gazdasági épületeknek is, az azokat körbevevő majdnem 1000 méteres kőkerítésnek és a vasútnak is.

Nagyapám, Lészai Ferencz¹⁵ I. Ferenc József valóságos belső titkos tanácsosa (v. b. t. t.) volt és gyakran járt Bécsbe. Tevéleg is hozzájárult ahhoz, hogy a vasút megépült Várad és Kolozsvár között. Tagja volt a területfejlesztési bizottságnak és szava volt abban, hogy ez a vasút megépült. Állítólag azt kérték tőle, hogy a javaslat mellett legalább egy meggyőző indokot mondjon, és nagyapám azzal érvelt, hogyha a Magyar Királyi Államvasút olyan vasutat épít, ami az ő birtokán vezet át, akkor ő ingyen adja a területet. Ezért épült Magyargorbón vasútál-

14 A magyargorbói kúriának jellegzetes emeleti alaprajzi formája van: a központi nagyterem (ebédlő) 3,7 m-es belmagassággal, két oldalán elhelyezett két-két lakoszobás megoldás: férfi és női háló, a könyvtár, nappali szalon, zöld szoba, fürdő, WC-fülke. Az ebédlőből nyílt egy ajtó a verandára, kilátással a kertbe. A szobák mennyezetén különböző stukkós dekorációk voltak. A tetőszerkezet zsindellyel volt fedve. Dr. Déry Attila szerint az épület tökéletes barokk arányai, romos állapota ellenére, különlegesen szép összhangot biztosítanak a kúriának. A kúria tervét Gál János, erdélyi gubernátor megrendelésére a kolozsvári Bánffy palota tervezője, Johann Eberhard Blaumann készítette, valószínűleg 1774–1786 között. A kúria az 1949-es államosítás előtti mindegyik tulajdonosa lakóhelyül szolgált. Innen irányították a gazdaságot, aminek a tenyészállatai 1900-ban aranyérmet kaptak a párizsi világkiállításon, és itt készítették az aranyérmes juhtúrót is. A visszaszolgáltatás után közel 2 hektáros kert veszi körül, de állapota nagyon megszegvedte az elmúlt éveket. A kertben 3 öreg tölgyfa állja az idők ostromát, melyek valószínűleg idősebbek az udvarháznál. <http://koalicio.kastelyerdelyben.ro/castle/leszai-gal-kuria-magyargorbo/> (Utolsó letöltés: 2021. 06. 18.)

15 Lészai Ferencz (1857–1920), felesége kiscétényi Bokros Ilma (1868–1953). Az ő fiuk, (VII.) Ferencz (1913–1993) Házsongárdi temetőben lévő sírján azt írja, ő volt „az utolsó kalotaszegi nagyúr”. Házasságukból három gyermek született: Ilona, Ilma és Ferencz.

lomás, bár kis település volt. Mert az állomás mindkét oldala Lészai birtok volt.

A családban volt császári és honvédtiszt is 1848-ban. Lészai Ferencz dédapám az öccsével, Lajossal szembe is került egy csatában. Mindketten harcoltak, az egyik a császári seregben, a másik a honvéd huszároknál. Dédapám öccse, Lészai Lajos (később Kolozs-Kalota református főgondnoka volt) rálőtt a testvérére, Ferenczre, és ellőtte a térdét, ami ugyan meggyógyult, de behajlítani többé nem tudta, így csizmát sem tudott húzni. Amikor az uralkodó, Ferenc József ellátogatott Erdélybe, Kolozsvárra, akkor a fogadáson dédapám, Lészai Ferencz is ott volt. A császár megkérdezte a segédtisztjét: miért van mindenki díszmagyar ruhában, csizmában és egy valaki polgári öltözetben, azaz pantallóban. Akkor elmesélték neki a '48-as történetet, és állítólag a császár keserűen megjegyezte: látja, jobb lett volna akkor velem tartania.

– *Ki volt a nagypapa?*

– Nagypapám, szintén Lészai Ferencz, a kiegyezés után sokszor volt Bécsben. Soha nem volt híve a császárnak, de szerette a hazáját – Magyarországot –, és ha Bécsben kellett, ott szolgálta azt. Életvitelszerűen soha nem élt Bécsben, csak annyit tartózkodott az osztrák fővárosban, amennyit munkája és a császár megkövetelt tőle. Élete nagyobb részében a birtokán gazdálkodott, kukoricát nemesített, magyar szürkemarha gulyája volt, ökreit a legjobbak között tartották számon a világon, karakül juhokat tenyésztett és 40 hold almást ültetett. Szerény ember volt, keményen dolgozott. Az ott élő románok mesélték, hogy a Nagyúr, mert így szólították – „Măria-sa”¹⁶ – együtt ebédelt a cselédséggel a kúria földszintjén levő konyha melletti helyiségben. Csak akkor étkezett az ebédlőben, ha vendégek érkeztek. A világháborúban nagypapám már idős volt a katonáskodáshoz, 1920-ban meghalt, mert lelkében nem bírta ki az ország elvesztését. Temetésén Ravasz László, Erdély református püspöke búcsúztatta, utalva arra, hogy nem bírta ki a lelke azt a nagy szomorúságot, amit a trianoni döntés hozott.

16 Măria-sa (román): nagyságos úr, nagyúr.

Nagyapám a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank alelnöke is volt, ami abban az épületben működött, ami most a Nemzeti Bank kolozsvári fiókjának a székhelye. Egyszer sikerült nekem a javítás alatt levő alsó terembe bemenni, ahol az egyik ajtó felett ma is látni a színes üvegberakáson az EHBT betűket. A szolgálati szobája a második emeleten volt. Édesapám onnan járt iskolába, majd amikor 1918 után ez megszűnt, akkor nagymamám jó barátnője, egy Kolozsváron lakó tanárnő fogadta be koszt-kvártélyba. Gorbóról nehéz lett volna naponta a Kolozsvári Református Kollégiumba bejárni. Miután nagyanyám 1920-ban özvegyen maradt, apám iskoláztatásához a nagymama bankhitelekkel vett fel. Mire édesapám 1933-ban befejezte az egyetemet – pedig nagyon igyekezett, húszévesen a debreceni gazdasági akadémia oklevelével tért haza –, már kétszer annyi volt az adósság az birtokon, kamatokkal együtt, mint amennyit az ért. A gorbói gazdaság a tönk szélére került 1933-ban, a nagy gazdasági világválság évében.

– *És a nagymama, a Bokros lány?*

– Az egy másik renitens családnak a sarja. Apai ágon borcsányi és kiscétényi Bokros Ilmának hívták. Ükapám volt Töröcsvár utolsó (lehet, hogy utolsó előtti?) várkapitánya. Megvan a magyar nyelven megfogalmazott szomorújelentés, amit a felesége, Gaudi Anna halálakor nyomtattatott, talán az utolsó fennmaradt írott magyar szó, amit az Erdély déli határán levő kastélyban leírtak. Dédapám, Bokros Elek 1845-ben született és kisgyermekként élte meg a szabadságharc leverése utáni időket. A nehéz, 1850-es években sok keserű szót hallhatott a családban az osztrák elnyomó hatalomról, így aztán tizennégy évesen elment, hogy beálljon Garibaldi seregébe. Azonban szándékát elárulta, így aztán elkapták és visszavitték az apjához. Másodszor is megpróbált elszökni, akkor már a megye határáról hozták vissza, és akkor az apja bezárta a házba. Egy hónap után úgy tűnt, hogy megjött az esze, de végül Schilling Rudolf¹⁷ barátjával csak elmentek Itáliába, ahol a

17 Radák Ház – Magyar utca, Kolozsvár. A háznak még két bérlő-lakója érdemel említést. Az egyik a tanítóképző ideköltözése előtt, az 1860-as évek második felében bérelte a ház egy részét: ő Bokros Elek ügyvéd és politikus, Bokros Andrásnak, az utolsó töröcsvári kapitánynak volt a fia. Ő későbbi sógorával, Schilling Rudolfal egész fiatalon elment Itáliába Garibaldi seregében harcolni, azután Amerikába utaznak, majd Angliában időznek, s az akkoriban divatos

családi mese szerint találkoztak is Garibaldival, aki gyermekek kezébe fegyvert nem adott, de dobosnak beosztotta őket. És amint az illendő is a családtörténethez, állítólag több győztes csatában verték a dobot. Közben itthon az osztrák hatalom vagyonelekobzásra és halálra ítélte a „szabadságharcosokat”. Így hazatérniük nem lehetett, hát aztán elkerültek Angliába és Amerikába, ahol mindketten tanultak, mégpedig jogot. A kiegyezés után kegyelmet kaptak és hazajöttek: Schilling Rudolf Szolnok-Doboka fő közjegyzője lett, dédapám pedig jogászként visszaperelte a birtok egy részét, majd politikai pályára lépett. Országgyűlési képviselőnek választották,¹⁸ sőt ellenzékiként az Országgyűlés alelnöki tisztségét is betöltötte egy ideig. Állítólag igen tehetséges szónok volt: olyan szépen beszélt, hogy nehéz volt vele szemben szópárbajban felülkerekedni. És mivel másként nem lehetett félreállítani, egy fiatalabb párbajhős tettetett sértettségre hivatkozva kihívta párbajra – a korára való tekintettel nem kard-, hanem pisztolypárbajra. Budapesten halt meg, de Kolozsváron a Házsongárdi temetőben nyugszik, én ápolom a sírját – ez a mai Grădini nevezetű részben van, amit Schilling János, másik ükapám, a lutheránus temető felett vásárolt meg, és ami a Meissner kerttel szomszédos családi sírkertünk volt, amíg nem államosították, vagyis el nem vették 1962-ben.

anglomániába esnek. Végül közkegyelemben részesülve hazatérnek. Mindketten jogot végeznek. Bokros Kolozsvár polgármestere 1884-ben, majd képviselő, utóbb a képviselőház alelnöke lesz, s a családi hagyomány szerint politikai párbajban kapott halálos lövést (1893), a hivatalos változat szerint öngyilkos lett, egy bérház liftaknájában találták meg. Bánffy Miklós regénytrilógiájában is ír róla. Három évi házasság után Bokros e házból temeti el feleségét, a 24 éves korában, 1870 nyarán elhunyt Schilling Amáliát. (Gaál György: Magyarok utcája. *Erdélyi Tudományos Füzetek*, 221. o.)

- 18 Bokros Elek (1844–1893) Nagykíldő választókerületének országgyűlési képviselője, a Szabadelvű Párt színeiben, a képviselőház alelnöke 1890-től, 1881-ben rövid ideig Kolozsvár polgármestere. 1875-ben összehívott Országgyűlésben Kolozsvárt képviseli, a Sándor utcában lakik az Ádám-féle házban. Sok éven át kezelte a Montbach Sándorné Wesselényi Mária bárónő birtokait, aki jóval nála való működése után sikkasztás vádjával perelte be, melyet a kolozsvári törvényszék elvetett. Később újabb pert indítványozott, melyben Klebelsberg Zdenko gróf is támogatta és indítványozta a Nemzeti Casinóból való kizárását Bokrosnak. 1893-ban új házát rendezte be, de amikor a pincébe eresztette le a hordókat, leesett és a hordó agyonnyomta. A rendőri jelentés balesetet állapított meg, de sokan nem zárták ki az öngyilkosság lehetőségét sem, abból kiindulva, hogy alaptan vádakkal mocskolták be jó hírét. (Országgyűlési Almanach, 1887–1892).

Bokros Elek dédapám Schilling Amáliát vette feleségül, és ebből a házasságból született Bokros Ilma nagymamám, nagyapám felesége. A kitelepítéstől és kényszerlakhelytől az mentette meg, hogy 1949-ben édesapámnak sikerült egy új személyazonossági igazolványt vásárolnia az édesanyjának, amiben más néven szerepelt. Így az új világban Lészay Ileana lett belőle.

Schilling Rudolf és dédnagyanyám, Amália Kolozsvár főépítésének, Schilling Jánosnak a gyermekei voltak. A Schilling család azért is említésre méltó – amellet, hogy sok értékes személyiséget adtak Szolnok-Doboka és Kolozs vármegyének –, mert a noszolyi birtokukon készült a noszolyi sajt, egy erős szagú, de a sajt szeretők szerint nagyon ízletes krémsajt.

Nagyapámról már említettem, hogy Amerikában és Angliában tanult; az angol nyelv és kultúra iránti vonzódása tehetette, hogy lányával élete végéig angolul levelezett.

– *Tehát Trianon után minden megváltozott.*

– Édesapám 1913-ban született. Itt látható díszmagyarban, az 1936-ban készült fényképen. Ő Debrecenben tanult az első világháború után. 1920 előtt valóban virágzó gazdaság volt Gorbón. Állattenyésztéssel és növénytermesztéssel foglalkoztak. Az 1900-as párizsi világkiállításon a nagyapám szilaj marhái hozták el a nagydíjat, aranyérmesek lettek. Egy Vass Áron nevű makfalvi állatszobrász meg is mintázta a mi ökreinket. Nagyapám növényneveléssel is foglalkozott – a magyaróvári egyetem levéltárában olvastam, hogy nyilvántartottak egy Lészai-kukorica nevű fajtát.

1923-ban agrárreform címén az új román hatalom elvette a birtoknak kétharmadát, a többire ráterhelődtek a nagymamám által aláírt banki hittelvelek, aminek a segítségével fizetni tudta a Debrecenben tanuló fia ellátmányát. A család tulajdonában csak a kecskelegelők maradtak a Malomhegy tetején, és a ház melletti telkek.

Magyargorbó a reformáció után már román többségűvé vált. Erről édesapám azt mesélte, hogy egyszer egy házépítésnél rengeteg csontot találtak a földben. Basta idejében történhet, hogy erőszakkal akarták áttéríteni a falu lakóit a katolikus vallásra, ők meg ellenkeztek, s bemenekültek a templomba. Akkor a zsoldosok rájuk gyújtották az épületet, a kimenekülőket pedig meggyilkolták. A másik változat

szerint járvány, alkalmasint pestis dúlt, és azért pusztult ki a falu. Mivel a birtok a Katolikus Statusé volt, a 17. században más birtokairól elhozott román jobbágyokkal telepítette be a pusztán maradt helyet. Gorbófőről (ma már nem létező falucska) szintén román ajkú népek húzódtak le a faluba. Édesapám és nagyapám idejében a szerződéses alkalmazottak – a molnár, a csordapásztor és a belső személyzet többsége – a szomszédos magyar falvakból való volt. Megjegyzem, hogy magyar–román ellentétek nem voltak sem 1940 előtt, sem 1940–45 között, és ma sincsenek a helységben.

– *Az édesapjának és a nagymamának hogy alakult a sorsa?*

– Apám 11. osztályból érettségizett, külföldi nyomásra akkor már megengedték a magyar nyelvű érettségit. Ő a Kolozsvári Református Kollégiumban tanult, és Pop Emil nevezetű jogászprofesszor, aki Budapesten szerzett jogászdoktori diplomát, volt az érettségizető bizottság elnöke. Ennek ellenére egy bukaresti hungarológus fordította az érettségi vizsgán a vizsgázók feleleteit román nyelvre. Édesapám, aki tudott románul, észrevette, hogy a feleletek fordításából összefüggéstelen szövegek lesznek, és azokat úgy is osztályozta Pop Emil, ezért engedélyt kért, hogy románul válaszoljon, így neki akkor egyedül sikerült az érettségije. Magyaróvárra jelentkezett, mert nagyapám is ott tanult, de nem fogadták el az érettségi oklevelét, mert tizenegy osztályt járt csak. Elment Gödöllőre, de ott sem tudott ugyanazon ok miatt beiratkozni, így került Debrecen mellé, az akkor alakult Pallagi Gazdasági Akadémiára, ahol azzal a feltétellel vették fel, hogy abban az esetben, ha az első évben minden vizsgáját leteszi, elfogadják a román érettségi oklevelét. 1933-ban így lett okleveles gazda. Mire hazatért, itthon minden összeomlott, az adósság mellé jött a gazdasági válság. Apám feltalálta magát, elment egy gazdag zsidó kereskedőhöz, és azt mondta: „Uram, van egy ötletem. A tavaly rossz volt a szőlőtermés Franciaországban, nem tudják megtölteni a hordókat, összeszáradnak, tönkremennek. Vásároljunk meg egy erdőt a Borgói-havasokban, termeljük ki a fát, gyártsunk dongát, aztán, ha jövőre jó lesz a szőlőtermés, akkor piaca is lesz a dongának, ha nem, a fát akkor is értékesíthetjük tűzifaként. Nekem nincs pénzem erre, csak ötletem, magának van pénze; fektesse be, a munkát levezetem, a hasznot megfizetjük.” A befektető érdekesnek találta a gondolatot és megvá-

sárolta a kitermelési jogot az erdőre. Édesapám végig dolgozott a kitermelésnél, a nehéz telet is a havason töltötte, és az üzlet bejött. Jó lett a szőlőtermés a franciáknál, jó áron adták el a dongát, és édesapám az osztozás után hirtelen sok készpénz birtokába jutott. Fizetőképessé vált 1934-ben, ami óriási dolog volt akkor. Elment a bankba és megalkudott az adósságról, hogy készpénzben fizet, ha elengedik a kamatos kamatot és tisztességes számítást végeznek. A világválság közepette a bank belement az alkuba, és így valamivel kevesebb mint egyharmadára csökkent a tartozás, amit egy összegben törlesztett, és elindította a gazdaságot. Sőt gyarapította is a birtokot, mert visszavásárolt azokból a földekből, amelyeket kiosztottak a földreformmal. Gépesített gazdaságot fejlesztett ki, de megtartotta a szürkemarha-ökröket is, telivér lovakat tenyésztett, mangalica disznókat hizlalt. Általában 300 disznót tartottak a gazdaságban, 150-200 marha is volt az újonnan épített istállóban. Kereskedett is: felvásárolta az állatpiacon az eladó bikaborjakat, megfelelő minőségűvé feltáplálta őket, és húsmarhaként eladta egy olasz kereskedőnek. Még nagyapám telepített a kúria feletti részen egy negyvenholdas almást. Ez már jól termett. Kézzel szedték, selyempapírba csomagolva vitték az almát külföldre vagy a kolozsvári felvásárlóknak. Építtetett egy szeszfőzdét, és a megmaradó gyümölcsből alkoholt desztilláltak. Sajnos mire újra fellenőtt a birtok, kitört a második világháború.

– *Mikor alapított családot?*

– Miután sikerült anyagilag talpra állítania a birtokot, sikeres ember lett. Volt egy nagy szerelme, egyben nagy csalódása is. Pedig délceg ember volt, jómódú is volt, huszártiszt is, de a szerelem mindig kettőn áll. Ezután nem sietett a nősüléssel. Azután a háború tette bizonytalanná a holnapot. Később a politikai üldözöttek sorsa jutott neki, kényszerlakhely, létfenntartási gondok, és nem tudhatta, hogy egyik-másik csinos hölgynek valóban ő tetszik-e vagy csiripelő feladattal bízták-e meg a munkáltatói. Mert ilyen is volt... Így a családalapítás nem tűnt időszerűnek.

Egyébként elődeim általában mind jogot végeztek és katonáskodtak is utána. Voltak közöttük lőfő székelyek, tatár hordák ellen küzdők, a bécsi magyar nemesi testőrségben testőrtisztek, szabadságharcosok.

Nagyapám részt vett a boszniai okkupációban 1878-ban, a rendfenn-tartók között, amíg a közigazgatás beindult, addig a rendet biztosították.

Édesapám sem képezett kivételt. Észak-Erdély visszacsatolásakor önkéntesnek jelentkezett a magyar hadseregbe, a huszárokhoz. Van is itt egy kép, a Fellegvárban készült, a kolozsvári 9. huszárszázad tisztiiskolájának néhány tagjáról – olyan neveket fog látni a képen, mint br. Bánffy István, br. Aczél Ede, Fejérvári Emil, Bethlen Balázs, Miske Tibor, Retteghi, aki az emlékeit írta, valamint Mátyus szakaszvezető.

– *Mi történt vele a második világháború alatt?*

– Nem vitték a frontra, elég idős volt már ahhoz, hogy ne az elsők között sorozzák be, és az élelmet termelő gazdaságokra is nagy szükség volt, egészen 1944-ig, amikor már a csendőröket is kirendelték frontszolgálatra. Édesapámat helyben mozgósított huszárszászlósként Szatmárnémetibe küldték, a közrend fenntartására. Egy éjszakai őrzáraton segélykiáltásokat hallottak az egyik épületből, ahol – mint később kiderült – összegyűjtötték a zsidókat. Az épületet már német katonák őrizték. A szakaszvezetőjüket és az őrmestert megvendégelték az őrizet alatt levők, talán jobb elbánást remélve. Azok ettek-ittak és szoknya alatt is keresgéltek, ezért volt a kiabálás. Apám járőreivel letartóztatta és előállította a német őrseget. Szövetségesek voltak, csodálkoztak is a németek, amikor bekísérték őket a térparancsnokságra. Tette nem maradt megtorlás nélkül – másnap őt tartóztatták le és hadbíróság elé állították. Védelmében azzal érvelt, hogy csak a német mundér becsületét védte, amikor részegeket kísért be az őrszobára. Ez azonban nem mentette volna meg, de egy magyar tábornok utasítására úgy döntöttek, nem végzik ki, hanem kiküldik az első vonalba, a frontra, mert többet ér egy élő magyar tiszt ott, mint holtan a háterszágban, az ítélethirdetéssel pedig majd várnak a végső győzelemig. Az ukrán frontra került, ahol mandulagyulladásból, kezelés híján, egy szívbillen-tyű-reuma alakult ki nála, és egyszer összeesett. Nem sokkal a háború befejezése előtt tehát leszerelték, de amikor áttörték a határt Dél-Erdély felől, akkor ismét önként jelentkezett, és részt vett az aranyosegerbegyi harcokban. A századából tizennyolcan maradtak életben. Nem ment el a visszavonuló hadsereggel, hanem két puskával és kétszáz tölténnyel bevetette magát a Gyalui-havasok erdeibe. Azonban felmérte, hogy ha

az egész munícióját is felhasználja, akkor sem ér el semmit az óriási létszámú vörös hadsereggel szemben, és eldugva fegyvereit hazament Magyarborbóra. A házat kirabolva találta, könyvtárunkat az udvarra kiszórták, ahol az eső eláztatta és ott pusztult az egész. Többek között egy levelet II. Rákóczi Ferentől így vesztítettünk el, amely egyik ősmához íródott, aki székely főkapitány volt, és amiben a fejedelem felszólította, hogy hívja mustrára a székelyeket. Érdekessége, hogy magyarul volt rávezetve a latin nyelvű hártýára a következő: „Ne felejtse el Tekegyelmed a korondi fazakasokat sem”, akik egyébként mint mesteremberek mentesek voltak a katonáskodás alól. Nagy becsben volt a családban ez a levél.

De visszatérve 1944-re: Észak-Erdélyben egy ideig magyar és szovjet közigazgatás volt. Édesapámat a Kolozs megyei, akkor még magyar főispán megbízta, hogy próbáljon megmenteni az állatállományból amennyit lehet, mert a megszállók minden vágható állatot vittek a harcoló egységeknek. Ez részben sikerült, mert az általa ismert rejtettebb havasi legelőkre hajtatta fel a csordákat, és így a helyismerettel kevésbé rendelkező szovjetek nem találtak rá mindegyikre. Sajnos a mi 300 disznóból álló kondánkat – amikor a kondás Solyomtelke felé kísérte őket, pont szembetalálkozott az oroszokkal –, a disznóinkat elvették, és hajszáll híja volt, hogy a kondás megmenekült az agyonlövéstől.

Édesapámat Kolozsváron fogták el az oroszok, és egy gyűjtőhelyre vitték, de onnan megszökött. Úgy mesélte nekünk, hogy az orosz őrt megkínálta cigarettával, amit az visszautasított és felmutatta a géppisztolyát, ő azonban rágyújtott egy cigarettára, és hátat fordítva a fegyveresnek, elindult: lesz, ami lesz. Iván nem lőtte le. Málenkij robotra gyűjtötték az embereket, mert a szovjetek új román szövetségesei azt a hírt terjesztették, hogy a magyarok és németek mind partizánok. Ezt úgy lehetett elkerülni, ha valakinek román papírai voltak. Nagyapám kereskedett a román királyi házzal is, telivér lovakat és más állatokat adott el nekik még az első világháború előtt, és megmaradt néhány nagy ívekre írt, ó-romániai bélyeges, pecsétes szerződés ezekről. Közülük szétosztott a rokonok, ismerősök között, az orosz pedig nem értve a nyelvet, de a bélyeget látva elfogadta bizonyító dokumentumnak. Sajnos éppen akkor és éppen ott, amikor elfogták őt, nem voltak nála ilyen román papírok.

1946-ban a kolozsvári rögtönítelő népbíróság elé állították édesapámat. Tisztiszolgája tanúskodott ellene, hogy éhezett, nem fizette és embertelen sorsa volt mellette. Fasisztának, románellenesnek, antiszemitának, mindennek elmondta, ahogy kérték. Szerencséjére belépett a terembe egy kommunista komisszár és megismerte a vádlottat. Azt kérdezte tőle, hogy ismeri-e őt? Édesapám nem ismerte fel, és akkor kezdte kérdezni, hogy „hol volt 1944 márciusában ezen és ezen a napon?” Ez volt az az időszak, amikor Szatmárnémetiben teljesített rendfenntartó feladatot. Szóval felidézte azt a bizonyos napot, amikor a német katonákat letartóztatta. Erre a komisszár mondta: „Én egy vagyok azok közül, akiket akkor, abban a házban deportálásra összegyűjtöttek és mivel elvitték a németeket, énnekem sikerült megszökni!” Aztán kihívta a bírót a tárgyalásról, aki rövid szünet után visszatért és kihirdette: „A vádakát ejtem, vegyék le a bilincset! Szabad, mehet ahova akar.” Így szabadult meg a népbírósági ítélettől.

– *A Groza-féle földreform 1945-ben hogyan érintette?*

– Elvileg érintett volna, de a gyakorlatban, a telekkönyvekben nem láttam ennek nyomát. De ha lett volna föld, akkor sem lett volna mivel művelni. A mezőgazdasági gépeket, állatokat, mindent széthordtak, elvittek, tönkretettek. Apám akkor a tölgyfaerdők kérgének kitermelésével kezdett foglalkozni, amit cserzéshez szállított a Dermata cipőgyárnak. A nagymama Gorbón élt, édesapám szerzett neki egy tehenet, hogy legyen legalább tej otthon a táplálkozásra. Szűkösen éltek, azonban a szorgalmas és sok munkának köszönhetően megint csak kezdett talpra állni, és próbálta helyreállítani a gazdaságot is. Magyargorbón volt, amikor bekövetkezett a kitelepítés 1949-ben, azon a bizonyos március 2-ről 3-ra virradó éjszakán. Az éjszaka közepén verték fel őket álmukból, egy kommunista komisszár vezetésével, milicisták segédletével felrakták őket a tél végi éjszakán egy nyitott teherautóra, őt és nagymamámat. Így gyűjtötték össze valamennyiüket. Bevitték őket Kolozsvárra, és a szabad ég alatt őrizték. Nagymama, aki akkor 81 éves volt és aki Ileanaként szerepelt a személyi igazolványában, egy kommunista tanárnő segítségével szabadult meg, aki saját lakásában kiadott neki egy szobát. Aztán, amikor azt is kiutalták másnak, akkor nagymama naphosszat ült a konyhában az asztal

mellett, éjszakára pedig a fürdőkádban ágyaztak meg neki. 1951-ben halt meg Kolozsváron. Édesapám kényszerlakhelyre Marosvásárhelyre került, de továbbra is ő tartotta az édesanyját, nagynénjét, Weér Margitot, és Erzsi nénit, aki szállásadója volt elemista korában, illetve Anuca nénit, az ő román dadusát, amíg azok pár évig még éltek. Ezek az idős nénik mind jövedelem nélkül maradtak öreg korukra. Margit néni, nagynéném, akinek elvették özvegységi nyugdíját, birtokát, házát, abból a kis pénzből élt, amit édesapámtól kapott, meg a szomszédok könyörületéből. Panaszával a hatóságokhoz is folyamodott, és azzal zárta kérését, hogy koránál fogva nem fogja sokáig károsítani az államkasszát. Végül azt kérdezte, hogy mivel mindenét elvették, öreg és már dolgozni nem tud, mit csináljon. Csupor elvtárs¹⁹ erre azt mondta: dögöljön meg! Anuca néninek is hiába tanúsították, hogy több mint 40 évig dolgozott nálunk – semmilyen juttatást nem adott a népi demokrácia. Erzsi néninek olyan kicsi volt a nyugdíja, hogy nem jutott már fűtésre, fára... Szóval sok mindenkinek kellett küldeni a pénzt havonta akkor, amikor mint rendszerellenséget, ha kapott is valahol munkát, politikai okból hamar elbocsátották. Ásott kertet, festett kerítést, mindent elvállalt, ami csak került. Szerencséje volt, egy ideig a cukorgyárban dolgozhatott és ott ehetett nyerscukrot, majd a bándi cukorrépa-átvevő állomáson volt mérleges. Amikor végül a gazdasági iskolába felvették tanárnak, pár hónap után a káderes kiderítette, hogy voltaképpen ki ő, és onnan is elbocsátották. Nehéz volt ilyen lehetőségek között négy idős, már dolgozni nem képes néninek biztosítani a mindennapokat...

1953-ban megismerte és megszerette édesanyámat. Ez egy életre szóló adósságot rótt ki rá, mert a szerelme harmadéves orvostanhallgató volt és azért dobták ki az egyetemről, mert feleségül ment egy „népellenséghez” – hozzá.

Édesanyám, Árkosy Olga²⁰ bányászcsaládból származott, Vulkánban született, nagyapám a lupényi egyik bánya üzemvezetője volt. 1929-ben a sztrájk alatt, a tüntető munkások között volt, azon az oldalon állt,

19 Csupor Lajos (1911–1985, Marosvásárhely), a Magyar Autonóm Tartomány első titkára (Román Munkáspárt).

20 Árkosy Olga (1930, Vulkán – 1911, Marosvásárhely)

akikbe belélttek. Baloldali meggyőződése az első világháborút követő szibériai fogság alatt alakult ki. Anyai nagyapámnak majdnem az életébe került az, hogy a bécsi döntés után a Zsil-völgyét nem akarta otthagyni. A vasgárdista rendőrfőnök letartóztatta és azzal vádolta meg, hogy csak magyar kém lehet, ha a bécsi döntés után nem takarodott el Észak-Erdélybe. Antonescunak²¹ köszönhetette életét, mert akkor, amikor már semmi remény nem maradt, pont akkor indított Antonescu tábornok hajtóvadászatot a gárda tagjai ellen, és a lupényi rendőrfőnök is elmenekült, a helyettese meg szabadon engedte nagyapámat. Ezek után hamarosan családotul elköltözött a Zsil-völgyéből. Édesanyám hiába volt ennek az embernek a lánya, az édesapámmal kötött házassága miatt eltanácsolták az egyetemről.

– *Hol éltek Marosvásárhelyen és hogyan alakult a sorsuk?*

– Édesapám először kapualjakban vagy az állomáson húzta meg magát, majd akadt egy tisztességes ember, Roediger Jenő²² katonaoorvos és nyugalmazott huszárezredes, aki felajánlotta neki a kertjében levő fészert. Ott kialakított magának egy kicsi lakható helyet. 1952-től a marosvásárhelyi vetőmag-forgalmazó nagyraktárnál (ISAPVS) alkalmazták, amely a tevékenységének köszönhetően országos élvállalat („Drapelul muncii pe țară”²³) lett, az első az egész országban.

1954-ben sikerült bérelnie egy szobát az Arany János utcában, a koporsókészítő Zahari asztalosnál, egy akkora szobácskát, hogy ahhoz, hogy eljussanak az ágyhoz, fel kellett hajtani a falhoz rögzített asztallapot. 1956-ban a marosvásárhelyi Recolta nevű vállalatnál dolgozott. Ebben az évben születtem én. A szomszéd lánya nagyon kedves volt, meg is szeretett engem, és gyakran elvitt sétálni. Később aztán kiutaltak a szüleimnek a Bernády utca 2. szám alatt, a Haller-házban egy nagy szobát, édesapám szerint a ház egykori kápolnáját, a többi négy helyiségben lakókkal közös WC-használattal. 1958-ban megszüle-

21 Ion Antonescu tábornok, a 2. világháború idején fasiszta diktátor.

22 Roediger Jenő (1871, Kolozsvár – 1951, Marosvásárhely). Roediger Ármin erdőszámtiszt fia, tanulmányait az unitárius gimnáziumban és a kolozsvári egyetemen folytatta, 1896-ban szerezte meg doktori diplomáját. Egyik fivére, Béla, szintén orvos volt.

23 A munka zászlaja, országos szinten. (Román)

tett az öcsém, Lészai Gáspár Zsigmond. Akkoriban úgy tűnt, kezd jóra fordulni a sorsunk. Édesapám állást kapott 1957-ben a marosvásárhelyi aprozárnál (OCL – Zöldség- és gyümölcserértékesítő), ami apám közreműködésével szintén országos élvállalattá vált. Az igazgató megbízta, hogy legyen a főmérnöke és egy személyben a főkönyvelője is a vállalatnak, bár hivatalosan beszerzőként alkalmazták. Fizetését borítékban kapta, két borítékot a két beosztás után. Egyik boríték tartalmának a felét az igazgatónak adta, így az ameddig tudta, tartotta a hátát érette, hogy megtarthassa az állását. De másfél vezetői fizetés szép kereset volt. Azonban amikor kiderítették, hogy egy volt földbirtokos, huszártiszt, kizsákmányoló az egyik vezetője az országos élvállalatnak, gyorsan lépett a rendszer. Apámat azonnal áthelyezték Foksányba. Nem foglalta el ezt a helyet, hanem bíróságon megtámadta az áthelyezést. A per Bukarestbe került, ahol a bíró megkérdezte: mi a baj, nem tud románul, nem jó szakember? És amikor kiderült, hogy mi a baj, az ítélet az volt, hogy a fellebbezését elutasították. Ez már az '50-es évek vége volt, kezdődött a kollektivizálás, és ha nem kellett Foksány, kihelyezték agronómusnak Korondra, a frissen létrehozott kollektív gazdaságba.

Én édesapámat tizenkilenc évig havonta egyszer láttam: hazajött szombaton, és hétfő hajnalban már ment is vissza. Korondon azonban a székelyek az állam emberét látták benne, kétszer is megpróbálták megölni, egyszer majdnem sikerült is. Szerencséje az volt, hogy lovon ült és el tudott menekülni. A következő ittlétekor a vásárhelyi őszeren vásárolt egy fokosfejet, amibe csináltatott egy jó gyertyánfa nyelet. Ezt mindig, amikor az esztenákat látogatta, a nyerge mellé akasztotta. Amikor másodszor, ketten is megvárták a havason, használta is, a támadóját leütötte.

– *Szülei hogyan élték meg a kitelepítést?*

– Mindig úgy beszéltek róla, hogy személy szerint senkit ne vádoljanak, de édesapám óriási igazságtalanságnak tartotta azt, amit vele történt. Mi, a gyermekek már a kényszerlakhely idejében születünk, és nem tudtuk, milyen lehetett volna más körülmények között élni. Persze azért voltak pillanatok, amikor éreztem a rendszer karmait.

Például diákként az országos evezős bajnokságon, páros szkiifben másodiknak futott be a csónakunk, de ötödiknek hoztak ki a bírók. Tartományi bajnok voltam repülőmodellezésben – ma is öröm azt a jelvényt, amit ott kaptam –, de nem engem, hanem a második helyezettet vitték az országos bajnokságra. Kamaszként sírtam, édesanyám panaszt is tett, de a modellező tanárom azt mondta: értse meg, Lészai Ferenczet nem viheti, mert még ott is első talál lenni! Tehát volt ilyen, de a szüleim soha nem mondtak senkiről rosszat. Talán azért, mert féltettek, nehogy a rebellis Elek dédapám útjára lépjek.

– A '60-as évek közepére mégis enyhült a légkör, 1964-ben megszűnt például a D. O.²⁴

– 1965-ben édesapámat elítélték, csak azért, mert voltak neki a jól végzett állattenyésztő munkája elismeréseként kapott aranyérmei, amiket nem adott le a tolvaj rendszernek. Miután mégis megtalálták és elkobozták az aranyakat, így megtakarított kicsi vagyontkájától is megfosztva őt, börtönbe zárták – gyilkosok, erőszakolók és tolvajok közé. Édesanyámat háztartásbeliként, két kicsi gyermekkel – a testvérem II. osztályos, én IV-es voltam – kiszolgáltatva a nyomornak, magára hagyva minden jövedelem nélkül. A fogvatartása alatt édesapám minden alkalommal jelentkezett rabmunkára. Amikor 1965-ben a vásárhelyi börtönben volt, az akkor épülő bőrgyár alapjait ásta, 1966-ban a gyulafehérvári börtön kertészetében dolgozott, és ezért a börtönigazgatók minden hét munka után valamennyi nappal csökkentték – úgymond jó magaviseletéért – a fogvatartása idejét. Így nagyon lefogyva, de 1966 második felében szabadult.

A családunk életének ez meghatározó ideje volt, amikor a nyomásnak nem engedve édesanyám végig kitartott a társa mellett, és édesapám havi egy levelezőlapján a megengedett 8-10 sor csak így kezdődhetett „Dragă soție, sunt bine, nu-mi lipsește nimic...”²⁵

A D. O.-t édesapám esetében már 1962-ben, amikor elhelyezték kollektív gazdaságba dolgozni, akkor felfüggesztették. Ütlevelet azonban csak 1990-ben kapott. Nekünk – szerencsénkre – már nem

24 D. O.: domiciliu obligatoriu (román) – kényszerlakhely

25 Kedves feleségem, jól vagyok, semmiben nincs hiányom... (román)

akadályozták a továbbtanulást, mert amikor édesapámat kihelyezték Korondra, azt is ígérték, hogy minket békében hagynak. Én az Unireában jártam az első nyolc osztályt (ez a hajdani Római Katolikus Gimnázium), majd a Bolyai Farkas (hajdani Református Kollégium) Líceumban érettségiztem. Gáspár Zsigmond, a testvérem szintén az Unireában kezdte, de harmadik osztályos korában minden évfolyamról egy osztályt áthelyeztek a Papiu Ilarian román gimnáziumba, az ő osztályával együtt. Akkoriban nem volt elég román gyermek Marosvásárhelyen, akivel feltölthették volna a román osztályokat, és így próbálta az akkori városvezetés kifizetővé tenni az iskola fentartását. Így ő a Papiunak a fenti módon létrehozott magyar tagozatán érettségizett. Egyetemre Gáspár öcsém Kolozsvárra, a műépítészeti karra, én meg Bukarestbe mentem.

– *A replőmodellezésből hogy lett repülőtervező mérnöki egyetem?*

– Ismét a családtörténethez kell hogy visszaforduljak. Zsil-völgyi nagyapám épített egy sárkányt Vukánban, amivel édesanyámat fel akarta repíteni, amikor még kislány volt. Szerencsére először egy macskával próbálta ki, ami igaz, hogy sikeres volt – de mégis... A vasgárdistas események azonban elmosták a további repülési terveket is. Az 1930-as évek végén tervezett egy igazi vitorlázógépet is. Édesapámnak is szenvedélye volt a repülés, gyermekként egy barátjával a gorbói kúria padlásán megépítettek egy repülőt, és később, 22 évesen egy román barátja társaságában jelentkezett a bukaresti repülős tiszti iskolába, pilótaképzésre. Sajnos nem hangzott megfelelően a neve, és így azzal az indokkal, hogy nem jó a látása, csak az ejtőernyősökhöz sorozták. Részben igazuk is lett, mert 55 évesen az olvasáshoz már szüksége lett szemüvegre.

– *Ez a kúria, aminek a képét a sajtócmkén őrzik, ma milyen állapotban van?*

– Romos állapotban van. Akkor adták vissza, amikor már nem volt sem ablak, sem ajtó benne, a csempekályhákat kupacban, szétverve találtuk, és a mennyezete beszakadt. Az épület a kommunizmusban volt iskola, szülészet, kultúrház, aztán már csak torokat tartottak ott,

működött benne kocsma, stb. Az egyik fiunk építész, az épített örökség védelme szakmérnöki diplomamunkája éppen a kúria felújítási terve volt. Régi képeken látszik a sajátos tetőszerkezet – ún. „kutyaólak” (kiugró tetőablakok) voltak a tetőn, ott bújt ki és be édesapám és a barátja a repülő építésszor, és ott rögzítették a tetőn a szerkezetet. A repülő egyszemélyes volt, és nem tudták eldönteni, hogy ki repüljön vele elsőnek. A vita hevében, szerencsére meglökték, és miután repült pár tíz métert, nekiütközött a kúria mögötti fenyősfátány egyik fenyőfájának.

Volt tehát előzménye a repülés szeretetének. Marosvásárhelyen vitorláztam a helyi repülőklubnál. Aztán a craiovai és a temesvári repülősfegységnél voltam rövidített szolgálati idősf katona. Ezután elvégeztem az egyetemet, nagyon nehéz öt év volt Bukarestben, de közben volt repülés is. Csak igen nagy tisztelettel és elismeréssel tudok szólni a tanárainról és az egész egyetemi légköréről. Amikor jelentkeztem a felvételire, a titkárnő figyelmeztetett, látja az érettségi diplomámon, hogy magyar nyelven végeztem, kérhetem a magyar felvételi vizsgát, ősf biztosítják a fordítót. Nem kértem, édesapám tanácsára románul vizsgáztam a felvételin (pedig ott nem olyanok voltak, mint a kolozsvári érettségiztető bizottság elnöke). 1981-ben, az államvizsga után Brassót választottam, ahol a helikoptergyárba toboroztak frissen végzett mérnököket. Feladatunk egy támadó helikopter tervezése volt, hat hónap időt adtak erre. Elkészítettük, de azzal a megjegyzéssel, hogy csak földi próbára alkalmas. Tudatában voltunk, hosszabb idő kellett volna ahhoz, hogy levegőben is kipróbálhassák, mert ott már nem lehet tévedni. Ennek ellenére augusztus 23-án, a kommunista Románia nemzeti ünnepén, Ceaușescu elvtárs meglátogatta a gyárat, és azt az utasítást adta a pilótának, hogy szálljon fel. A pilóta felszállt, és szerencsénk volt, a próbarepülés jól sikerült. A gép épen visszatért a földre. Elgondolkodtam, hogy ennyit ér a szakember aláírása (a gépet csak a földi próbákra engedélyeztük), véleménye, és elhatároztam, hogy eljövök Brassóból.

Szerettem volna Vásárhelyre jönni. A „23 August” bútorgyárnál Hints Ottó, volt repülőmodellező tanárom és barátai létrehoztak egy repülőmodellező részleget, ami repülőmodelleket és távirányítással

működő repülőgépeket – ez utóbbiakat ma idegen szóval drónnak mondják – készített. Ezek egy léggömböt húztak maguk után és arra lőttek célba a légvédelmi ágyúsok a midiai katonai gyakorlótéren. 1980-ban, még egyetemistaként ennek a gyártási folyamatnak én készítettem el a gazdasági/logisztikai tervét. Akkoriban egy ilyen termelési egység gazdasági-ipari besorolása a legmagasabb volt, a legnagyobb fizetési rács szerint kellett volna fizetni az ilyen munkahelyen dolgozókat. Ez a drón csúcspári terméknek számított, rengeteg alkatrész és egyéb anyag kellett hozzá, olyan, amire más részlegeken nem volt szükség a bútorgyártásban, ezért nem támogatta a gyár a termék gyártását. Lassan a szakemberek is kicserélődtek, így leállt a részleg. Ma is látható egy ilyen modell a bútorgyár kiállítócsarnokának az előterében.

1981-ben nem tudtam a kihelyezésnél Marosvásárhelyt választani, mert zárt város volt. Brassóban meg csak tíz év után jutottam volna lakáskiutaláshoz. Zernyestről, ahol a feleségem szüleinél laktam, ingáztam Vidombákra, a repülőgépgyárba. 1983-ban megszülettek a fiaink. 1984-ben áthelyezéssel jöttem vissza Marosvásárhelyre, és a Maros készruhágyárban kezdtem el dolgozni.

– *A feleségének is az önéhez hasonló sors jutott?*

– „Rossz” származású család az övé is, de nem szenvedtek annyit, mint mi. Ő Zernyesten született, a nagytatája gyárigazgató volt. Köhler Josephnek hívták, osztrák volt. Volt neki is baja a kommunistákkal, házukat megrakták lakókkal, de a családot nem hurcolták el, bár több napig állt a szekér a kapujuk előtt.

1982-ben szüleim, egy fél élet munkája után vásároltak egy házat a városban. Édesapám nem tudott beilleszkedni a tömbházi életbe, de miután a feleségemmel és az ikreinkkel Marosvásárhelyre költöztünk, ezt a házat mégis átadták nekünk, és ők maradtak a blokklakásban. Azonban hiába volt lakásunk és nekem marosvásárhelyi személyazonossági igazolványom, a feleségemnek²⁶ nem állítottak ki vásárhelyi személyit, anélkül meg nem alkalmazták sehol. De ez már egy másik történet...

– Az 1990 utáni visszaszolgáltatási kérelmezést még az édesapja kezdte el.

– Igen, elment és benyújtotta a kérvényt, ahogy előírta a törvény. Legelőször a 18/1990. számú visszaszolgáltatási törvény alapján. Semmi válasz nem jött. Elmentem és nyomába eredtem az ügynek, mire azt válaszolták, nem is tettünk le kérvényt. Akkor még nagyon lazán ment minden. A telekkönyvi hivatalból eltűnt az a telekkönyv, amelyikben a házunk és a belsőségben levő telkek voltak. Ezért apám tanúk által tudta alátámasztani az igénylését. A tanúskodás helyett az egyik helybéli ember azt mondta, nem emlékszik arra, hogy hol volt a Lészai-birtok. Pedig ott gyerekeskedett és sokszor találkozott még nagymamámmal is a kertben, és volt benn a házunkban is. Szerencsére csak egy ilyen akadt a faluban. Mások azt is mondták, ha bemegyünk a lakásába, lesz ott olyan bútor és egyéb, amit édesapám meg fog ismerni... Persze még az udvarára sem engedett be.

Az utánajárást követően azt válaszolták, hogy nem adnak vissza semmit, mert államosított nagybirtokos volt. Pert indítottunk, egészen a Legfelsőbb Ügyészségig és Bíróságig jutottunk, ahol 1992-ben elutasították a keresetet.

1994-ben – akkor már édesapám nem élt – újrakezdtem a pereskedést, és akkor elismerték a kilenc hektár mezőgazdasági területre és egy hektár erdőre való jogosultságot. Visszakértem a kúriát is, de azt nem adták. Azért is perre mentünk. Három évig pereltünk; akkor megállapították, hogy jogosan igényeljük vissza, és azt is, hogy visszaszolgáltatatható, mert üres, de mégis pénzben való kártalanítást ítélték. A testvéremmel közösen döntve nem kértük a pénzt. Kezdtük előlről az egészet, és így 1999-ben sikerült visszaszerezni az épületet – igaz, már csak romos állapotban.

A 2000. évi teljes visszaszolgáltatásról rendelkező törvény alapján a bizottság jóváhagyta száztizenegy hektár erdő visszaszolgáltatását a száznolcvanból, de eddig még nem adtak vissza semmit. Ez a folyamat még mindig vajúdik. A prefektúra támogatja a törvény alkalmazását, de nem kényszeríti ki. A polgármesteri hivatal és az erdészet dobálja a labdát egymásnak, és csak magyarázkodnak, de eddig még nem adták vissza azt, amit a törvény előír. A Dész melletti erdőbirtokunkból kaptam vissza, ott sikerült kikényszeríteni a visszaszolgáltatást, és

gazdálkodom is vele. Egyébként a területekkel, amit sikerült visszaszerezni, azokkal foglalkozom. A szántókat megműveltetem, a kaszálókat és legelőket gondozom, az erdőt szakember által elkészített gazdasági terv alapján gyéritem, de tarvágást nem ejtettem rajta.

– *Meghaltak a szülők, fiatalon elvesztette a fivérét. Miért viszi ezt a harcot?*

– Mert a miénk. Azt tőlünk elrabolták; én békésen, jogi úton akarom visszaszerezni.

– *A családi történeteket kinek meséli? Érdekli a gyermekeket?*

– Amikor keresem a telekkönyveket, és végül engednek beléjük pillantani, elcsodálkozom, hogy mennyi mindent rejtenek a bejegyzések. Kutattam a levéltárban is a családi iratokat. Édesapám szerint például a kitelepítéskor/államosításkor részletes leltárt készítettek az elkobzott ingóságokról. Erre a jegyzőkönyvre még a testvérem talált rá a Kolozsvári Állami Levéltárban, a szomszéd falu államosítási iratai között. Az írott források kiegészítik a szóbeli családtörténetet. Például a magyargorbói kúria építtetőjének, hilibi Gál János főkormányászei tanácsosnak az iratai két példányban készültek. Az egyik bekerült a Román Állami Levéltárba. Ebben még Lészai-leveleket is letem. Gál János ükapám testamentumát is ott találtam meg. Percekig simogattam a több mint két évszázados, saját kézzel megírt végrendeletét. A mi levelesládánk, tartalmával együtt elpusztult, de a hilibi Gál levéltár egyik példánya megmaradt a másik családnál, és ez került az Erdélyi Múzeum-Egyesülethez, onnan pedig a Román Állami Levéltárba. A magyargorbói kúria építésének minden dokumentuma megvan ebben. A terve, az építtetési szerződés, az elszámolás. „Tartozni fog a kőműves pallér Kirtner ökegyelme maga... a munkával úgy serénykedni, hogy még ezen Esztendőben fedél alá vetessék az épület” – szól ma is az intés az építtetési szerződésben. Ma sem kívánhatunk többet, szebbet és jobbat magunknak és utódainknak a kúria felújításához.

Szintén a család szellemi hagyatékában őrizzük azt a már említett gyászbeszédet, amit Ravasz László református püspök mondott nagy-

apám, Lészai Ferencz egyházkerületi főgondok temetésén: „*Becsületbeli dolognak tartásátok, hogy csendes életet folytassatok, saját dolgaitoknak utána lássatok és tulajdon kezeitekkel munkálkodjatok, amint rendeltük nektek.*” (I. Thess. 4. 11.) Ezt az ígét írta be Lészai Ferencz a kis leánya emlékkönyvébe. Ezzel hangtalan vallomást, testamentumos bizonysgot tett arról, hogy ő ebben az ígében lelte fel élete programját. Talán ott a legmélyebb ez az ige, s a Lészai Ferencz lelke is oda merült alá, ahol ez a tétel csillog: „*az élet a maga egészében becsületügy*”²⁷.

²⁷ A teljes gyászbeszéd a *Református Szemle* XIII. évf. (1920. november 15.) 21. számában jelent meg.

Gazda József

MINDENBEN BÜNÖS

– részlet –

Mindig úgy éreztem: tartozom valahová – egy néphez, mely az én népem; egy kultúrához, mely az én népem kultúrája; egy lelkiülethez, önérzethez –, s büszke is vagyok, tudok lenni a nemzetemre.

Ha egy kicsit az átlag fölé jutottam, annak egyetlen gyökere van: az átlagnál többet vállaltam, többet is tettem. Életem a cselekvésben nyert értelmet, soha, egy pillanatig tétlen nem ültem, mindig megvolt a magam vállalta, beprogramozott feladatom – a munkahelyi kötelességemen túl is. Sokrétű, sokágazatú feladat, mely nem fizikaiakban, hanem elsősorban szellemiekben teljesedett ki. Ha voltak eredményeim, munkával értem el, meg kellett küzdenem értük. S ha a kor, melyben életem javarésze lezajlott, illetve annak „államvédelmi apparátusa” végig a megfigyelési listáján tartott, annak elsődleges oka a munkám volt. A munkám, hogy végzem kapott és vállalt feladataimat, s hogy ezek a feladatok azok természeténél fogva nemzeti mivoltomhoz is kötődtek. Így bűneim: a népem, illetve az ahhoz való tartozás „bűnei” lettek elsősorban. Láttam, életem minden pillanatában érzékeltem a velejéig Hazug Kor minden-minden embertelenségét, emberellenességét, szörnyűségeit, de ezekkel helyzetemnél fogva kisebb mértékben kerültem szembe. Mint kispolgári és kisvagyonú család tagja, leszármazottja, nem tartoztam a kommunizmusnak a teljes megsemmisítésre kiszemelt-kijelölt, „osztályellenségnek” kikiáltott rétegeinek egyikébe sem, tehát úgymond származásomtól – megfelelően beilleszkedve a hallgatók, s rosszabb esetben a bólogatók közé – élni tudtam, tudhattam volna.

De hogy nem ezt „jelölte” ki számomra a kor, azt munkámnak, munkám jellegének, s azzal hovatarozásom megvallásának köszönhettem. Ahogy sorsomon tűnődöm, azt is látom, hogy a ránk nehezedő „kettős elnyomás”-ból súlyosabban nem annak az osztály-, hanem a nemzeti jellege sújtott. Maga a diktatórikus rendszer csak a kereteket

biztosította ennek. Az ember eleve-kiszolgáltatottságát, teljes jogfosztottságát. Maga a Bűn, az én nagybetűs – vagy mondhatom így is, abszolút – bűnöm a magyarságom volt. Az, hogy Romániában – ahogy ők mondták: în țara românească –, a románok országában, ezen az „ősi román földön”, mely ezer éven keresztül magyar föld volt, s melyet a XX. század világfelborító embertelensége ragadott el tőlünk, s melynek azon a részén, ahol én is leéltem az életemet, még az ellenünk fenntartott ostromállapot közepette is közel 80%-ban magyarok voltunk, én vállaltam népemet, hozzá tartozónak vallottam magamat, s ami mindennél nagyobb bűn: szolgáltam a kultúrámat. A magam képességével, lelki kötődésemmel. Ez a szolgálat – ekkor és itt – bűn volt, és a vele járó munka nem megbecsülés tárgya, hanem – főleg jellegénél fogva – ugyancsak bűnös cselekedet.

Ha véletlenül románnak születek, kevésbé lehetséges, hogy egy román embernek bűne legyen a románsága, vagy egy román irodalomtanárnak az, hogy mondjuk Eminescut vagy Kogălniceanut tanítja, s velük vagy általuk a román kultúra szeretetét is beleoltja tanítványaiba. Nekem Balassi vagy Vörösmarty, Petőfi, Ady vagy József Attila, esetleg Németh László bűneim voltak. Illyés Gyula verse majdnem börtönbe is vitt. Számtalan rólam készült vagy nekem szentelt aktában szerepel: *este în atenția noastră* (a megfigyelésünk alatt áll).

Act de urmărire – követésem, üldözésem aktája. Tehát követnek. S üldöznek. Követik a kapcsolataimat, levelezésemet, telefonbeszélgetéseimet, melyek mind a népemhez kötöttek. Hogy barátaim többnyire magyar írók vagy magyar művészek voltak. Hogy Ilia Mihály vagy Varga Domokos magyar írók, lapszerkesztők voltak. Vagy hogy Gyimesi Kásás Ernő a Magyar Művészek Világszövetségének a létrehozója és vezetője volt. Hogy Asbóth Jenő Bécsben élő művészettörténész Fadusz Wesselényi-szobrával kapcsolatban tőlem érdeklődött. Vagy hogy a „nacionalista magyar” Victor Vasarelyvel hogy kerültem levelezésbe, s még cikket is írtam róla. Mindezeket követni kellett. „Act de urmărire.”

Miért baj, hogy érdekel a kultúra, a művészet, és hogy könyveket is írok róla? Miért baj a „lélek fényűzése”, hogy a szépre, a nemesre, az emberire megmozdul? Vagy az lenne a baj, hogy ez a művészet nemzetiséghez köthető? Hogy magyar? És mi az, hogy magyar? Bizonyos értelmezésben fasiszta, nacionalista, irredenta. A népélet, a

szokásrend. Hogy azt vallja egy egész életében a föld mellett gürcölő öreg, hogy *A pacsirtával énekeltünk...* Vagy azt, hogy *Nekem a táncon bánatom nem volt.* Vagy hogy a karácsony és a húsvét *jeles napok* voltak. Vagy hogy *legszebb fiatal éveimet a lövészérekban töltöttem! S Nehéz életem volt.* Vagy – horribile dictu – hogy *Én Romániában élek, de az én vérem magyar vér...* Mindezeket leltározni kellett, vádiratba foglalni, miattuk követni, rettegésben tartani, napokon át a Szekuritáté berendeltjeként vagy elhurcoltjaként vallatni, nyilatkozatok tömkelegét íratni, mint egy bűnossal, bűnözővel. S örüljek, hogy amikor a Román Kommunista Párt elhatározta, hogy megfélemlíti a magyar értelmiségieket – csak azért, mert magyar értelmiségiek –, engem nem vittek el és nem törték össze a csontjaimat, mint ahogy azt Zsuffa Zoltánnal és Eröss Péterrel vagy Szikszay Jenővel tették. A Sziget védőgátjához sem talicskázattak velem földet, törmeléket.

Mi is derül ki hát ezekből a „terhelő” dokumentumokból? Mi volt, amit tettem és a hatalom képviselői szerint nem kellett volna tennem? Vegyük csak sorra:

1. Hogy magyar gyermekeket magyarul tanítottam. Azt hiszem, ez általános volt itt, Romániában. A moldvai csángóságnál ezt a bűnt el sem lehetett követni, ott nyíltan üldözött nyelv volt a magyar, az ellene folytatott hadjáratban együttműködött az állam még az egyebekben ugyancsak üldözött és támadások célpontjában álló római katolikus egyházzal is. „Az ördög nyelve” – mondták a papjaik. „*Mondta, hogy cigány beszéd, s megtiltotta, hogy azt beszéljük, mert cigány nyelv. S mondta, hogy a családban románul beszéljünk, hogy a gyermekeknek könnyebb legyen az iskolában. Engem börtönbe akart záratni. De miért? Én az építő csoportommal a templomon és a kultúrotthonon dolgoztam. Rossz ember volt, nem tartozott a mi nemzetünkhöz.*”¹

Azaz magyartanárként tantárgyam tanításával *hatást gyakoroltam tanítványaimra.* Ez tényleg célom volt, mert szerettem a tantárgyamat, mely népem irodalmának súlyos értékeit és bölcsességeit tartalmazta. Azt, hogy „*Kinek virág kell, nem hord rózsaberket*”, vagy *A látni vágyó napba nem tekint!* S a gyermekeket is meg akartam erősíteni abban, rá akartam nevelni arra, hogy ugyanúgy szeressék a szépet, a saját

1 Nagypatakon 1984 augusztusában felvett anyagból a Szekuritáté – köznyelvben elterjedt nevén: szeku – által elkobozot kazettámról. Lelőhely: Gogu dosszié.

népük lelkében fogant kultúrát, mert az többé tesz és felemel. Az ő Világuknak a világa, az ő Viráguknak a virága. Szeressék a nyelvünket, ismerjék meg annak természetét, törvényeit, s használják minél tudatosabban. Hittem, hogy csodálatos feladatot mért rám a sorsom, köznapian: hogy pályaválasztásom sikeres volt. Boldog voltam, boldogított a cél: megnyitani a lelkeket értékeink előtt. Így hát – az ő szempontjukból – jogosak azok a *Tennivalók*, amelyeket a velem kapcsolatos szekus dosszié 1981. január 30-i keltezésű okiratában fogalmaztak meg (a kiemelések is az okirat szerzőjétől származnak):

Kell ellenőrizni, hogy miként igazolódik be a gyanúja a tanulók körében kifejtett hatásának.

Folyamatosan dokumentálni a tevékenységét, s annak semlegesítésére meghozni az intézkedéseket.

Tehát: nem azt szándékoztak ellenőrizni, hogy jól végzem-e munkámat, hanem arra kellett ügyelni, nehogy jól végezzem azt, s ha mégis, „semlegesíteni” kellett az általam elért hatást. S hogy követésemnek ez a hivatalos feladata jól sikerülhessen és zavartalanul mehessen:

Új informátorok szerzése más megyékben is, s a diákok köréből is. (1981. május 9.).

Tehát: a korra jellemzően még a gyermekeket is aljassá kellett tenni úgy, hogy megtalálják közöttük az aljasságra hajlamosakat, vagy rákényszerítik a nekik kiszolgáltatottabb szerencsétleneket.

2. Hogy a magam módján népem szószólója (is) voltam, s kapcsolatot tartottam fenn kül- és belföldi értelmiségiekkel, kintről a már említettekkel és jó néhány más társukkal, belföldön: Kányádi Sándorral, Farkas Árpáddal, Sütő Andrással, Lászlóffy Aladárral, s számtalan neves képzőművészünkkel: Szervátiusz Jenővel, Törös Gáborral, Kazinczy Gáborral, Jecza Péterrel, Miklóssy Gáborral, Baász Imrével, Mohy Sándorral, Kós Andrással, Nagy Imrével, Nagy Alberttel, tehát a legnagyobbjainkkal (is). Levelezésünket, sőt: náluk tett látogatásaimat is nyilvántartották és gyanakvással követték.

Ha ebből következtetést vonunk le: akik az átlagot meghaladó képességgel bírnak, azok a hatalom szemében rossznak vagy ellenségesnek minősített ügy képviselői, azokkal kapcsolatot fenntartani bűn, annak a gyakorlását meg kell akadályozni, illetve figyelemmel kell követni. Mert: mindenki gyanús, aki él! És az átlagfelettiek minden-

képpen azok. S ez a „csak” magyar-bűnön túli is volt, magára a kommunizmusra jellemző, melyet már annak „győzelemre vezetésekor” gyakorolt a születő vörös társadalom s annak tömeggyilkos vezérlő hada, amikor a szellem irtásába kezdett s menekülésre kényszerítette a Mereskovszkijokat, Kandinszkijokat és Pevsnereket, nálunk Márai Sándort vagy Wass Abertet, s mindenki mást megfélemlített, csak a silányokat és jellegteleneket, vagy a jellegtelenséget vállalókat kedvelte, fogadta el, ezzel is kifejezve azt, hogy az erőszak-társadalom egyik legnagyobb ellenségének a valódi szellemet tekinti. Itt nálunk is alapvetően így volt ez, csak emellett még az is nyomatékosította az Érték bűnét, hogy magyar volt. Vagy mondjuk úgy: súlyosan nyomatékosította. Mert a magyarság a román hatalom szemében nemkívánatos volt, eleve elpusztításra kiszemelt. S ez nem csak szólam, a ’70–80-as évek fordulójától az egész román politika ráállt a magyarság elsöprésének, kiirtásának véghezvitelére. Hol voltak már azok az idők – a kommunizmus kezdetéé –, amikor még népek egyenlőségéről, vagy hadd használjuk ezt az általuk hangoztatott szót: internacionalizmusról beszéltek?! A Ceaușescu-rendszer utolsó tíz évének hivatalos célkitűzésévé vált „az ország homogenizálásának” a szinte erőszakkal elkezdett programja. Ennek a kivitelezése szinte az egész társadalmat átfogta. Gőzerővel folyt a magyarság szellemi lefejezése. Ennek fő eszköze a magyar nyelvű egyetemi oktatás teljes leépítése volt. A Bolyait 1958-ban „egyesítették” a Babeș egyetemmel. Ez a kétszínű és hazug román pártpolitika nyelvén annyit jelentett: beolvasztani, eltüntetni. Kezdetben vannak még magyar tagozatok és csoportok, melyek létét, működési lehetőségét a minimális hét felvett jelentkezőhöz köthették. Csak idő és akarat kérdése volt – s erre az abszolút hajlandóság, sőt: szándék is megvolt –, hogy ne legyen meg a hét felvett magyar diák. Az egész Babeș–Bolyai egyetemen, melyen tízezerben mérhető számú diák tanult, 1989-ben egyetlen magyar csoport – a hét nappali és hét esti tagozaton tanuló diákkal induló Magyar nyelv és irodalom szak – kezdte el a működését. S megszüntették a magyar tagozatokat a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán, a Gheorghe Dima Zeneművészeti Főiskolán (melyek 1947-ben, a békeszerződés előestéjén mint Magyar Művészeti Egyetem kezdték el a működésüket). Az ugyancsak Magyar Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemnek indult marosvásárhelyi főiskolán azon az 1989-es őszen ugyancsak tíz-egyne-

hány magyar növendékkel indult a feltételezetten utolsónak szánt magyar csoport. Tehát a román – piros-sárga-kékre színezett – kommunista államban az asszimilációs politika „munkája” javában folyt. Többször tettem gondolatban egymás mellé a román és a magyar „modellt”, s mindig kérdőjel volt előttem, hogy ez így osztatott-e le, Moszkva akaratából, vagy attól függetlenül alakult úgy, hogy Magyarországra egy magyarellenés kommunista erő került, amelynek a szemében a legnagyobb ellenségnek számított az, ami magyar. Míg a piros-fehér-zöld március 15-i tüntetésért még 1989-ben is botoztak a rendőrök Budapesten, addig Romániában már a kezdetek kezdetén megengedett volt a „nemzeti” előretörés (vagy nemzetibb volt a törtető réteg?), s ez fokozatosan addig erősödött, hogy a vezetők – már Gheorghe Gheorghiu-Dej is – arasznyi széles, nagy piros-sárga-kék nemzeti firmát raktak keresztbe a mellükre, miközben bennünket, magyarokat a szó szoros értelmében a legaljasabb módszerekkel üldöztek.

3) Hogy írtam, cikkeket, tanulmányokat közöltem a napilapokban (melyeket az ország – mondhatom úgy is: a Párt – felügyelt és tartott fenn, működtetett), hogy ott képzőművészeti kritikákat közöltem itt élő magyar vagy hozzánk baráttan viszonyuló román művészek (pl. Aurel Ciupe) alkotásairól, azt sem nézte jó szemmel, inkább akadályozni akarta ezirányú tevékenységemet a hatalom. S hogy könyveket írtam – higgyük úgy: az ország hírnevét öregbítő művészeinkről –, azt sem vették jónéven. Egyik kimagasló bűnöm volt Nagy Albertről, az akkori idők egyik legkiemelkedőbb művészeről írt könyvem, de az még átment a cenzúrán. Írtam viszont Fekete Józsefről, aki Vajdahunyadról származott, a munkásságból emelkedett ki, s a két világháború közötti időszak Bukarestjének legmonumentálisabb művészi látványosságát, *A repülősök emlékművét* alkotta meg, majd Kós Andrásnak is szenteltem egy monográfiát – ezek (már) meg sem jelenhettek. Sajnos a '80-as évek közepén magát a sorozatot, amelyet – hadd legyek büszke erre – az én munkám ösztönzésére indított el a kiadó 1968-ban, szintén letiltották. Ennek következményeként már sem a Fekete Józsefről, sem a Kós Andrásról megírt könyvem megjelentetése nem jöhetett szóba, mint ahogy a nyugati modern művészetről tervezett munkámé sem. S ugyanúgy nem jelenhetett meg, „papírhány miatt”, a kb. 50 legki-

emelkedőbb romániai magyar képzőművészről tervezett kötetem. Ennek az anyaggyűjtő útjaival – amelyek szintén „követésre érdemesek” voltak – szintén vétettem. Mindez inkább magyar bűnöm volt; nincs tudomásom arról, hogy a román képzőművészeti irodalom szintén tiltott lett volna. Az is lehetséges, hogy – főleg a cikkeimnél, vagy a sorozat letiltása előtt, a könyveim megjelenésének a megakadályozásakor is – tulajdonképpen nem is a cikkeim, hanem én voltam kilövésre kizemelve. Azok csak kapóra jöttek, hogy éreztetni lehessen velem a nemkívánatosságomat.

Egy 1985. január 10-i irat a következőképpen „foglalja össze” az erre vonatkozó meglátásokat: *„A dossziében levő anyagból – mely a leellenőrzött információkat tartalmazza, az következik, hogy a fent nevezett személyt sovén-nacionalista felfogás vezérli, mely ellenséges megnyilvánulásokat különböző alkalmakkor kifejezésre juttatva azokat a mi államunk pártpolitikájára vonatkoztatja.”*

Miután lehallgatták a Szurkos István és Fábián Ernő társaságában folytatott beszélgetés(ei)/ünket, rám nehezedett a rendszerrel való szembenállásom bűne is. Hogy hazug rendszer és hazug művészet, hogy a szocreált – mint államilag támogatott irányzatot – én hazugnak láttam, és ezért sem stílusban, sem eszmeiségében nem tartottam követendőnek. Ez a „bűnöm” szinte minden rólam készített jelentésben szerepel, hogy szerintem *„Lévén, hogy művészeti kritikus, ellenséges magatartást tanúsít az államunkkal szemben. A kortárs művészet egy hazugságon és erőszakon alapuló valóságot ábrázol, ez a hamis valóság hamis megnyilvánulása.”* (1978. április 20.)

A '80-as években, a tíz év alatt – a Nagy Albertet leszámítva – csak egyetlen művészeti könyvemet, a *Kelet kapuit* engedték megjelentetni a kolozsvári Dacia Kiadónál. Ha azt is engedték egyáltalán, és nem csak „gondatlanságból” vagy „figyelmetlenségből” csúszott át. Erre enged következtetni az a pusztá tény, hogy a könyvet pártutasításra – miután a kiadótól már megérkezett, előzetesen meg kellett „vizsgálniuk”, hogy az „elfogadható-e”.

Kedves Miki! Végre szerezni tudtam a könyvemből, de még mindig nem árulják megyénkben, jelenleg a helyi párt (már két hét óta) ellenőrzi (s nem engedi a raktárból kivinni), hogy megfelel-e a művészi elvárásoknak, lehet-e terjeszteni. Várom alázattal döntésüket. (1984. márc. 23.)

4. Hogy kiállításokat rendeztem, rendeztünk feleségemmel, Ellával. Lévén, hogy az ismerős művészkör jórészt magyar volt, hát természetes, hogy elsősorban őket szólítottuk, hívtuk, de ha csatlakoztak román művészek, azokat is ugyanolyan, vagy talán még nagyobb örömmel fogadtuk. Rövidesen kiderült: rossz lóra tettünk! Ennyi magyar művész? Magyar művészet Romániában? Ki látott ilyent? Szeparatizmus ez, merénylet a román–magyar testvériség ellen! Pedig mekkora munkát, erőfeszítést kívánt ez is. Ezeket első pillanattól gyanakvással nézték, a kiállítások népszerűsítését pedig akadályozták. A *„fentnevezettnek nacionalista, sovinszta és irredenta elvei vannak, melyeket főleg a hasonló érzelműek között terjeszt”* – olvashattam később a szekus dossziém egy 1978. április 20-i bejegyzésében, egy 1985. január 10-i irat pedig „összefoglalja” az erre vonatkozókat: *kritikusként, mint a Román Művészszövetség ideiglenes tagja, folyamatosan ellenséges pozíciót foglal el. Az évenként Kovásznán megrendezett kiállításokon az országban élő magyar művészek tevékenységéből akar kialakítani egy olyan „összképet”, mely hamisan tükrözi az ország etnikai összetételét.*

Naplóbejegyzés, 1984. november 1. *Döbbenetes hír: B. I.-től nyilatkozatot kértek a Nyári Tárlatról. Nyilatkozatot – úristen! Megáll az ember esze. Már az is bűn?! Bűnünk, hogy vagyunk, hogy egyáltalán gondolkozunk s csinálunk valamit. Bűn ez a tárlat, bűn, bűn, bűn, de miért? Miért bűn? Hogy elküldenek ide az ország különböző pontjairól néhány munkát, s mi azokat kiállítjuk. Miért bűn? Hogy itt rendezünk egy képzőművészeti seregszemlét... tájképekből, kompozíciókból, csendéletekből. Miért bűn? Kinek ártunk ezzel? Csak töröm a fejemet. Kit zavar ez? Kit érint ez? Ki örül – vagy bánkodik – emiatt? Ahelyett, hogy ne foglalkoznának vele, vagy ha igen, akkor pozitívként vennék, hogy „bár bajok, hibák vannak”, de legalább dolgoznak azok az emberek, hasznosat is cselekszenek, tehát becsüljük ezért, ahelyett „biztonsági problémát” csinálnak ebből is. Miért csináltam? Istenem, miért? Miért? És nyilatkozni kellett B. I.-nek rólam is. Ki vagyok, mit akarok, mi a viszonya velem. Igaz-e? Igaz-e? Igaz-e?*

Huszár Sándornak, A Hét főszerkesztőjének írom 1981. szeptember 27-én keltezett levelemben: *Eddig üldöztem, üldöztünk egy illúziót. Azt, hogy össze lehet hozni hazai képzőművészetünket egy közös kiállításra (...). Az idén is egy országos, 12 megyére kiterjedő kiállítást szerveztünk, amelyről azonban egyetlen hazai magyar lap sem vett tudomást, az egyetlen, amelyiknek felajánlottam, illetve kértem, hogy írjon róla, elutasította.*

Következésképpen valamit azért csinálni, hogy erőlködésnek hasson, hogy semmibe vegyék, nem érdekes, következésképpen kilépek a buliból.

S mert nem volt erőm erre, az elvtársak léptek.

Másutt, december 8-án Gálfalvi Gyurinak: *„Ilyenféle tudomásul nem vevést nem tudok lenyelni.”*

S itt még fel sem teszem a kérdést: vajon miért van ez így? Valóban nem tartották fontosnak ezt a kultúraszervező munkát? Vagy valahonnan már megkapták a jelzést, hogy nem is szabad fontosnak tartani? Végül is: csak kötöttem az ebet a karóhoz addig, amíg hivatalosan is eltörtetett az a karó, azaz egy évtizedes létezés után betiltatott a kiállítássorozat.

5. Úgyszintén rosszállotta a hatalom, hogy a magyar népi kultúrát, annak sok száz éves jelentkezési formáit, a népeletet s a népi sorsot, az „alulról nézett történelmet” kezdtem kutatni. Az *Így tudom, így mondom* még átcsúszott valahogy, azt megjelenése után kellett „leállítani”, elhallgatni úgy, mintha nem is lenne. De hogy a népi mesterségek (hogy miként dolgoznak az ácsok, kőművesek, kerekések, kovácsok, fazekasok, vályogtéglavetők, egyszóval a nép kétkezi mesterei) felleltározása, hagyományos eszköztáruknak a megörökítése, továbbadása a jövő felé miért bántotta a hatalmat, józan értelemmel nézve talány. Csak egy a magyarázat: hogy hagyomány, s azon belül magyar hagyomány ez is. Kezdetben még „etetnek” – vagy beetetett a kiadó is ezzel? –, hogy tényleg meg akarják jelentetni ezt a munka szépségét magasztaló könyvet.

1982. április 9-i levelemben írom:

A Kriterion elodázta 84-re a Mindennek mesterét. Azt mondják, akkora nagy mennyiséggel csökkentették a papírkukat, leszállították a címek számát, a tervek majd felét át kellett tenniük egy évvel későbbre. Azt ígérik, ha a kézirat év végéig bent lesz, elsőnek veszik 84-re, az év elején már könyvpiacra kerül. Ennek örülnék, ha így lehetne, de várjunk...

Jól sejtettem, hiába vártam, a „munkások állama” nem engedte megjelenni a kétkezi munkások munkájáról szóló könyvemet. Önmagáért beszél ez, önmagában bizonyosság arról, hogy mennyire hazug minden, amit magukról állítanak. És hogy a román demokrácia nem demokrácia, hanem az ország népének a semmibe vevése.

Vajon ezért nem jelenhetett meg a könyv?

Az általános magyarellenesség megnyilvánulása volt ez is. Úgy vélhették: a magyar múltat (is) élteti. És: élteti a nyelvet, a hagyományainkat, melyek ellen már Trianon után megkezdtek a harcot, mely most a „homogenizálással” felerősödött, s szándékuk szerint végső stádiumba jut(hat)ott. Ezért nem szabadott még a településeinket sem magyarul megneveznünk 1987 után. Így hát népünk elpusztítása szándékának volt a „gyakorlatba ültetése” múltunk és hagyományaink továbbadásának a tiltása, s nyelvünk különböző jelentkezéseinek, értéke-szépsége megvilágításának a tiltásai.

Akadályozták vagy akadályozni próbálták a csángóföldi útjaimat is. Ez történt az 1984. augusztus 19–20-i, 1989 előtti utolsó próbálkozásomon, melynek „következtetését” így fogalmazza meg a bákói Szekuritáté:

„Ezeknek az anyagoknak a tanulmányozásából kiderül, hogy Gazda József folyamatos nacionalista tevékenységet folytat, egy visszahúzódó személy szerepét játszva, aki nem foglalkozik politikával, különböző utakat keres, főleg a tanügy, a kultúra és művészet révén akarja befolyásolni a közegét. Javasoljuk: megidézését Sepsiszentgyörgyre a bűnügyi nyomozásra, hogy felfedjük tevékenységét a dokumentumok alapján.”

A hatalom előtt egyértelmű volt, hogy igen veszélyesek a cselekedeteim, az egyszerű, tanulatlan emberekkel való beszélgetéseim ugyanúgy, mint azok, amelyeket a vezető értelmiségiekkel folytatok. Veszélyes az is, hogy képeket, szobrokat nézek s azokon gondolkodom, értelmüket, esztétikai értéküket próbálom megítélni, s ugyanezt teszem – mint tanár – Balassi Bálint vagy Vörösmarty Mihály és Móricz Zsigmond műveivel. Így hát ezeknek a megakadályozását, szemmel tartását megfigyelem egyik fontos feladatuknak tekintették. Hogy ezek egyikéből-másikából könyv, esetleg színpadi előadás született, azt is „regisztrálták”, s hogy már készülöben vannak újabbak is, még aggasztóbbnak tűnhetett számukra.

S hogy ilyen veszélyes tevékenységekkel mások is foglalkoztak?

A könyvkiadásban a „papírmennyiség csökkentése” csak eszköz volt, egyike azoknak az eszközöknek, melyekkel akadályozni lehetett az egészében veszélyes kultúra életét. A kiadó kétfelé kellett hogy tartsa a hátát. Fel, a hatalom felé, s le, a sorban álló várakozók felé. A szorítás különösen irányunkban erősödött, akik nem csupán olyan munkát végezünk, amelyre azt szokták mondani, hogy alkotás, hanem ezt a

szóhoz kötött művekben még egy eleve nem kívánatos nyelven is tettük. Egy 1985-ös naplójegyzetemben ezt írtam:

Magyar könyv is tízszer kisebb példányszámban jelenhetik meg, mint a román, de címek szerint is legalább tízszer kevesebb a magyar nyelven kiadott könyvek száma, így gyakorlatilag ez azt jelenti, el akarják sorvasztani a magyar kultúrát, s ehhez jönnek az egyéb adminisztratív eszközök. Még azt a megengedett példányszámot is redukálják, s a megengedett címszázalékot is leütik, kihúzzák a tervből a művek egy részét. Az idén a jóváhagyott címekből pl. több mint harmincat. Ha figyelembe vesszük, hogy eddig is csupán százvalahány hely volt, legalább húsz százalékos a csökkenés. A nagyobb példányszámigénylést meg nem hagyják jóvá. Tehát a szorítás sokrétű. Legújabb fejlemény: ők írják elő, mit kell kiadni!

Rátelepednek az országra, rátelepednek arra az egyébként jámborlelkű, nemes érzésű népre, beléjük oltják a gyűlöletet, az aljasságot, piszkos, bűnös játékot folytatnak mind a saját népükkel, mind velünk. Mikor én itt siránkozom, jajgatok („tűzliliom az éjszakában”), úgy tűnik, mintha a románság ellen háborognék. Nem! Ez a varangy-förtelmű pondróhad, ezek az álpróféták, hiénabúzt árasztó vadállatok váltják ki belőlem ezt a keserű vagdalkozást.

6. Hogy csodálatos utakat tehettünk meg Nyugatra és Keletre egyaránt, az kétségtelen. De ezek az utak mindig harc s részben az azzal elért segítő beavatkozás eredményei voltak, 82 után pedig már lehetetlenné is váltak, bár mi egy ideig még küzdöttünk, hogy újabb lehetőséget kaphassunk. 1984-ben a legfelsőbb szinten el is hangzott: „Az idén itthon ülünk!” S miért? Nehogy valami módon Körösi Csoma Sándorra emlékezzünk, ami abban az évben tilossá tétetett. Aztán – a szorítás erősödésével – tilossá tétettek a mi mozgásaink is. Akkor végleg beavatkozott a hatalom, s többet nem kaphattunk útlevelet. Még akkor sem, amikor a határzárlat kissé már kezdett mások számára lazulni, s megindult (az óhajtott) nagy kiözönlés. Ez a lazulás bennünket nem érinthetett, mert mi nem „azért” kértük az útlevelet, hogy megszabadulhassanak tőlünk. Az is általános következtetés volt, hogy az utak „rossz hatást” gyakoroltak ránk. Az azok élményeiből írt könyvek is csak sok hátráltatással, erősen meghúzva, és így is csak részben jelenhettek meg.

7. Bennem is 1974 után tudatosodott, hogy milyen óriási lehetőség rejlik a Diákszínpad működtetése mögött. Addig is foglalkoztam rendezéssel, de arra rá kellett döbbernem, hogy ezzel milyen súlyosan lehet szólni, s a településünk határait messze túllépő missziót is lehet folytatni. Hogy ezt gyakorolni is tudjuk, igen nehéz szervező- és akadályelhárító munkát is kívánt. Tamási-darabokkal kezdtük járni a központoktól messze eső, kulturális mivoltukban elszigetelt falvakat, s hitünk szerint kultúrát vittünk nekik, művészetet, irodalmi értékeket. Besúgónk jó ráérzéssel állapította meg: *„irodalmi motívumok színpadi átültetésével foglalkozik, amelyekben feltárul a magyar szellem, a magyar nemzet iránti szeretet egy széleskörű humanitárius gondolat leple alatt”*. (Szekus dossziém, 70. lap, „CALIMAN”, 1982. febr. 18). Egyik első ellenérv ez lett: miért éppen Tamási? Vajon mi van benne? Mit akarunk vele? Sokrétű bűneim egyikévé vált ez is. A szó szoros értelmében közelharcot kellett vívni, hogy engedjék az előadásokat bemutatni, majd játszani, turnékra vinni. Az, hogy kulturális tevékenységünket kiszélesítettük, országos hatósugarúvá tettük – bejátszottuk egész Erdély földjét –, eleve gyanúra adott okot. Az évek során a következő megyékben jártunk, játszottunk a három székely megye mellett: Brassó, Fogaras, Szeben, Hunyad, Arad, Temes, Bihar, Szilágy, Kolozs, Szatmár, Máramaros, Beszterce. Ha jól számítom, egyetlen megye, amelyben nem jártunk, nem játszottunk: Krassó-Szörény. Mindezt figyelembe véve tevékenységünk országos hatósugarú volt. Százával akadtak olyan falvak, melyeknek mi voltunk az időnként visszatérő színháza. Ha akár tartalmát, akár kisugárzását vesszük, ez nagy tett volt. Kétévenként mindig új és új generációkat betanítani, kiképezni a játékra, felszabadítani ösztönös képességeiket. Szinte kizárt volt, hogyha valaki önként jelentkezett a színjátszó körbe, azt elutasítottuk volna. Aztán, amikor sikerült a bemutató, turnék, kiszállások következtek. Olyan évi bő másfél-két hónapot – volt, hogy még ennél is több időt – terepen töltöttünk. Ezeket az előadásokat, kiszállásokat meg kellett szervezni, elő kellett készíteni, a hivatalos formaságokat el kellett intézni, anyagilag kézben kellett tartani a folyamatot. Arra gondom volt, hogy ez az iskolának pénzbe ne kerüljön, inkább valamennyi hasznot hozzon, és hozott is, mert az iskola udvarán máig meglévő – sajnos utóbb kihasználatlanul álló – úszómedencét s az ahhoz tartozó kabinsort a mi bevételeinkből készítettük, építettük,

hozattuk létre, s ezen felül is, nem sokkal, de hozzájárultunk iskolánk költségvetéséhez. Ezzel is „ellensúlyozni” próbáltam nem jó szemmel nézett tevékenységünket. Hogy ezeket az utakat arra is igyekeztem kihasználni, hogy a messzi tájakon, vidékeken, a távol eső falvakban öreg emberekkel is elbeszélgessek, az a magam megsokszorozása, a magam munkaerejének -képességének a maximális kihasználása volt. Sem az, hogy előadásokat tartottunk, kultúrát vittünk, sem az, hogy hoztunk is – magamnak nyersanyagot a nép unkáját bemutató könyvekhez, valamennyiünknek népi sorsismeretet, népeletben való jártasságot – nem volt jó. A szó szoros értelmében hajtóvadászlat is folyt ellenünk. Követett a Szekuritáté, kérték a jelentéseket, nyilatkozatokat azoktól is, akik fogadtak bennünket, s azoktól is, akikkel elbeszélgettem. Még az ottani szervezőket is kihallgatták miattunk, az én bűnlajstrom-dossziém pedig vastagodott. Mert látták, tudták, hogy a munkánk hatósugara egész Erdély területére kihatott, így „körözöttségünk” is országos, hálózatszerű lett: jöttek-mentek a mi helyi központunktól az ottani központokhoz a megfigyelési felkérések, illetve az általunk „elkövetettek” feltárását szorgalmazó utasítások. Kultúrát vinni a falvainkra, több-kevesebb rendszerességgel eljutni a pusztuló szórványokba, menteni azokat a pusztulástól azáltal is, hogy élve tartjuk a kapcsolatokat, hogy tudunk egymásról, tudunk róluk, segítő kezét akarunk nyújtani nekik lelkük megőrzésére, arra, hogy érezzék a kultúra megtartó erejét – van-e, lehet-e ennél nagyobb bűn, vétség, kihágás?! Kizárt dolog lett volna, hogy ezt a hatalom elfogadja, támogassa, s ne próbálja valamiképpen akadályozni. Számunkra a „bot”, a „mankó”, a „kimagyarázkodás” a gyermeki munkára való hivatkozás volt, ami eleve tiszteletet kellett hogy kiváltson. Mert amit belefektettünk egy-egy darab megfelelő szintű előadásába, az valóban átlag feletti munkát, hozzáállást, ügyszeretetet követelt és jelentett, amit hátráltatni lehetett, de a végleges betiltása túlságosan visszhangos, a hatalom számára is kényes lett volna, bár ez a szándék utolsó pillanatig élt, megvolt. Ezért történhetett meg, hogy 16 éven keresztül folyt a húzd meg-ereszd meg játék. De azt mindig éreztették, hogy tevékenységünket nem nézik jó szemmel, hátráltatták is, turnéink megszervezését nehezítették, de hogy megakadályozni nem tudták, abban benne volt a mindenkori helyiek józansága, segíteni akarása – adott esetben még abban is, hogy az élénk állított akadályokat

elhárítsuk. Megszokottá vált, hogy mi is visszaéltünk a helyzettel. A szükséges papírokat szinte törvényszerűen „majd”-ra adták meg – csak mert nem volt alapjuk arra, hogy azt mondják, nem –, s mi ezeket a „majd”-okat igeneknek vettük, s a helyiek meg maguk is az igen mellett álltak. Úgyhogy a 20 év alatt a közel 600 előadásból, melyek java része vendégszereplés formájában valósult meg, mindössze négyet kellett konkrét betiltás miatt elhagynunk. De a szorongás, illetve az, hogy mindig bizonytalan volt a lábunk alatt a talaj, sose múlt el: mindig ott lebegett fölöttünk a kérdés: meddig lehet még? A rendőrségi ellenőrzések – mintha csak bűnözők lennénk – állandó veszélyként kísérték, s ezt főleg mi, a tanár-felelősök éreztük, bár próbáltunk túllépni rajta, vagy legalábbis próbáltuk e helyzetet tudomásul venni. Azt is követte a hatalom, hogy én a turnék lehetőségét is beépítettem a magam anyaggyűjtő, öregekkel való beszélgetéses munkájába, ami tovább még inkább ösztönzésül szolgált az ő ellenőrző munkájukhoz.

„...egy színházi csapat képzésének fedezete alatt – amelyet középiskolája tanulói alkotnak – nyelvi bizonyítékokat gyűjt a magyar nyelvről és fejlődéséről.” (Szekus dosszié)

És folytak a nyomozások, már-már a miattunk való vallatások is.

Deklaráció

Alulírott Virág Károly, református lelkész Szilágykeresztúron, a következőket nyilatkozom. 1987. szept. 7-én du. 4 óra tájt jelentkezett nálam Kiss Ilona helyi tanítónő társaságában Gazda József. Gazda József kovásznai tanár dákokból álló színjátészó együttesével jött a falunkba. A tanárral jött az illetékes líceum mestere is (Dundler János). Keresztúrra Dobából érkeztek. A csoportban kb. 20 tanuló volt. A programjuk este 8,30-kor kezdődött, s kb. 2 órát tartott. Utána egy bált szerveztek az illetékes és a faluból való fiatalokkal. A program a színműből állt (Jött egy leány a telepre, melybe belefoglaltak népdalokat és magyar táncokat). Az előadáson kb. 180-an vettek részt, s a belépti jegyek 12 és 25 lej közötti összegbe kerültek. A Gazda Józseffel folytatott beszélgetésben szóba került, hogy beszélgetne idősebb helybéliekkel, a tevékenységükre és az ember személyes életére vonatkozóan. Kifejtette, hogy a gyűjtőteket fel akarja használni egy készülő könyvében. Én ajánlottam, hogy legjobb lenne, ha Mezei Miklóssal beszélgetne, aki a legöregebb a faluban, 86 éves. De nem tudom, hogy vele beszélt-e vagy mással.

Keresztúr, szept. 15. 1987. (Szekus dosszié)

Szilágykeresztúr azért is emlékezetes volt számomra, mert az előadás belenyúlt az estébe, s az én személyimet látni, láttamozni, személyi adataimat leírni óhajtotta a rendőrség. Egy szemben levő házból egy fiatalember felajánlotta, hogy ne állongáljunk az utcán, menjünk be hozzájuk. Feltehetőleg a váratlan éjszakai egyenruhás látogatók megijeszthették a már ágyban levő házigazdát, mert később láttam, hogy hívták hozzájuk a mentőket. S ki tudja, még mik történhettek!

Alulírott Szilágyi András, sz. 1935. jún. 20-án Sámsonban, András és Borbála fia, Sámson, 42. sz. alatti lakos, a sámsoni 8 osztályos iskola tanítója a következőket nyilatkozom: 1987. szept 10-én Sámson faluban járt egy színjátszó együttes Kovásznáról Gazda József tanár vezetésével. Gazda József az előző években is volt Sámsonban a színjátszó együttesel, amikor elbeszélgetett idősebb személyekkel, köztük Szilágyi Andrással, Babós Mihállyal, Kiss Juhász Ilonával (meghalt). Kifejtette, hogy szándékoszik újból némely személyekkel beszélni, mire én szept. 11-én elkísértem Domokos Katalinhoz, akit nem találtunk otthon, elmentünk Bálint Andrásához, akivel ott maradt beszélgetésre. Gazdánál volt egy felvételre használt kazetofon. Az én jelenlétemben felvett néhány népdalt Bálint Andrásról, ami után én elmentem és együtt hagytam őket. Gazda kijelentette, hogy eligazodik ő egyedül is, s menni fog más személyekhez is. Az ő beszélgetésükből megértettem, hogy minden ember életsorsa érdekli, annak az anyagi helyzete az idők folytán, a problémái, melyek adódtak élete során. Gazda megpróbálta, hogy tárgyaljon Szilágyi Andrással is, de az elutasította.

Ez az általam adott nyilatkozat, amelyet fenntartok és aláírok: 1987. szept. 16. Szilágyi (Gogu dosszié)

Már maga az, hogy ilyen nyilatkozatokat kértek az emberektől, nem egy megszokott viszonyulás, mely csak a tisztán látó embereknek volt világos és érthető. Másokban gyanút ébreszthetett, főleg ha még a „nyomozó hatóságokhoz” is berendelték az erre felszólítottakat. Benem mindig ott volt a félelem is, nehogy rosszat tegyek az embereknek, nehogy nehéz helyzetbe sodorjam őket. De – ezt mindig hittem – lélekben egy oldalon voltunk, még a nehézségben, az egymásért vállalt felelősségben is. Még ha fájó kényszerűségben félelmeink közepette is. Ugyanúgy a diákokkal is. Még akkor is, ha a hurok szorult, és mind

nagyobb és nagyobb volt a nyomás. A hatalom minden erejét latba vetette, hogy hátráltasson.

Ez volt, ily módon testesült meg a kor, a „korom” természetes viszonyulása hozzám. Hogy volt egy-két más megnyilvánulás is? Leginkább a szakma, a tanügy, a tanfelügyelőség értékelte a munkámat, leszámítva az utóbbi intézmény azon lépéseit, amelyeket nekik is nyomásra kellett megtenniük – mert ilyenek is voltak. Mindemellett egyszer – valamikor a ’80-as évek elején – az *Érdemes tanár* címet adományozták nekem. Nekem? Telítve voltam az egyéb irányból jött „megkülönböztetettségekkel”, s bár szégyenkezve tudomásul vettem, azaz átvettem a címmel járó diplomát, de soha, semmiféle okiratomban nem szerepeltettem, hogy ilyasmit kaptam. A „van-e kitüntetése” kérdéseknél mindig „nincs”-et szerepeltettem. Még csak nem is latolgattam, hogy jó-e ez. Egyszerűen nem vettem tudomást róla. Engem EZ a hatalom ne dicsérjen.

S akkor – ha így volt, így látott, így ítélte meg a korom –: miért éltem? Miért éltem cselekvő életet, ha minden cselekedetemet, bármi is lett légyen az, gyanakvással és rosszállással követték? Talán az lett volna az egyetlen, vágyaik vagy elvárásaik szerinti tettem, ha a környezetemről, embertársaimról rosszindulatú információkat küldök-adok-szállítok, feljelentem őket, ha becsületesek és jót, igazat cselekszenek. Amikor erre való „beszervezésemre” kísérlet történt, én „nem fogtam fel”, hogy ezzel a Dolgozó Nép Országának hatalmát, azaz „a jót” segítettem volna, azt támogattam volna.

Arról sincs konkrét tudomásom, hogy külön azt, hogy családom volt, gyermekeim voltak, bűnként kezelte volna a kor. Nem ők voltak az én bűnöm, hanem én az övék, főleg katonáskodásuk idején, amikor még fegyvert sem adtak a kezükbe, mint ellenséges elemeknek. Pedig nekik addig nem állt módjukban az „ellenséghez csatlakozni”, mégis oda tartozóknak tekintették őket is. Amiként feleségemet is, akit több ízben hívtak meg külföldre kiállítani, s a hatalom megakadályozta abban, hogy a meghívásoknak eleget tehessen.

Miattam őt is? Igen, őt is.

Fentnevezettet (azaz Ellát) nem jelentették nekünk ellenséges cselekedetekkel, de ellenkezőleg a férje ismert nacionalista-soviniszta megnyilvánulásairól s kapcsolatban áll ismert ellenséges személyekkel – olvashatjuk a

bázeli meghívása alkalmából a tevékenységét elemző belső jelentésből. (G. 1978. 03. 27).

Majd – hat évvel később:

Ott tanít Gazda József és Ella, közismert nacionalisták. Ebben a „CALIMAN” jelentés szerint már Ellának is bűne, hogy látja „néhány magyar népi motívum állandóságát és erejét” (G. 1984. márc. 28.)

Igen.

Hogy erőt merít népe művészetéből.

Tehát: meg kellett állítani őt is, nehogy egy meg nem engedett siker növelje benne a „rossz” erejét.

Hogy mit tett, miként válaszolt erre a benne levő alkotóerő, azt végül is nem ő, s ha a magam munkájára is gondolok, nem mi határoztuk el.

Diktált nekünk, elibénk tárta magát a tennivaló és a feladat! Neki: hogy menni kell tovább az úton! S így megállítani őt sem tudták. Egy kor belső mozgatóerőit nem a párthatározatok szabják meg. Azok ellenállásra is készíthetnek! Tulajdonképpen azt is mondhatom: jó, hogy így volt! Szándéka ellenére nem gátolt, hanem erősített és többé is tett bennünket a kor, amiben éltünk! A tiltások – még az üldöztetések is – még inkább tudatosították bennünk, hogy mit kell tennünk.

Obrusánszky Borbála

A FRÁSZKARIKA
ÉS AZ UMAJ-BARLANGOK

Sok magyar hagyománynak vannak párhuzamai a messze keleten. Székely keletkutatóink azért utaztak többek között Ázsiába, hogy megtalálják ott a magyarok elődeit, és választ kapjanak szokásaink eredetére. Az ázsiai hunok egyik központjában, Mongóliában sokszor hallottam az Umaj-barlangokról, ahol a jelképes újjászületés szokását gyakorolták. Ennek az ősi szokásnak is van magyar párhuzama, mégpedig az átbújtatás (ezen belül a frászkarikán való átbújtatás), amely a Kárpát-medencei magyaroknál rendkívül széles körben, sokféle változatban ismert.

A néprajzi szakirodalomban a vidéki „szentemberek” között különleges hely illeti meg Engi Tüdő Vincét, aki Szeged mellett lakott és gyógyított. Az általa javasolt egyik gyógyítás a leghívebben őrzi az ősi pogány, újjászületést jelképező gyermekgyógyítási szokást, amelynek során a beteg kisgyermeket egy kettéágazó fatörzsön vagy kettéhasított fán húzzák át, esetleg likasan nőtt fán keresztül adták át egymásnak a szülők.¹ Egy másik változat szerint az ablakon át adták egymásnak a szülők a gyereket. Az ablak a határt jelképezi a külső és a belső világ között, így a hiedelem szerint ezzel a gyermeket egy új világba segítik át, ezt követően a gyermek jelképesen újjászületik, a szülők ilyenkor új nevet is adnak neki.² Az ablak a nyavalyatörés gyógyításában is szokásos közvetítőeszköz volt.³ Szendrey Zsigmond és Ákos gyűjtésében olvashatjuk, hogy nemcsak az ablak nyílásán történt az átbújtatás, hanem magát az ablakszárnyat is felhasználták gyógyító célokra. Valószínűleg az ősi hiedelem egy továbbfejlesztett változata lehet, amikor már nemcsak magának az ablaknak, mint a két világ átjárójának tulajdonítanak mágikus gyógyító hatást, hanem valamely részének is. A dunántúli Somogytúron az egyik ablakszárnyat leveszik a vissza-

1 Paládi-Kovács 1990.

2 Duma-István András (Klészse) szóbeli közlése alapján.

3 Szendrey Zsigmond – Szendrey Ákos: *Babonaszótár*

járól, a gyermekre helyezik, s azután háromszor megforgatják; Somogy megye más részein a levett ablakfiókon keresztül szólnak a gyermekhez. Balatonszemesen, ha a fráz hántja a gyereket, az ablaküveget borítják az arcára (ugyanezt megtaláljuk Somogyban is). Hernádvécsén szárazság esetén a gyermeket ki- és beadják az ablakon; Kalotaszegen leveszik az ablakot, s azzal háromszor keresztet vetnek a gyermek hasa felett, hasfájás és görcs ellen; Göcsejben olyan gyerekekkel vétetik le az ablak egyik felét, amilyen nevű a nyavalyatörős, azt a szeméhez tartják, s háromszor a nevét kiáltatják vele. Ha a gyerek nyavalyatörős, leveszik a szoba külső ablakát, s a gyermek feje fölé tartják: ha az ablaküveg sárga színt mutat, a gyermek a betegségbe belehal, ha pedig rózsaszínűt játszik, akkor remény lehet a kigyógyulásra. A fenti példákból látható, hogy milyen sokféleképpen használták gyógyításra az ablakot és annak különböző részeit.

A híres búcsújáráshelyen, a csíksomlyói Kisomlyó-hegyen álló kápolnánál a székelyek ma is gyakorolják az átbújást. A kisméretű kápolnában az oltár mögötti szűk hely alagútszerűen van kiképezve, és pünkösdkor a hívek azon tömegesen bújnak át, tulajdonképpen négykézláb másznak át rajta, azzal a céllal, hogy megtisztuljanak a bűneiktől.⁴

Hasonló módszerrel gyógyítják a szemverést: a szemmel vert gyermeket átbújtatják a keresztapa ingén, az anya szoknyáján vagy a kettéágazó fatörzsön. Úgy vélték, hogy ez az eljárás szimbolikusan megszabadít a betegségtől, mert ilyenkor a gyermek jelképesen újjászületik. Jászdózsán nemcsak az emberek, hanem a jószágok gyógyítására is használták ezt a módszert, a szemmel vert aprójószágot pendely alatt,⁵ vagy a tyúkokat a létra fokán bújtatták át.⁶ A fenti néhány példából látható, hogy ezeknek az eljárásoknak a lényege a beteg átbújtatása valamely tárgyon vagy természeti képződményen (jelen esetben fán), amely révén egy új dimenzióba kerül, és ettől várták a csodás gyógyulást.

4 Molnár Vilmos szóbeli közlése alapján.

5 Gulyás 1976. 165–172.

6 Wlisslockiné 1893.

Ehhez a szokáshoz szorosan kapcsolódik az úgynevezett frászkarikán való átbújtatás. A magyarlakta vidékeken a frászt, a rángógörccsöt vagy epilepsziát „frászkarikával” kísérelték meg elűzni. A néprajzi leírások szerint ez nem más, mint kilenc napon át kilenc helyről kért, szenteltvízzel gyúrt tésztából sütött, hosszúkás alakú akkora pereg, melyen egy újszülött gyermek könnyen átfér. Ezen a perecen bújtatják át a frászos gyereket, és hitük szerint ettől jelképesen újjászületik és meggyógyul.⁷ Zolnay Vilmos szerint a szokás alapja az újjászületés hite. Erre mutat a pereg alakja is, a kilenc helyről kilenc napon át kért liszt a születés előtti anyaméhben eltöltött 9 hónapot, az átbújtatás pedig az újjászületést jelképezné. Az ősi pogány motívumba a gyúrásnál használt szenteltvíz vinné be az új hit, a kereszténység egy mozzanatát.⁸ Érdekes a frászkarika utóélete is. A gyógyítás után a perecet feltűnő helyre akasztották, hogy az azt elvivő ember a gyermek betegségét is magával vigye.⁹

A néprajzi szakirodalom egyetért abban, hogy az átbújtató szokásoknak „újjászületést” célzó szerepe volt: az átbújtatás mintegy a születést utánozza. A témát kutató néprajzosok utaltak arra, hogy ez egy mágikus gyógyítási mód, amely feltehetőleg a kereszténység előtti, úgynevezett régi táltos hit maradványa lehet, de vannak olyan kutatók is, akik az átbújtatás szokását a frász német szó miatt idegen eredetűnek vélték annak ellenére, hogy a sváb és a magyar szokás merőben különbözik egymástól. Zolnay összehasonlította a sváb és a magyar szokásokat, és világosan leírta hogy a német frász a szentek imái, a magyar viszont mágikus cselekmény révén gyógyít: az embernek át kell bújniá valamely eszközön vagy természeti képződményen, és úgy tisztul meg bűneitől. A sváb „frais-segen”-nel, vagyis frász-áldással való gyógyítás nem egyéb, mint egy szentképes (Krisztus a kereszten és a dicsfényes Mária) német nyelvű nyomtatvány elnevezése, melyen imák és utasítások találhatók. Az imák elmondása és az ördögűzésszerű szöveg felolvasása után a papírcetlit összehajtogatva a beteg mellére helyezték, melytől azt várták, hogy a beteg meggyógyuljon.

7 Zolnay 1930. Nyr. LIX. 215.

8 Erdődi–Csillag 1964. 1139.

9 Székely Nemzeti Múzeum kiállítása. *Pogányt vittünk, keresztényt hoztunk. Gyermekvilág Székelyföldön.* <https://www.szn.ro/szn.php?o=poganytvittunk>

Erdődi József a frászkarikát nyugati hatásnak vélte, azzal érvelt, hogy a szokás hasonlóságot mutat az angliai királyok által használt gyógyító gyűrűkkel, amelyekkel epilepsziát gyógyítottak. A király gyűrűjébe vetett hit inkább az uralkodókba, szentekbe vetett hittel állhat kapcsolatban, nincs köze a mágikus gyógyításhoz, ami a magyar módszer alapja.¹⁰

A fenti tanulmányok nem világítanak rá arra a tényre, hogy a frászkarika alkalmazása esetlegesen egy későbbi fejlemény lehetett a magyar népszokásokban, és kialakulásának köze lehet ahhoz, hogy a keresztény vallás tiltotta a „pogány”, vagyis a nem keresztény szertartások gyakorlását, ezért a magyarok ezt a módszert találhatták ki ősi gyógyítási módszerük továbbviteléhez. A mélyedéseken, fán való átbújtatás lehet az ősi változat, amely hasonlóságot mutat az eurázsiai lovas civilizáció népei között ismert és elterjedt, úgynevezett jelképes újjászületéssel, amelyet sziklamélyedéseken, barlangok üregeinél gyakoroltak és gyakorolnak ma is. Ennek a szokásnak az alapos kutatása még nem történt meg, nem tisztázott, hogy hol és mikor alakulhatott ki. Ezek híján csak helyi kutatási eredményekre támaszkodhatunk, illetve azokra a külföldi publikációkra, amelyek a barlangkultusz eredetét és jelentőségét hangsúlyozzák. Ami a barlangok, sziklamélyedések történetét illeti, elmondható, hogy a világ legtöbb népének ősi kultúrájában fontos szerepet játszott és különböző szertartásoknak adott otthont. A kutatások azt mutatták ki, hogy a korai emberi közösségek az élet és a halál, a föld és az alvilág közti átmenetet látták bennük, sok helyen a halottakat is a barlangokba temették el. Sok természeti nép mai napig úgy tartja, hogy a barlang egyfajta anyaméh, ahol az ember újjászülethet, illetve létezik az a hiedelem is, hogy az ég a barlangokban termékenyíti meg a földet. Forrásadatok híján nem tudjuk bizonyosan, hogy hol és mikor alakultak ki ezek a képzetek, vannak olyan kutatók, akik már a kőorból eredeztetik ezeket a szertartásokat.

A jelképes újjászületésről sokan azt állítják, hogy a tantrikus buddhizmussal terjedt el Ázsia különböző részein. Ahogyan fent már jeleztem, a jelképes újjászületés szokás eredetének feltárásával csak

10 Erdődi-Csillag 1964. 1139.

kevés kutató, éppen ezért csak kevés publikáció foglalkozott. Sokkal több tanulmány született viszont a barlangok és nyílások kultuszának eredetéről. Általánosan elfogadott nézet az, hogy a barlang az anyaméh megnyilvánulása, egy olyan mágikus hely, amely átmenet a külső és belső világ, a fantázia és a valóság, a halál és az újjászületés közt.¹¹ Hubbs ennek az ősi kultusznak a kialakulását a felső-paleolitikum korszak idejére keltezte, amikor az emberi közösségekben kialakultak a termékenységi kultuszok, és a Nagy Anyának rendszeresen mutattak be áldozatokat.¹² Felhívta a figyelmet arra, hogy sok isten és hős barlangban született. A kutató egyetértett másokkal abban, hogy a barlang az élet és a halál birodalma. Más feltételezések szerint már a legkorábbi időszakról a barlangok kultikus szertartás helyszínei voltak.

Ezen kultuszok között azonban nem említik meg a jelképes újjászületést, azt néhány szakember későbbi korszakhoz, a buddhizmushoz köti. Garrett Tibetben végzett vizsgálatokat, és a buddhista szakrális helyeknél talált rá erre a különleges szokásra, ezért úgy vélte, hogy a szokás a tantrikus buddhizmus egyik fontos eleme.¹³ Összehasonlítással felsorolt néhány tibeti, sőt japán helyszínt is. Más kutatók szintén a buddhizmushoz kötik a szokást, és délkelet-ázsiai példákat sorakoztatnak fel elméletük igazolására. Valószínűleg sok helyre, így Délkelet-Ázsiába és Japánba is a jelképes újjászületési szertartások valóban Buddha hitével egyidőben kerültek, azonban nem biztos, hogy a buddhizmussal kapcsolhatók össze. A fenti elméletnek ellentmond az, hogy a tantrikus buddhizmus elterjedési területén kívül is vannak olyan országok és helyszínek, ahol a szokást ismerik és gyakorolják, például Azerbajdzsánban és a mai Románia magyarlakta területein, ahol sohasem terjedt el a buddhizmus ezen ága. Ez arra hívja fel a figyelmünket, hogy a szokás nem a buddhizmussal áll kapcsolatban. Ráadásul maga a tantrikus buddhizmus, vagy vadzsrajana ág viszonylag kései, kialakulása a Kr. u. 7–8. századhoz köthető. Éppen ezért úgy véljük, hogy máshol kell keresni a megoldást, mégpedig egy olyan

11 Blum 2011. 196.

12 Hubbs 1988. 4.

13 Garrett 2008. 85.

civilizációs körben, amely a fenti helyeken elterjedt és mély nyomot hagyott a ma is élő népek körében. Ez pedig nem más, mint az eurázsiai lovas műveltség, amely kiterjedt a mai Mongóliától egészen a Kárpát-medencéig. A fenti magyar példákból bizonyos, hogy az eurázsiai sztyeppei térségben a lovas birodalmak létrehozóinak utódai megőriztek egy különleges, barlangokhoz, szűk sziklanyílásokhoz kötődő szertartást, amelyet jelképes újjászületésnek hív a szakirodalom, amelyet sok helyen máig ismernek és gyakorolnak. Némelyik barlangnak vagy sziklanyílásnak Umaj a neve, de előfordul az Anyabarlang elnevezés is. Érdekes, hogy magának a szokásnak a neve nem maradt fenn, csak a Kárpát-medencében van rá kifejezés, az átbújtatás.

Valószínűleg ezeket az ősi szertartásokat azok a korai lovas népek gyakorolták, akik Ázsia szívéből érkeztek Európába, és ott megtelepedtek. Történelmi adatok alapján ismert, hogy két olyan hatalmas sztyeppei állam volt, amely hosszú időn át uralta mind az ázsiai, mind az európai kontinenst, ezek pedig a szkíták és a hunok voltak, történelmük közel ezer évet ölel fel.¹⁴ A lovas népek között az anyaság és a Földanya tisztelete nagyon erős, azt is mondhatjuk, hogy ez régi hitük máig megőrződött maradványa. A jelképes újjászületés szertartása általában barlangokban vagy sziklanyílásokban zajlik: egy szűk, anyaméh formájú sziklanyílásba vagy lyukas sziklába a megtisztulni vágyó személyek bebújnak és megfordulnak benne, mint a magzat az anyaméhben. Amennyiben egy nyílásról van szó, akkor csak átbújnak rajta. A szertartás lényege ugyanaz, mint a magyar átbújtatás esetében: az ember a természet méhében újra megszületik és megszabadul korábbi bűneitől, betegségeitől. Maga a szertartás egyszerű, nem kellenek hozzá közvetítők, papok, egyéb szellemi vezetők, itt mindenki önállóan végzi el a teendőket. Kivétel ez alól az azerbajdzsáni Beshbarmaq-hegy,¹⁵ ahol egy idős nő segíti a zárandokokat abban, hogyan kell átbújni a különleges sziklaüregen, és a jelképes újjászületési szertartást elvégezni.

14 A Kr. e. 6 – Kr. u. 6. század közé helyezhetjük a szkíták és hunok jelenlétét Európában.

15 Bakutól északra, kb. 60 kilométerre található ősi zárandokhely.

UMAJ-BARLANG ÉS SZERTARTÁS

A mai mongolok a jelképes újjászületési szertartást az Umaj nevű barlangoknál, sziklaüregeknél végzik, ezért fontos bemutatni, hogy ki is Umaj, és milyen szerepet játszik a belső- és közép-ázsiai térségben. A név a türk Kül tegin herceg 8. századi rovásfeliratán tűnik fel először. „Umay teg ögüm katun kutıja” kifejezés olvasható a sztélén, ami annyit jelent magyarul: anyám védelme alatt áll, aki olyan, mint Umaj istennő. Tehát az istennőnek védelmező és segítő szerepköre volt, ő az, aki biztosítja az uralkodói nemzetség számára a bőséges gyermekáldást.

A 11. században Mahmud Kasgari Divanü Lügat’it-Türk szótára is megemlíti Umaj istennőt: leírja, hogy amennyiben egy asszony fiúgyermeket szeretne, akkor Umajhoz kell imádkoznia. Azt már a szótár készítője nem jegyezte fel, hogy a segítséget kérő asszonynak hol kell imádkoznia, el kell-e zárandokolnia valamely szent helyre, vagy az otthonában is imádkozhat. Mindenesetre a közép-ázsiai térségben gyakori, hogy a vajúdó asszonyok Umajhoz fohászkodnak gyermekszülés közben.

Az istennő neve máig fennmaradt Mongóliában és Közép-Ázsiában, sőt még a mandzsúriai részekben is, Szibéria északkeleti felében, előbbi helyen számos barlangot vagy szűk nyílást neveztek el róla, ott gyakorolják a jelképes újjászületés rítusát. Nemcsak földrajzi nevek viselik nevét, hanem szoborban is megformázták Umajt. A közép-ázsiai bálványköveken az istennőnek sugaras koronája van, ami arra utal, hogy szoros kapcsolatban van a Nappal, úgy is nevezik néhány helyen, hogy a „Sárga lány” (a sárga szín az életet adó égitestre utal).

Az Umaj név eredete nem tisztázott, a nyelvészek többsége türk eredetűnek véli, de a név megtalálható a mongolok között is, ahol a szó anyaméhet jelent. A perzsáknál – vélhetően idegen hatásra – is meghonosodott, ott a lélekmadár neve Humaj. A magyar méh/anyaméh szó is feltűnő hasonlóságot mutat az Umaj szóval, azonban a méh szó eredetét ennek ellenére ismeretlen eredetűnek vélik a nyelvészek.¹⁶

16 A magyar etimológiai szótár szerint alighanem szláv eredetű szó: szerb-horvát, szlovén *meh* ('tömlő, fűjtató, hólyag'), szlovák *mech* ('zsák'). Az egyeztetést némileg kétséggé teszi, hogy az átdó nyelvek egyikében sincs a szónak 'anyaméh' jelentése, és fordítva, a magyarban sose jelentett tömlőt.

Elképzelhető, hogy az istennő neve és kultusza az ókori lovas birodalmakból ered, onnan öröklődött mind a belső-ázsiai, mind az európai lovas népek között tovább, nemzedékről nemzedékre, számos áldozati helyet és különleges szertartást hagyva az utókorra. Ez a rendkívül gazdag rítus nyomokban megtalálható ma is a közép-ázsiai térségben és a Kaukázusban. Az egykor elterjedt kultusz a Kr. u. 7–8. századi iszlám hódítást követően néhol eltűnt, néhol pedig csak töredékesen maradt fenn. Az új világvallás ugyan sok ősi hitvilági elemet megőrzött, de mivel az iszlám hitben nem erős az anyakultusz, ezért a hozzá kapcsolódó szertartások, így a jelképes újjászületés is nagyrészt elfelejtődött, a régi termékenységharó vagy gyógyító rítusok is csak kevés, a központtól távoli kultuszhelyen maradtak meg. A közép-ázsiai Balhas-tó északi partján emelkedő Bektau-Ata oázis közelében emelkedik ki az Atabek-hegy. A helyet már régóta zarándokok ezrei látogatják, leginkább a hegység egyik különleges barlangja miatt, amely a csodával határos módon megőrizte az Umaj nevet. Az nem ismert, hogy vajon gyakorolták-e ott a jelképes újjászületést, de a gyermekáldásban reménykedő meddő asszonyok rendszeresen járnak oda imádkozni.

Az Altaj-hegység orosz oldalán, közvetlenül a kazak határnál magasodik a Belukha-hegy. A helyi török népek úgy tartják, hogy ott élt Umaj istennő, de hozzá köthető barlangról vagy a jelképes újjászületési szertartásról azonban nincs tudomásunk. Hasonló a helyzet a Kaukázuson túli térségben, nevezetesen Azerbajdzsánban. Bakutól 60 kilométerre délre fekszik Gobusztán, ahol már hatezer éve a korai emberi közösségek sziklába vésve örökítették meg szertartásaikat. Láthatunk termékenységi istennő ábrázolást is, illetve egy különleges formájú lyukas sziklát, ami hasonlít a Góbiban lévő Umaj-lyukhoz. Erről a kőről a helyiek azt tartják, hogy amelyik hajadon átbújik rajta, az hamarosan férjet talál magának. Elképzelhető, hogy ez az egykori Umaj-barlangokban gyakorolt szokás egyik kései, eltorzult változata lehet. Ahogyan fent már említettem, Bakutól északra található a Beshbarmaq-hegy, egy ősi zarándokhely a Kaszpi-tenger partjához közel. A területen éltek a szabírok, akiket a helyi kutatók hun törzsnek tartanak. Ezen a helyen, a hegy alatti barlangszerű mélyedésben a zarándokok gyakorolják a jelképes újjászületést. Európa déli részén, Bulgáriában a Rodope-hegy-

ségben található az Utrobata-barlang, amelyről úgy vélik, hogy ősi kultushely volt már a kimmerek, vagyis az elő-szkíták korában, a Kr. e. 11–10. században is. Mivel a barlang anyaméhre emlékezteti az arra járókat, ezért a földrajzi képződmény az Anyaméh nevet kapta.

BELSŐ-ÁZSIAI SZENTÉLYEK

Az eddigi rendelkezésre álló adatok alapján kijelenthető, hogy Mongóliában található a legtöbb Umaj-barlang, amelyek egy részét a helyiek Ekhiyn-umai-nak, vagyis Anyaméh-barlangnak neveznek. Az egész ország területén megtalálhatók ezek az ősi kultushelyek. Számos helyen találkozhatunk a jelképes újjászületés szokásának gyakorlásával, ami annak köszönhető, hogy az országba az új világvallás, a buddhizmus csak a 17. századtól terjedt el, és az új hit csak úgy tudott gyökeret verni, hogy átvette a helyi sámánisztikus hagyományokat, többek között a jelképes újjászületést is. Az Umaj-barlangok sem tűntek el, hanem a közelükben kolostorok épültek, ahol a hívek továbbra is elvégezhetik ezt az ősi szertartást. Ennek köszönhetően a mai Mongólia legismertebb Anyaméh-barlangjai buddhista kolostorok környékén találhatóak. A Góbi déli peremén, a mai Umnogovi megye Khanbogd járásban a 19. században Danzan Ravjaa egyházfő felépíttette a Demcsgiyn hiyd kolostort, amelynek közelében van egy Anyaméh-barlang. Központi kolostorának, Hamriyn khiydnak a közelében is van egy lyukas szikla, amelyen elsősorban az asszonyok, lányok bújnak át, hogy megtisztuljanak a bűneiktől. Govi-Altaj megye egyik legnevezetesebb szakrális hegye az Eej khairkhan, ahol van egy természetes sziklaüreg, ahol a helyiek szintén gyakorolják a jelképes újjászületést. Szerintük nemcsak a bűneitől szabadul meg az ember ezáltal, hanem egy kívánsága teljesül. Dundgovi megyében az Ikh Gazriyn chuluu nevű különleges sziklaképződménynél körülbelül negyven barlang található, egyikük az Ekhin-Umai, vagyis az Umaj-barlang, ahová az emberek szintén azért zarándokolnak el, hogy megtisztuljanak bűneiktől.

Észak-Mongóliában a 18. század elején épült Amarbayasgalant kolostor egyik fő látványossága az Anyabarlang, ahol a hívek a jelképes újjászületést gyakorolják. Szintén az egyik északi megyében, Hövszgül-

ben, a sámánok által uralt térségben is találunk egy különleges helyet, a Dayan Deerkh barlangot, ahol szintén van egy szűk Anyaméh-barlang, amelyen átbújva meg lehet tisztulni a korábbi bűnöktől és a jelképes anyaméhben elmondott kívánságunk állítólag beteljesül.

Az ország keleti felén, Hentij megyében Baldan Bereeven kolostor közvetlen közelében is van egy Umaj-barlangnak nevezett nyílás, ahol szintén az a hiedelem él, hogy aki azon átbújik, megtisztul bűneitől. A volt mongol főváros, Karakorum közelében lévő Tuvhun khiydnél is van egy Umaj-barlang, amelynek bejárata elé tibeti nyelvű imaszöveget festettek, illetve szent szalagokat (hadagokat) aggattak elé. A szertartások a fentiekhez hasonlóak: a bűneitől megszabadulni kíváncsozó személy a szűk lyukban megfordul, ezáltal megtisztul bűneitől és újjászületik. A helyiek úgy vélik, hogy az anyaméh felé vezető szűk nyíláson a rosszindulatú emberek beragadnak, csak a jó szándékúak tudnak megfordulni és kijönni, így jelképesen újjászületni.

Ulánbátortól alig egy órányira épült egy új buddhista kolostor, Agvan Buteech khiyd, ahol szintén találunk egy Umaj-barlang nevű sziklahasadékot, és az odalátogató hívők és turisták hisznek a hely csodatévő erejében.

Az ország délkeleti megyéjében, Sukhbaatarban Erdenetsagaan járásközponttól nyugatra kb. 50 kilométerre található Zotolkhaan-hegy, amelynek északi oldala alatt van egy Anyaméh-barlang, ennek két nyílása is van. A helyiek úgy tudják, hogy az a személy, aki oda bebújik és megfordul, az újjászületik és megtisztul bűneitől. A nyugat-mongóliai Zavkhan megye Erdene khairkhan járásban található az Ikh Khairkhan-hegy, ahol mintegy 108 barlang található. A hegyet a helyi lakosság két néven ismeri, vagy Manjushri isten központjának, vagy Altan Tevsh Uul-hegynek emlegetik. A barlangok közül az Ekhiyn, vagyis az Anyaméh-barlang a leghosszabb, 137 méter, a bejáratához a zárándokok szent szalagokat aggatnak, eléje egy szent halmot, vagyis obót emeltek. Bayankhongor megye Zag járásában a Khuk Khairkhan-hegységben több barlang található, közülük az egyik a Sendertiyn barlang, melyet Anyaméh-barlangnak is neveznek, ahol a helyiek szintén gyakorolják a jelképes újjászületést.

Belső-Mongólia Anyaméh-barlangjairól még készült felmérés, a Sár-ga-folyó keleti partján lévő, egykor a lovas népek által benépesített térségben, a mai Shanxi-tartományban találunk ilyen emléket. Ott emelkedik a Wutai-shan, az északi buddhisták, így a mongolok egyik leglátogatottabb zarándokhelye. A buddhista épületegyüttesben két Umaj-barlang is található, az egyik az Eke-yin Umaj, a másik, lánynak nevezett Umaj-barlang, amely a Lobonchinbu-templomban van. Fontos megjegyezni, hogy mindkét barlangnál a mongoloknál megfigyeltek szerint zajlik a megtisztuló/újjászülető szertartás. A helytől délre, Taihuai közelében ismert még egy hasonló barlang.¹⁷

Vannak azonban olyan helyek az eurázsiai térségben, ahol a magyar-hoz közeli szokások maradtak meg. Az egyik ilyen térség Anatólia, a mai Törökország területén, ahol Bartha Júlia gyűjtötte össze az átbújtatás helyi hagyományát. Leírása szerint Kemaliye faluban beteg gyermek gyógyítására használják a jelképes újjászületés szokását. Azonban ott nem a családtagok, hanem idegenek végzik el a szertartást: általában két asszonyt hívnak, akik közül az egyik ölébe veszi a gyermeket, a fejét a Kible irányába fordítja, majd a bölcső alatt átbújtatva a másik idegen asszony kezébe adja, aki háromszor megfordítja az újszülöttet.¹⁸ Tibetben is a fentiekhez hasonló szokás maradt fenn, úgy tűnik, hogy a buddhizmus elterjedése után is bizonyos térségekben fennmaradt az ősi sámánhit emléke. Az egyik ilyen „túlélő” szokás volt a jelképes újjászületés, amelyet változatos környezetben végeznek el, például a szent Kailas-hegynél, vagy Tibet középső részén a Galdan-hegynél, ezenkívül északon, Amdo vidékén. Ezeken a helyeken a zarándokok nemcsak a sziklák mélyedéseinél, hanem a magas hágókon kialakított szent halmok zászlóerdeje alatt is átbújnak, hogy megszabaduljanak bűneiktől és jelképesen újjászülessenek. Ha nem található ilyen hely a közelben, akkor a leleményes tibetiek a buddhista kolostorokban felállított könyvespolcok alatt bújnak át, hogy megszabaduljanak bűneiktől.¹⁹

17 Charleux 2015. 366.

18 Bartha 2006. 30.

19 Ez a szokás nagyon hasonlít a fent említett csiksomlyóihoz.

ÖSSZEFOGLALÁS

A fent ismertetett példákból kiderül, hogy a magyar átbújtatás szokása (illetve a részének tekinthető frászkarika) nem egyedülálló és nem nyugatról átvett szokás, hanem keleti, sztyeppe analógiával rendelkezik: szoros kapcsolatban áll a jelképes újjászületési szokással, tehát a magyar néphagyomány megőrizte a keleti lovas népek úgynevezett mágikus gyógyító tudományát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BARTHA Júlia

2006 *Lále. Hagyományok a mai török társadalomban, az emberélet fordulóinak népszokásai*. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok

BERNÁD Ilona

2002 Szélterápia. A ősi hitvilág emlékei a magyar népi gyógyászatban a természetgyógyászat, ezotéria és lélekgyógyászat szemszögéből. In *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 10*. Kolozsvár, 265–325.

BLUM Harold P.

2011 *The psychological birth of art: A psychoanalytic approach to prehistoric cave art*. <https://www.tandfonline.com/toc/spsy20/current> Volume 20. (4) 196–204.

CHARLEUX Isabelle

2002 Padmasambhava's Travel to the North. *Central Asiatic Journal*, 46. 2. 168–232.

2015 *Nomads on Pilgrimage: Mongols on Wutaishan (China), 1800–1940*. Brill, Leiden–Boston

DEUSEN Kira Van

2004 *Singing Story, Healing Drum: Shamans and Storytellers of Turkic Siberia*. University of Washington Press

ERDŐDI József – CSILLAG István

1964 Egy babona európai útja – frászkarika. *Orvosi Hetilap*, 1964. június (105. évfolyam, 23–26. szám) 1138–1139.

GARRETT Frances

2008 *Religion, Medicine and the Human Embryo in Tibet*. Routledge, Oxford

GULYÁS Éva

1976 Jászdózsai hiedelmek. *Folklór Archivum*, 4. 165–172.

HARDACRE Helen

1983 The cave and the womb world. In *Japanese Journal of Religious Studies*. Vol. 10. Issue 2/3. pp. 149–177.

HOPPÁL Mihály

1990 Népi gyógyítás. In *Magyar Néprajz VII*. Folklór 3. Népszokás, néphit, népi gyógyítás. Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportja, Budapest, 693–724.

HUBBS Joanna

1988 *Mother Russia: The Feminine Myth in Russian Culture*. Indiana University Press, Bloomington – Indianapolis

PALÁDI-KOVÁCS Attila

1990 Népi embergyógyítás. In *Magyar néprajz VII. Folklór 3. Népszokás, néphit, népi gyógyítás*. Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportja, Budapest. Elektronikus kiadás: <https://mek.oszk.hu/02100/02152/html/07/index.html>

PÁVAI István

1994 Zenés-táncos hiedelmek a moldvai magyaroknál. *Néprajzi Látóhatár*, 1–2. sz. Debrecen, 171–189.

PAYNE Richard K. (ed.)

2005 *Tantric Buddhism in East Asia*. Wisdom Publications, Boston

SZENDREY Zsigmond és SZENDREY Ákos

1943 Betegség, gyógyítás. In Viski Károly (szerk.): *A magyarság néprajza. IV.* Budapest, 193–208. *Babonaszótár* (Kézirat)

TATE Karen

2006 *Sacred Places of Goddess: 108 Destinations*. CCC Publishing, San Francisco

WLISLOCKINÉ, Dörfler Fanni

1893 A gyermek a magyar néphitben. *Ethnographia*, 4. 107–116.

ZOLNAY Vilmos

1930 Frászkarika. *Magyar Nyelvőr*, 59. 214–215.

Tánczos Vilmos

BOLDOG MAGYAR GYÁSZÜNNEPEK

Néhány évtizeddel ezelőtt Moldvában, egy Szőlőhegy nevű faluban Gál András öregkántor mindig azt kérdezgette tőlem, hogy vajon milyen lehet Budapest. Szép, ugye? Igaz-e, hogy egy nagy folyó, a Duna két partjára épült? Az „öregdeák” egész életén át Szent István király 1790-ben épült kis fatemplomában szolgált a Tatros alsó folyása mentén, az ő szolgájának tartotta magát, és élete vágya az volt, hogy egyszer megláthassa a nagy és szent király országának fővárosát. De végül úgy halt meg, hogy nem látta meg soha.

Diktatúrában éltünk akkor, amely bezárt egy térbe, ahonnan legtöbbszörünknek nem volt szabadulás. Az 1980-as évek vége felé, amikor útlevelet kértem, a hivataltól válaszul egy nyílt levelezőlapot kaptam, amelyre ennyi volt ráépelve: „Nu se aprobă”. (Nem kerül jóváhagyásra.) Bele kellett nyugodnom nekem is abba, hogy sem a nagyvilágot, sem Magyarországot, sem annak fővárosát, a szép Budapestet nem láthatom meg. Mert azokon a határokon belül, amelyek Szent István örökségét szétszabdalták, diktatúrák rendezkedtek be időtlen időkre. Voltak, akik kapcsolatok, protekciók, kenőpénzek révén próbáltak útlevélhez jutni, mások a veszélyes zöldhatárral vagy névházasságokkal próbálkoztak. De azok számára, akik ezektől viszolyogtak, vagy akik helyben akartak maradni, a trianoni határ létük ontológiai határa is volt. Ugyanúgy emberi adottság, bizonyosság, mint a halál. Úgy tetszett akkor, hogy a rabsággal örök időkre szólóan számolni kell.

Aztán egyszer mégis eljött az idő, amikor mindez megváltozott. Hirtelen szabadság lett. A szabadság az, amikor az ember otthon az asztalfiókban tarthatja az útlevelét.

Amikor szabadok lettünk, mi is tanulni kezdtük Európát. Sok minden érdekelt. Az is, hogy milyenek azok az emberek, akik nem rabnak, hanem szabadnak születtek. Azok, akik nem parancsuralmi rendszerekben éltek életüket, akiket soha nem kényszerítettek értékeik megtagadására. Meg akartam nézni, hogy ők mit, miért és hogyan ünnepelnek. Mert a diktatúra megtanított minket arra, hogy az ember legelső értékei az ünnepekben mutatkoznak meg. Ezért minden

zsarnokság rendkívül kényes az ünnepekre. Nemcsak bezárja az embereket, hanem a rabok életének egészét beszennyezi. A parancsuralmi rendszerek, miközben hamis ünnepeket teremtenek, gondosan vigyáznak arra, hogy megsemmisítsék a valódi ünnepeket. Tudják, hogy az ünnep nagyon fontos dolog, mert benne mutatkozik meg az emberek szabad méltósága. Az, amit életük igazi lényegéről gondolnak, amivel létezésük értelmét igazolják.

A rendszerváltás után láttam ünnepelni Európa népeit: olaszokat, spanyolokat, franciákat és angolokat. És miközben néztem őket, azt hiszem, megértettem valami lényegeset.

Siennában egy nyári napon láttam a Sarlós Boldogasszony napi, július 2-i lóverseny, a híres *palio* előkészületi ünnepségeit. Csak a másnapi igazi ünnep főpróbája volt ez, de már erre is zsúfolásig megtelt a kisváros főtere vidám és előzékeny emberekkel, akik kora reggeltől kezdve boldogan zenéltek, énekeltek, zászlókat lengettek, trombitákat fújtak lent a téren és körben fent az ablakokban, a karzatokon. Sorra megtapsoltak, zászlókat lobogtatva lelkesen felköszöntöttek minden ünnepi díszben, jelvényekkel érkező egyesületet, testületet, ideértve a városi vezetőket is. Végül, amikor családjával együtt megérkezett a polgármesterük, egekig hatott az üdvölgzés, minden arcon ott ragyogott a bizakodó mosoly. Órákig azt hittem, hogy valami világrengető dolog készül itt, de aztán kiderült, hogy a főteret és annak környékét megtöltő tömeg csak a másnapi lóverseny főpróbájára vár ekkora lelkesedéssel. Erre végül órák múlva, úgy dél felé sor is került valóban, de az egész nem tartott tovább egy röpke félóránál, és utána az emberek vidáman, még mindig trombitálva, zenélve és énekelve, hazamentek. Megértettem, hogy ezek az olaszok voltaképpen nem is magáért a lóversenyért gyűltek ide össze, hanem azért, hogy önmagukat, a városukat közösségben és egymás iránti megbecsülésben megünnepeljék. A lóverseny rövidke főpróbája csak ürügy volt egy sokkal fontosabb dologra: Siena népének közösen megélt boldogságára.

És hogy ebben nem tévedtem, arról néhány évvel később, Toledóban bizonyosodtam meg az ottani nagy úrnapi körmeneten. A kisváros szűk utcáin, hatalmas nézői asszisztenciával órákon át, állandó harangzúgás közepette processzióban vonultak az egyházi méltóságok, majd a maguk viseletében, jelvényeivel, zászlóival a legkülönbözőbb vallásos és világi egyesületek, fiatalok és öregek egyaránt – mind-mind a legnagyobb

rátartí méltósággal, öntudatos büszkeséggel, de ugyanakkor játékos, kedves és előzékeny vidámsággal. A városi vezetőket és legfőképpen a menetet záró díszegyenruhás katonai egységeket itt is nagy taps, üdvözlőfogadás fogadta. A felhőtlen öröm itt is belengte a hegyre épült várost, Toledo spanyol lakói ugyanúgy a maguk emberségét és méltóságát ünnepelték boldogan, mint Siena olaszai.

*1. kép – Űrnap körmenet Toledóban. 2019. június 20.
(Tánczos Vilmos fényképe)*

Aztán egyszer, a Szűzanya fogantatásának december 8-ára virradó éjszakáján, a Maria Immaculata ünnepén Párizsban, a Latin negyedben láttam a boldog franciákat is, amint egy nagy körmenetben, kezükben kis gyertyákkal, a szeplőtelenül fogant Szűzet dicsérik harsogó, őszinte, komoly lelkesedéssel. Korábban el sem tudtam volna képzelni, hogy ebben a szekularizált világvárosban – és ráadásul éppen itt, Descartes és Voltaire sírja közelében – létezhet ekkora közös vallásos öröm.

Amikor Európa ünneplő nagy népeit néztem, megértettem, hogy minden ünnepelés legfőbb lényege a közösségben megélt szabad emberi méltóság. Aki ünnepel, nincsen egyedül, még akkor sem, ha valamilyen személyes ünnepet ül. Ha az ünnepben lévő értéket mások is visszaigazolják, ez az emberek számára megnyugtató és felemelő biztonságot ad.

Így van ez még az áldozatokra, az elveszített értékekre való emlékezések esetében is. Ezt Londonban értettem meg, amikor egy hideg és ködös novemberi napon láttam az ünneplő angolokat – férfiakat és nőket, gyerekeket és felnőtteket, gazdagokat és szegényebbeket –, ahogy mind egyformán büszkén viselik mellükre tűzött piros selyempipacsaikat, a világháborúkban a hazájukért elesett hőseikre emlékezve. A pipacs gyászszimbólum. Az emberek gyászoltak, de a gyászuk közös szabad méltóságában volt valami felemelő. Sőt úgy is mondhatjuk, hogy valami örömteli. Az angolok gyászünnepében is benne volt az ünneplésnek az az öröme, ami az ünnep eszmei értékéből és ennek közösségi, szabad felvállalásából fakad.

Igen, az ünneplésben mindig van valami boldog, örömteli. Az ünnep nem lehet más, ha igazi ünnep. Azért, mert az ünnepben az ember saját létét mindig égi távlatba helyezi. Azonosul egy nagy értékkel, amit magára és másokra nézve öröknek gondol. Az ünneplésben ezért mindig hit, bizakodás van, valami, ami a jövőbe mutat. Az ünnep valóban *felemelő*, mert valami örök, végleges dolog felé emeli az embert, és így az élet egészének értelmet, távlatot ad. Ezért mindig életigenlés. És mert a jövőről szól, ezért az ünnep lényege az az önfeledtség, a mosoly, amellyel az emberek a jövőbe tekintenek. Valami szelíd, de erős örömrözet átsejlik még a gyászünnepek könnyein is.

Londonban, Párizsban, Siennában és Toledóban, mindvégig hazagondoltam. Haza Csíksomlyóra, haza Kolozsvárra, haza Budapestre. Lám, ezek a nagy népek együtt boldogok, mert az ő ünnepeiket nem homályosítják el a múlt sötét árnyai. Igaz, hogy az ő történelmük is viharos volt, de ők végül győztesen kerültek ki a történelemből. A mi forradalmainkat, szabadságharcainkat viszont rendre levertek, és végül az utolsó háborúban országunk kétharmadát is elveszítettük, majd mindennek betetőzéseként diktatúrák rabjai lettünk. Emiatt aztán a magyar nép oldott kéréje szétszóródott és mindenütt megfogyatkozott. És ami talán a legsúlyosabb: mi, magyarok a csonka országon belül és kívül önmagunkkal is meghasonlottunk, a „tenfiaink” által vágott új és új sebekkel együtt kell élnünk állandóan. Arany János és Petőfi Sándor 1848-ban még abban a tudatban írt verseket, hogy a nemzethez szól, de vajon létezik-e ma még a nemzet egyáltalán? Ez volt az utolsó olyan kor a mi történelmünkben, amikor mindenki együtt érzett, együtt énekelt. Amikor a Kossuth-nóta hívó szavára egy nemzet egésze úgy

érezte, hogy most valóban mindenkinek el kell menni a szabadság zászlója alá. A szabadságharc valóban lezárta a magyarság nemzeté alakulásának folyamatát. De aztán nagy vesztes háborúk jöttek, és valami nagy belső meghasonlás. Ezért van az, hogy ünnepeink tartalmát ma mi magunk is eltérő módon értelmezzük, sőt olykor ünnepeink ünnep mivoltát is megkérdőjelezzük.

Azt mondják, boldog az a nép, amelynek unalmas a történelme. A mi múltunk nem unalmas. És tele van veszteségekkel. És ami még fájdalmasabb: úgy tűnik, nincsenek ma közös céljaink, nincsen közöttünk egyetértés.

Lehet-e akkor itt még ünnepelni? Vajon mit és vajon kivel?

Lehet. Az ünneplés igénye és az ünneplés képessége emberi adottság. Aki embernek született, aki emberként él, annak vannak ünnepei.

A mi ünnepeink mások, mint a szerencsésebb sorsú népeké, de mégis valódi ünnepek. Kolozsvár magyar értelmisége 1957. április 8-án este a Farkas utcában, az Egyetemiek Házának zsúfolásig megtelt koncerttermében a már javában zajló koncepciós perek, a felelősségre vonások közepette egy Kodály-hangverseny utáni néma tüntetésen siratta el az elbukott magyar forradalmat, az újra elveszített szabadságharcot. A koncert végén, amikor a zene megállt, az emberek felálltak, és a zsúfolásig megtelt hangversenyteremben nagyon-nagyon sokáig senki sem mozdult. A kórus és a karnagy is némán állt a színpadon. A néma csendben itt is, ott is sokan sírtak. A hatalom emberei pedig csak nézték őket és nem tehettek semmit. Olyan gyászünnep volt ez, amelynek mindenki ismerte a jelentését, és méltósággal, önként vett részt benne.

Igen, még a gyászünnepeink is igazi ünnepek. Akármilyen ellentmondásnak is tűnik, de a gyászünnepekben is van valami öröm. Mert ezekben is benne van önmagunk értékeinek tudatosítása. És ezzel a jövő reménye. Az élet rendje az, hogy az emberek, miután eltemetik a halottaikat, a jövőbe tekintenek. Nem lehet másként élni, ha egyszer embernek születünk. Az ún. „hagyományos ember” még az élet másvilági folytatásának kezdetét látta a halottkultuszban, de a mai nem vallásos ember is tudja, hogy egy-egy nagy veszteség is lehet az újjászületés kezdete, ezért még a gyászünnepek is felemelők. A halottak eltemetése és meggyászolása nélkül nincsen jövő. A múltat valóban őszintén be kell vallani.

De nekünk is vannak valódi, felhőtlen örömmünnepeink. A pünkösdszombati nagy csíksomlyói búcsú például ilyen: mindenki számára a hit és önmagunk megtartásának nagy győzelmi emlékünnepe. A mindenkinek felett győzedelmes Napbaöltözött Asszony, akit Csíksomlyón tisztelünk, a Regnum Marianum örök patrónusa. Az ünnepnek ezt az üzenetét mindenki helyesen érzi. A székelyek 1990-ben a legtermészetesebb módon ugyanott folytatták a csíksomlyói búcsúkat, ahol 1949-ben az erőszak folytán abbahagyták. Azt hiszem, még a „turisták”, az ún. „egzotikumkeresők” is megéreznek valamit abból a lényegből, amit ez a nagy ünnep jelent. Csíksomlyón a magyarok ugyanúgy önmagukat, a saját emberi méltóságukat ünneplik meg, mint Siennában az olaszok, Toledóban a spanyolok, Párizsban a franciák, Londonban az angolok.

2. kép – Búcsú Csíksomlyón. 2017. június 3.
(Tánczos Vilmos fényképe)

Az ünnepre szóló meghívó és az ünnepen való részvétel a közösség tagjává teszi az embert. Én idegen voltam a Siennában, Toledóban, Párizsban, Londonban ünneplő emberek között. Idegen, mert nem velük ünnepeltem, hanem közben mindenütt hazagondoltam. Oda, ahol nem vagyok idegen: Csíksomlyóra, Kolozsvárra, Budapestre. Miközben néztem Európa nagy népeit, végig az járt a fejemben, hogy mi,

magyarok is tudunk ilyen önfeledt boldogan és önmagunkra büszkén ünnepelni. Annak ellenére képesek vagyunk erre, hogy minket két olyan nagy csapás is ért a 20. században, amelyről ezeknek a boldog népeknek fogalmuk sincs: a Trianon általi megalázottságra és a kommunizmus romboló lelki hatására gondolok. Miközben néztem őket, arra is gondoltam, sőt egészen bizonyos voltam abban, hogy ezek a népek sem viselték volna jobban el ezeket a sorscsapásokat, mint ahogyan mi tettük.

Nekünk ünnepelésre az ad okot, hogy valahogy túléljük országunk feldarabolását, túléljük a diktatúrákat, és túl kell élnünk önmagunk megosztottságtát is. Nemcsak veszteségeink hatalmasak, hanem a megvalósításaink is. A háborúkat követő békékben mindig teremtetünk.

Az a nép, amelyik a két Somlyó-hegy közötti nyeregben minden évben győzelmi ünnepet ül, a világ minden tájáról sereglik ide. Másokhoz hasonlóan meg akarja, és meg is tudja, együtt ünnepelni önmagát. Azt, hogy van és hogy bízunk a gondviselésben.

Ma az erdélyi magyarság legtöbb közösségi ünnepében benne van a kettősség: a nagy veszteségek gyásza és a feltámadás hite. Azaz a történelem egésze. Együtt, egyszerre a múlt és a jövő. Nálunk, Erdélyben még egy székelyföldi farsangtalálkozó sem csak karnevál, hanem az összetartozás örömunnepe is. És így tovább minden: egy lakodalom sem csak lakodalom, a falunapok sem csak falunapok, egy iskolai kicsengetés sem csak iskolai búcsúzás. Ünnepeinkben – legyenek akár gyász-, akár örömunnepek – mi is, mint minden más nép, ott érezzük a közös reményt.

MINDIG VALAMI MÁSRA VÁRUNK

– S. Kiss Krisztina beszélgetése

Ruszuly Ervin táncos-koreográfussal –

Ruszuly Ervin táncos, koreográfus, majdnem egy évtizedig a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulatának volt tagja, ezenkívül több prózai és mozgáselőadásban láthatta a közönség az András Lóránt Társulat vagy a Spectrum Színház berkeiben. Az újcirkusz műfajának erdélyi kedvelője és gyakorlója, de láthattuk már kisfilmjeit is – sokféle műfajban kísérletező alkotó. Nemrég párjával hazaköltözött Csíkszentkirályra. A költözéssel járó változás apropóján beszélgettünk a kezdeti próbálkozásokról, szerepekről, élményekről, táncoktatásról és jövőbeli tervekről is.

*

– Annyira szerteágazó a paletta, amivel foglalkozol, hogy nehéz téged egy-két szóban bemutatni. Te hogy szoktál bemutatkozni, Ruszuly Ervin elsősorban micsoda?

– Attól függ, hogy milyen közegben kell bemutatkoznom, nem szeretem „bélyegezni” magam. Nehezemre esik foglalkozást vagy státust mondani, azt szeretem, ha csak én lehetek. Jelenleg amúgy is teljesen mással foglalkozom, mint korábban, de nem mondhatom azt, hogy akkor én most filmezek vagy marketinges vagyok vagy bármi. Elsősorban koreográfus vagyok, ezt végeztem az egyetemen, ez a tanult szakmám. Igazából színész sem vagyok, ezt az élet hozta így. Ha mérlegre kellene tennem, hogy koreográfus szeretek-e lenni vagy inkább játszani szeretek, az utóbbit választanám.

– *Miért?*

– A játék sokkal bensőségebb. Koreográfusként kívülről nézel, megmondod, hogy itt vagy ott milyen mozgás legyen, de színészként benne vagy a folyamatban, el kell sajátítanod, meg kell értened. Valahogy jobban szeretek a színpadon lenni, mint letről nézni.

– *Ha már folyamatot emlegettél, és kicsit visszaugrunk az időben, te honnan indultál, mik voltak az első állomásaid?*

– Csíkszentkirályról indultam, bár én inkább érzem magaménak a csíkszeredai közeget. Amikor elkezdtem a középiskolát, bekerültem a városba, itt sokkal többet voltam jelen, mint mondjuk a falu eseményein. Azáltal, hogy hazaköltöztünk a párommal, ez egy kicsit megfordult, szívesebben tartoznék a falusi világhoz, mint a városihoz, hogy szervezzek vagy részt vegyek eseményeken, kitaláljak dolgokat.

– *Vajon miért történt ez a leválás, kívülről éreztél magad otthon?*

– Talán nem tudtam a korosztályommal azonosulni, ami sok mindenből adódhatott, nem tudnám pontosan megfogalmazni. Lehet, hogy kidobott magából, lehet, hogy csak én vágytam másra, valahogy mindig valami másra várunk. A rengeteg keresgélés se jó, sok a hátulütő, és közben elmennek melletted a jó dolgok, a kapcsolatok. A hazaköltözés után találkoztam olyanokkal, akiket utoljára tizenöt éve láttam, emlékeztem a kölcsönös szimpátiára, de nem bontakozott ki a történetünk, nem jutott sehova, mégis van egy visszacsatolás, a fontos emberek visszatérnek.

– *A csíkszeredai középiskolában műszaki rajzoló szakon tanultál, ez most hol szerepel az életedben?*

– Amikor nyolcadikos voltam, az akkori iskolaigazgató, egy új fiatal rajztanár tanított minket, ő javasolta, hogy menjek művészeti liceumba, mert nagyon jól rajzolok. A szüleim, másokhoz hasonlóan, nem bíztak annyira a művészet jövőjében, az unszolásukra előbb informatika szakra jelentkeztem, ahol kilencven százalékan fiúk voltak a osztályban; nem akartam ott tanulni. Ezért felvételiztem a műszaki rajzra, mégiscsak rajzzal kapcsolatos, de igazából nem elégítette ki az igényemet. A művészeti iskolákban tanítanak architektúrát, de művészi megközelítésből, látvány, színek használata stb., ezt nagyon hiányoltam, el is vették a kedvemet, viszont most a költözéssel engem is foglalkoztat, hogy megteremtsem a közeget, ahol jól érezzük magunkat. Érdekelnek a szép, alternatív megoldások, nem is értem, hogy az emberek miért építenek hatalmas falakat kis ablakkal, szobákra választják le a házat, de a kérdés, hogy mikor találkoznak? Számomra fontos lenne, hogy legyen egy közös(ségi) tér, emellett lehessen elvonulni is. Ilyen tekintetben még mindig érdekel az architektúra, de nem az iskolának köszönhetően.

– *Eltelt néhány év aközött, hogy végeztél a középiskolával és 2011-ben elkezdted a koreográfia szakot Marosvásárhelyen. Mi történt ezekben az években, honnan jött az új irány?*

– Kerestem magam, vállalkozásoknál dolgoztam, elvégeztem rövidebb-hosszabb képzéseket, mint masszázstanfolyam vagy fotós képzés. Aztán a véletlen úgy hozta, hogy a sepsiszentgyörgyi Háromszék Táncegyütteshez kerültem, egy évig voltam táncos, életem egyik legjobb élethelyzete volt, ehhez kötődnek az első színpadi élményeim. Nagyon sokat kaptam, de be kellett látnom, hogy nekem a néptánc nem megy, nem erőltettem, és elváltak útjaink. Viszont rengeteg jó embert megismertem, kulturális dömping volt Szentgyörgyön, csak kapkodtam a fejem, hogy mennyi vagány, színvonalas program van. Csíkbán többször megszervezték az Euphoria tánctábort, ahol minden évben részt vettem, és azzal a kortárs táncstudással felvételiztem az egyetemre, amit ott tanultam. Az egyik ismerősöm, Fodor Réka mesélt arról, hogy András Lóránt indít osztályt, felkészültem és elmentem felvételizni, elég gyorsan ment.

– *Milyen volt András Lórival dolgozni, találkozni az ő világával?*

– Nehéz volt azonosulni, elfogadni, megérteni, de amikor sikerült egymásra hangolódnunk és együtt csinálnunk valamit, akkor nagyon jó élmények születtek. Izgalmas helyzetekbe vitt bele, hogy azok által létezzünk, megértsük a mozgást és a színházat. Persze, olykor nehéz volt vele kijönni, többször konfrontálódunk az egyetemi évek alatt. Aláírom, hogy amikor odamentem, nem voltam olyan magas szinten, nem tanultam balettet, néptáncot, viszont talán ütötte a hiányosságaimat az akaratom és a nyitottságom. Szerintem az is hasznos lenne, mielőtt az ember elmegy egyetemre, ha megtapasztalna egy munkát, amikor mindennap fel kell kelni és dolgozni menni, hogy tudja, miért tanul – hogy komolyan vegye. De mindenkinek megvan a maga fejlődési folyamata. Én ott rengeteget fejlődtem, nemcsak technikailag, de személyiségben is, leküzdöttem a belső harcokat, hogy egyáltalán kiálljak a színpadra.

– *Alapvetően gátlásos voltál?*

- Nem gátlásosnak mondanám, hanem inkább visszahúzódónak, nem szerettem konfrontálódni, nem voltam nagyszájú, csak ültem, néztem, figyeltem. Inkább megfigyelő voltam, aztán amit szükségesnek láttam, beépítettem magamba.

Akkoriban érkeztem egy olyan életszakaszhoz, ahol történnie, változnia kellett valaminek. Huszonhat éves voltam, fiatal, nem voltam lekésve az egyetemről, és kellett egy vérfrissítés az életembe. A tánc mindig is érdekelt, kíváncsi voltam rá, de valahogy nem ástam nagyon mélyre. Azt hiszem, ez volt a legjobb döntés, hogy akkor elmentem felvételizni, és hagytam, hogy vigyen magával.

- *Az oktatás szintjén volt bármiféle elvárásod?*

- Nem, teljesen zöldfülűként mentem oda, mint egy egyszerű, kíváncsi ember. Csak egy idő után lett fontos az, hogy mit is tanulok az egyetemen. Harmadéven és azután jöttem rá arra, hogy milyen jó lett volna, ha vittek volna különböző városokba előadásokat nézni, mutattak volna filmeket; így azt éreztem, hogy nagyon be vagyunk zárva. Vagy ha valaki jó valamiben, akkor kapjon lehetőséget a továbbfejlődésre. Akkor még nem tudtam, de most már azt gondolom, hogy az egyetemi oktatásnak nagyon fontos része az akrobatika, főleg ha táncszínházról vagy színpadi mozgásról beszélünk, vannak alapvető részei, például hogy megtanulj leesni, kézen állni, bukfencezni – ezekre mind hangsúlyt kellene fektetni. Vagy hogy a koreográfián és színpadi táncon kívül legyenek alternatív lehetőségek, újcirkuszi formák, bohóctréning stb. Lehet, hogy tíz év alatt lesz három ember, aki ezek iránt érdeklődik, de legalább próbálja ki, fejlődjön, esetleg tudja külföldön kamatoztatni a tudását. A mai napig szívesen beleásnám magam ebbe.

- *Hogyan csatlakoztál végül a színházhoz, harmadéven bevontak a színházi munkákba?*

- Még korábban, első év januárjában volt egy casting, amit Gigi Căciuleanu tartott, a román és a magyar társulattal közösen hozott létre egy előadást, a *Carmina Buranát*, és akkor behívtak néhány egyetemistát is. Az egy eléggé meghatározó előadás és színpadi munka volt számomra, elindított egy folyamatot, egyik munka jött a másik után.

– *Nekem az első előadásélményem veled a Radu Afrim rendezte Az ördög próbája volt, ahol te voltál a Faun, majd a székel ruhás nő. Ez volt az első szöveges szereped?*

– Igen, az a próbafolyamat pontosan vizsgaidőszakra esett, majdnem ki is raktak az előadásból, mert nem tudtam ott lenni a próbákon. Aztán Afrim kitalált egy jelenetet, nekem kellett megoldanom a figurát, annyit mondott, hogy valószínűleg női székel ruhában leszek, de improvizálnom kellett a szöveget és az éneket, így maradtam benne.

– *2014-ben alakult meg az András Lóránt Társulat, Lóri volt tanítványaidból. Talán következett volna, hogy te is benne légy, de sosem voltál társulati tag.*

– Meg lettem kérdezve, csak én nem szerettem volna. Amikor elkezdődött az alakulás, Lóri felhívott, hogy le akarok-e szerződni, de korábban is voltak kisebb-nagyobb véleménykülönbségeink, a színházban is alakult a munka, szóval azt válaszoltam, hogy nem, viszont nagyon szívesen játszom az előadásokat, amikben benne vagyok. Két előadása is volt a társulatnak, *A lecke* (rendező-koreográfus: Györfi Csaba), ahol főszerepem volt, és a *Dirty Dancing* (koreográfus: Nagy Orsolya). Aztán nem sokkal később Keresztes Attila (a Tompa Miklós Társulat művészeti vezetője – szerk. megj.) megkérdezte, hogy mit szólnék, ha lenne egy fix fizetésem és leszerződnék a színházhoz – akkor már volt öt-hat előadás, amiben benne voltam, használtak asszisztensként, színészként és koreográfusként is.

– *Amiatt választottad a színházat, mert úgy láttad, sokkal több lehetőség nyílhat?*

– Persze, csábító volt a sokszínűség, hogy rengeteg rendezővel találkozhatok, játszhatok teljesen különböző előadásokban. Emlékszem, milyen volt először a vásárhelyi színházban az illat, a bársony székek, a színpad illata, a függönyök, a fény – például az előtérben, ahol bejön a közönség is, olyan szépen süt be a nagy üveglakon –, vagy a folyosók, az öltözők hangulata. Nagyon inspiráló volt ez a közeg, mindamelllett, hogy dolgozni mentem, sokszor visszavonulhattam magamba. Sok olyan izgalmas pontja van a színháznak, ahová el lehet vonulni. Azt gondolom, hogy a színház a világnak egy olyan része, amit

mindenkinek meg kellene tapasztalnia belülről – máshogy néznének rá. Sokan előítéletesek azzal szemben, hogy mi a háttér, milyen munka folyik, milyen a színészek magánélete.

– *Érdekes, sok alkotót mozgat a közönség reakciója, szeretete vagy a taps (is), de te eddig nem nagyon beszéltél a színész-néző közötti kapcsolatról mint mozgatórugóról.*

– Hát igen, a közönség... Én például jobban szeretem a stúdióteret, ahol a nézőkhöz nagyon közel tudunk lenni. Persze, a nagyszínpadon is, amikor teltház van, érezzük, hogy ott vannak, tapsolnak, reagálnak, megvan a lüktetés. Ez mind nagyon jó, de sokszor érzem azt, hogy óriási szakadék van a színpad és a nézőtér között, elveszel a színpadon. Hogy egy kutyás hasonlattal éljek, ez kicsit olyan, minthogy a kutyának is napi szinten enni kell adni, hanem éhen hal, és a színész is ilyen, ahhoz, hogy éljen és játsszon, nap mint nap szüksége van a nézőre, aki visszaigazol.

– *Mennyire vágyasz az elismerésre, neked mi az elismerés?*

– Meséltem arról, hogy az elején milyen nehéz volt kiállni a színpadra, tudni, hogy rólam beszélnek, néznek engem. Valószínűleg ebből is fakad, hogy nehezen fogadom az elismerést, miközben természetesnek kellene lennie, ha valaki elvégez egy munkát, valamilyen szinten elismerjék, hacsak szóban is, a főnöke vagy bárki körülötte. Nagy segítség lenne abban, hogy merre tovább. De sokszor nemcsak az elismerés hiányzik, hanem az is, hogy megmondják, ha rossz vagy valamelyik előadásban, inkább próbálkozz valami mással. Nyolc-kilenc évig voltam tagja a vásárhelyi társulatnak, aztán azt mondták, hogy nem hosszabbítják meg a szerződésemet. Nagyon sokat köszönhetek a színháznak és a vezetőségnek, hogy ők engem ott „tartottak”, munkát adtak.

– *Vannak olyan próbafolyamatok, amelyekre nagyon szívesen emlékszel vissza, és rögtön eszedbe jut, ha a Tompa Miklós Társulatról van szó?*

– Nem nagyon tudnék kiemelni egyet. Van az a lelkesedés és várakozás, hogy megkapod a szövegkönyvet, lapozol, majd felmész a színpadra próbálni, alakulnak a jelenetek, és egyszer csak hirtelen már a bemutatón vagy, jelmezben, van egy bizsergése ennek a folyamatnak.

Egy belső melegség, amikor várakozva mész be a próbára, hogy na, mi lesz ma, hová lyukadunk ki, találunk megoldást? A próbafolyamat mindig egy állandó figyelmet fenntartó helyzet. Van olyan is, amikor maga a próbafolyamat nem annyira telik jól, de játék közben kialakul a kapcsolat az előadással. Vannak körülmények, amik pozitívan hatnak. Eszembe jut például, ahogy állok leguggolva *Az ördög próbája* színpalai mögött, érzem a festék illatát az arcomon, érzékelem a jelmezt, a füstgép szagát, a díszletet, sötét van, nyikorog az ajtó, és be kell lépni; vagy a *Macbeth* című előadásban (rendező: Keresztes Attila) egy ilyen tényező a víz jelenléte a díszletben.

– *Izgalmas, ahogy ezekben a folyamatokban az érzéki tapasztalatokat emeled ki, ezekhez kötöd magát az élményt.*

– Fontosnak gondolom, hogy az a körülmény, ahol dolgozunk és élünk, pozitívan és inspirálóan hasson. Rám így hatott a színház, kinyitotta az érzékszerveimet. Az utóbbi időben néha hiányzik ez az inspirációs felület, hogy két próba között gondolkodjak valamin, hiányzik, hogy a munka mellett legyen feltöltődés is, és inkább kevesebb pénzt kapjak érte, de érezzem jobban magam tőle. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy most nagyon rossz helyzetben lennék, sőt. Csak nagyon gyorsan történnek a dolgok körülöttünk és velünk, más közegben dolgozunk, mint korábban, sokszor nem értjük egymást a körülöttünk levőkkel, és ez energiát vesz el.

– *Visszatérve, Radu Afrim neve többször is felmerült, ő például nagyon inspirált téged?*

– Izgalmas ember. Szereti, ha van a próbafolyamatban valaki, akit kiszemel és folyamatosan konfrontálódik vele, kaptam ebből én is. Mégis benne voltam négy előadásában, és mindig imádtam, ahogyan ő lát és gondolkodik, ahogy összerakja a részleteket a fejében, ahogy érzékel. Vele az a fajta munkafolyamat van, amiről beszéltem, az a várakozás, hogy ott ülsz és nem tudod, hogy mi lesz ebből, ki vagy a darabban. Egyszerűen menni kell vele, lesz gyomorideg, sírsz, nem akarsz csinálni, utálsz a színházat, minden megtörténik és átfordul, ősrobbanás, és közben újjászületsz. Így tudnám leírni. Szeretem azt is, ahogy a látvánnyal bánik, megerősíti a zenével és a fényekkel. Például a *Részegekben* sokszor nem vagyok bent a jelenetben, de ülök és kintről

hallgatom Dorottya, Katus és Barni hármását, hihetetlen. Nagyon meghatározó az ő egyénisége számomra.

– *Te mint táncos és koreográfus alapvetően a testeddel kommunikálsz. Milyen szöveggel dolgozni, milyen a prózai színházhoz való viszonyod?*

– Elég nehéz megérteni, hogy ha egy szereplő el akar mondani valamit, azontúl, hogy ott a szöveg. Meg kell fejtened, hogy mi van a szöveg mögött, mi a szándék, a rendező mit akar ezzel közölni. Nehéz a dekódolás és az azonosulás, megérteni a folyamatot, hogy a szöveggel való játék hogyan rakódik össze, milyen lehetőségeket ad már csak az is, hogy hogyan ejted ki a szót, hová teszed a hangsúlyt. Ezeket mi nyilván nem tanultuk, de nagyon fontosnak tartanám, hogy a koreográfusok is tanuljanak a szöveggel bánni. Én rengeteget tanultam ezekből a folyamatokból. Volt olyan, hogy le kellett menjen x számú előadás ahhoz, hogy tényleg megértsem, amit mondok. Főleg akkor van így, ha a rendező sem hívja fel a figyelmed, nem mondja el, hogy miért mondd a szöveged.

– *Ehhez segítség lehet a dramaturg is, ha van egyáltalán dramaturgia az előadásnak.*

– Igen, de ritka, legalábbis én nagyon kevés példát láttam arra, hogy jön a dramaturg és elmondja, hogy miért van ott pont az a vessző, ékezet, betű vagy hogy miért az a rész hangsúlyos a mondandóban. Nem is nagyon tapasztaltam ilyent. Pedig fontos lenne, főleg, ha valakinek nem jön magától a szöveg.

– *Az utóbbi években a Spectrum Színháznál is több szerepet kaptál, ahol tényleg csak szöveges előadások voltak.*

– A Spectrum Színházzal való együttműködésem egy koprodukción keresztül kezdődött el, ami a magyar társulattal és a Maros Művészegyüttessel készült. A *Tündöklő Jeromosban* (rendező: Török Viola) egyszerre dolgoztam színészként és koreográfus-asszisztensként is. Aztán ahogy megszűnt a színházban a szerződése, szabadúszó lettem. Közben végeztem a mesteri szakot, akkor kerestek meg újra. A budapesti Nemzeti Színház és a Spectrum közös előadásához kerestek egy fiúszereplőt, így kerültem bele a *Sára asszonyba* (rendező: Vidnyánszky Attila). Inkább a kíváncsiság hajtott, nem tudtam, hogy mire vállalko-

zom, de nagyon szerettem azt az előadást. Ezután úgymond társulati tag lettem a Spectrumnál, egymás után több szöveges szerepet kaptam, voltak főszerepek, ahol a szövegpéldánynak több mint a fele az enyém volt, de élveztem a kihívást. Voltak persze bakik előadás közben, de elenyésző ahhoz képest, hogy kilenc szerepet kellett játszanom egy szövegen belül (*Függöny*, rendező: Kincses Elemér – szerk. megj.). Fontos, hogy megbízzon bennem a rendező.

– *Tavaly mutattátok be a kolozsvári Shoshin Színházi Egyesülettel az Apa lánya című előadást (rendező: Köllő Csongor). Milyen volt ebben a teljesen más közegben dolgozni?*

– Nagyon izgalmas volt a munkafolyamat, tényleg teljesen más volt, mint az eddigiek, ugyanúgy színházat csináltunk, de máshogyan megközelítve. Ott is többnyire szöveges szereplőként vagyok jelen, de van egy kevés mozgás is. Hárman játsszuk, nagyon sok múlik azon, hogy ki milyen energiákkal jön; össze kell szedned magad, mert végig jelen vagy, és az elejétől a végéig fenn kell tartsd a figyelmet. Közösén kell támogatnunk egymást, mert hanem szétesik az előadás. A próbafolyamat hatvan-hetven százaléka tréning jellegű, izgalmas volt. Fontos szerepe van a zenének és a zenésznek, ugyanolyan összetevők, mint a szöveg és a színész. Mindig más előadás születik, sosem egyforma, nagyon függ a helyszíntől, a közönségtől.

– *Szerinted a közönség szempontjából mi a különbség aközött, hogy prózai színházat vagy táncszínházat nézünk?*

– A prózai színház is igényli a figyelmet, de talán ott inkább megvan a lehetőség lazításra, a mozgásszínház szellemi szempontból vesz igénybe. A szöveget lehet követni, aszerint értelmezni a látottakat, de egy mozgáselőadásnak nem feltétlenül egyértelműen megfogalmazható a mondanivalója, többértelmű lehet a jelenet vagy a végkifejlet. Fontos, hogy nyitott legyen a néző.

– *Azokból a táncelőadásokból, amelyekben benne voltál, ki tudnál emelni fontosabbakat?*

– Két előadást mondanék, a már korábban említett *A leckét*, amit nagyon sokat játszottunk, hosszú időn keresztül, sokat turnéztunk vele,

a másik pedig a *Femme* volt (rendező: Bezsán Noémi), ami nagyon közel áll hozzám mind munkafolyamatként, mind előadásként.

– Mindkét előadás elsősorban szövegből indul ki, az egyik Ionesco, a másik Euripidész *Médeia* drámájából. Hogyan dolgoztok mozgáselőadásban egy szöveggel, szemben mondjuk a prózai színházban alkalmazott módszerekkel?

– Felállítjuk az előadás vázát a szöveg alapján, hogyan jutunk á-ból b-be ahhoz, hogy megtörténjen és érthető legyen, de sokat bízunk az improvizációra is. A karakterek esetében a szándék a lényeg. A *leckénél* sokat beszéltünk arról, hogy milyennek kell lennie ennek a tanárnak vagy ennek a férfinak, hogyan viszonyul a lányhoz. Nagyon izgalmas, hogy abból is építkeztünk, amit egyenként improvizáltunk, hogy könnyebben magamévá tudtam tenni a szerepet.

Visszatérve azt tapasztaltam, hogy a prózai előadásnál adott a szöveg, az alkotók elemzik, elolvassák a próbán, vannak, akik hetekig csak értelmezik, ez persze rendezőtől is függ, hogy milyen előképpel érkezik. A mozgáselőadásnál ha adott is egy szöveg, szükség van egy mozgásanyagra, improvizációra, sok-sok próbára, hogy megértsük a hangulatot, a szándékot vagy a motívumot. Ezek alapján rakjuk össze, mint egy puzzle-t.

– Ha kicsit más műfajokhoz evezünk, a te vizsgaelőadásod az újcirkusz műfajával kísérletezett, ez később is visszatérő elem nálad. Mesélnél egy kicsit erről?

– Az újcirkusz mára egy ténylegesen elismert műfaj, röviden úgy lehetne összefoglalni, hogy színházi közegben artisták adják elő a számaikat, állatok nélkül. Mint például a Cirqque du Soleil. Történetelmeselés és mutatvány, de szépen csomagolva.

A vizsgaelőadásomnál rengeteget inspirálódtam az interneten, különböző artisták és társulatok előadásait néztem, nagyon tetszett a forma, a látvány, maga a nyelvezet. Összeverbuváltam néhány embert, elkezdtünk gyakorolni, volt zsonglörködés, eszközöket vásároltam, végül egy mozgásláncot fűztünk össze. Egressy Zoltán *Kék, kék, kék* című könyvét használtam, ami egy cirkuszi családról szól, ez volt a téma, és inkább szöveges előadás született, mint mozgáselőadás. Szerettem volna színészekkel dolgozni, és a mai napig úgy gondolom,

hogy sokkal nagyobb kihívás színészt adaptálni mozgáselőadásba, mint táncost egy szövegesbe. Igazából egy kísérletezés volt.

Ennél az előadásnál fedeztem fel a karikát (cyr karika), és bár nem tudtam pontosan, hogyan kell kinéznie, gyártottam magamnak egyet. A létrehozása is bonyolult volt, nehezen szereztem anyagot, de aztán összeheggesztettem, lefestettem, majd használtam a vizsgaelőadásban. Később egy kis támogatással sikerült megvennem egy profibbat, ami a mai napig megvan, és élethelyzettől függően néha háttérbe szorult, de újra és újra előjön, gyakorlok rajta. Vannak olyan terveim is, hogy szeretnék több darabot belőle, de mivel egy nagy méretű karikáról van szó, méretre kell gyártatni őket. Szívesen bevonnám az embereket, hogy kipróbálhassák, ha tetszik, tanulják meg ők is használni, ehhez szükség van egy térre. Ezenkívül szeretnék majd egy one man show-t is a karikával, amit bárhol elő tudok adni, szabadtéren és egy színházi teremben is, különböző helyszíneken.

– *Jelenleg a Vámszer Géza Művészeti Népiskolában oktatsz kortárs táncot, hogyan mesélsz a diákjaidnak erről a műfajról?*

– Megpróbálok minél köznapibban, érthetőbben beszélni róla, az elméleti részét nehéz lenne elmesélni, hogy honnan indult, miből fejlődött ki. Én azt szoktam mondani, hogy ez egy olyan tánc, amibe igazából minden belefér, a hétköznapi lét is maga a kortárs tánc, tehát az, hogy ő kijön reggel a házból és elmegy munkába, ez is lehet kortárs tánc. Ha improvizálunk vagy valamilyen mozgást szeretnénk, azt kérem, hogy egy teljesen hétköznapi gesztusrendszerre gondoljanak, például megigazítja a haját, a csuklóján az órát. Ezekből indulunk ki, ezt fejlesztjük tovább, amíg tánc vagy mozgássor lesz belőle. Mindemellett vannak tréningek alapvető mozgásokra, csúszás, esés, felállás, ami segíti az egyensúlyt. Az oktatás kapcsán fedeztem fel, hogy érdekelnek azok az emberek, akik nem foglalkoznak tánccal, de elindulnak és eljutnak valahová, érdekes, hogy számukra mi lesz a tánc. Nem én mondom meg, hogy micsoda, hanem kialakul a testtudatuk, az elképzelésük róla. Nincs elvárás, arra szeretném ösztönözni őket, hogy engedjék el magukat, ne gondolkodjanak azon, ahogy én is tettem az elején, hogy vajon ez hogy néz ki.

– *Mi jelent a neked a sikerélményt?*

– Egyrészt ez egyfajta terápia is, sokan zárkózottan jöttek, eltartották maguktól, aztán a folyamat során nyitottak lettek, csinálják és megköszönik, hogy a hétköznapiakban is észreveszik magukon a változást. Vagy például ha kérek egy gesztust, egymásnak megtanítják, és ezekből a gesztusokból lesz egy kötött forma, egy koreográfia, amit eltáncolnak, megmutatják egymásnak. De az is élmény, ha jól érzik magukat az órán. Sokan úgy jönnek el, hogy nem tudják, mi a kortárs tánc, de azáltal, hogy megtapasztal és megérez valamit belőle, meg fogja érteni majd a táncelőadást is. Én fontosabbnak tartom azt, hogy hogyan hat rájuk egy előadás érzelmileg, mint hogy formailag azt mondják, hogy szép volt. Most amúgy is azt látom az embereken, hogy meg akarják tapasztalni, amit hallanak, látnak, hogy magukban ezeket leszűrjék. Az nem egy jó út, ha te azt mondod, hogy milyen jó előadást láttál, én meg azt mondom, hogy ja, ismerem a rendezőt, hagyjuk. Ha nem megyek el megnézni, nem tudok valós véleményt alkotni róla.

– *Te magad is nagyon sok területen fejlesztet magad, tavaly fejezted be a mesteri művészetek és új média szakon, ez az ötlet honnan jött?*

– Vártuk, hogy lesz koreográfia mesterszak, de az nem valósult meg, engem meg mindig is érdekelt a film. Izgalmasnak tűnt, hogy tanulhatok erről is, és amikor a volt csoporttársammal, Szigeti Szenner Szilárddal elkészítettük a felvételi filmünket, és beválogatták az AlterNative fesztivál programjába, az vitt előre. Nem leszek nagy filmrendező, csak ki akartam próbálni magam. Ha van egy jó ötlet, szívesen foglalkozom vele.

– *Mik a legközelebbi terveid?*

– Kitaláltam egy új projektet, ami valójában egy gyerekkori dédelgett álmom, nemrég indítottam útjára. Ez egy online játékbolt, ami használt játékokat értékesít, olyan játékokat, amelyek régóta várják, hogy előkerüljenek a padlásról. Akár régi, akár újabb, felújításra váró játékok, amiket felújítok és szépen becsomagolva továbbadok a következő tulajdonosának, aki örömét leli benne. Bevásárolok, tisztítok, javítok, festek, újracsomagolok és eladok. Szerettem volna elindítani a saját önálló vállalkozásomat, az általam kigondolt időbeosztással, ami mellett jut időm a karikára és a táncra is. A brand neve Old Stuart, ami mögött egy fiktív sztori van egy olyan figuráról, aki az első

világháború előtt született, részt vett a háborúban, hazatért és az unokáinak elkezdett játékokat gyártani.

– *Ez rengeteg munka, idő és tudatos építkezés is. Te inkább tudatos vagy ösztönös természet vagy?*

– Ösztönös, de azért nagyon igyekszem tudatosabban élni. Nyitott vagyok, szeretem az impulzusokat, és sokszor a hangulatom befolyásol, de nem szeretnék belebetegedni olyan tényezőkbe, mint számlák, hitelek, munka, a körforgások. Bármiről is legyen szó, szeretném inkább lazasággal kezelni, nem a problémát keresni, hanem a megoldásokat. A munkában inkább végrehajtó vagyok, de szeretek gondolkodni, úgy jó, ha van mellettem egy társ is, és nem mindent egyedül kell eldöntenem. Foglalkoztatnak az élet nagy dolgai, együtt tudok érezni a különböző helyzetekkel, emberekkel, de annyira nem megyek bele, hogy állást foglaljak, hanem csak megfigyelőként jelen lenni. Szerintem fontos feltenni a kérdést, hogy bármi, amihez hozzányúlunk, ha nem pozitív, akkor miért csináljuk?

– *Szerinted hol van az a pont, amikor megérkezel?*

– Azt érzem, hogy lassan megérkezem. Most elsődleges a családalapítás gondolata, nem hiába volt a honvágy, hogy hazaköltözzünk Csíkszentkirályra. Van itt valami, ami pozitív energiákkal tölt fel, szeretem. Nem erőltetünk semmit magunkra, hagyjuk kikerekedni a történetet, ami most formálódik.

Ladó Ágota

LÁNYOK, ASSZONYOK
NAGY IMRE MŰVÉSZETÉBEN

Nagy Imréhez és életművéhez sokféleképpen lehet közelíteni, és ezt az elmúlt évtizedekben ilyen vagy olyan formában már sokan megtették. Példa erre a számos kiadvány, album, monográfia, levelei egy részének, illetve a *Följegyzések*nek többszöri megjelentetése, valamint természetesen a rengeteg kiállítás – legyen szó a kor- és pályatársak együttállítását bemutató tárlatról (ilyen volt például az *Aba-Novák Vilmos, Nagy Imre és művészbárataik* című, 2018-ban, a Csíki Székely Múzeumban) vagy Nagy Imre alkotásainak különböző tematikus válogatásairól (mint például az *Állatok* című, 2019-ben, a zsögödi Nagy Imre Galériában).

Nagy Imréhez és életművéhez a nők felől is lehet közelíteni. Apor Mária – akit gyakran a nagy modellként emlegetünk – mondta, hogy a művésznek női kapcsolata mindig volt, és bár ez a megjegyzés elsősorban a romantikus kapcsolatokra utal, kijelenthetjük, hogy a mestert általában véve a nőkhöz sajátos, élő, intenzív, sokoldalú viszony fűzte. Hogy miből adódik ez a változatosság, a nőekkel szembeni, sajátosan nagyimrei érdeklődés sokfélesége? Természetesen összefügg a gazdag természet egésze iránti rajongással, mint ahogyan erre a *Följegyzések*ben is találunk utalást: „*Rózi aztán – így hívták a szépséges molnárléányt – végleg eltűnt a szemem elől, pedig neki volt a legtöbb köze ahhoz, hogy azt a sok erdős havasi képet megláttam. Mert érte még a pokolba is elmentem volna. Nem volt olyan eső, ami visszatartson a kirándulástól. Nem tudhattam ugyan, hogy milyenek az érzelmei, de fontos volt, hogy jött. S mentünk. Gyönyörűek voltak azok a finom lábszárak, amint felfelé menet a szénáshiuba ellibbent róluk a szoknya.*”¹ Ezen túlmenően azonban van még valami esszenciális, amit szintén maga Nagy Imre fogalmazott meg számunkra: „*(...) kergetett, csábított a kutatás, a szenvedély.*”² Úgy tűnik, ez a kíváncsiság, a keresés, a kutatás,

1 Zsögödi Nagy Imre: „Az úgy volt, hogy... – Hallák-e?” *Följegyzések*. Csíkszereda, 2012. Csíkszereda Kiadóhivatal, 34.

2 Uo. 13.

a felfedezés, megismerés, megértés tüze hajtotta Nagy Imrét, hogy esetenként a nőiség előtte éppen megnyilvánuló formájához olyan közel kerüljön, s ily módon annak reprezentációját is igazán mozgalmassá, változóvá és változatossá tegye.

A megszokottnak számító Nagy Imre-tárlatok sorában idén tehát újdonságra vállalkozott e sorok írója és Túros Eszter művészettörténész, a Csíki Székely Múzeum megbízásából: az érdekelt minket, hogy hogyan jelenik meg, illetve miként van jelen a művész életművében *a nő*. Az a feltételezésünk, hogy a lányok és asszonyok reprezentációja Nagy Imrénél gazdagabb és változatosabb, mint kor- és pályatársai esetében, egyértelműen beigazolódott.

Válogatásunkban a grafikákra helyeztük a hangsúlyt, egyfelől azért, mert ezek – főleg a ceruzával és tussal készült vázlatok, rajzok – gyakran élőbbek, lendületesebbek, mint a nagy gonddal megmunkált festmények. Másfelől pedig azért, mert igyekeztünk, hogy ebből az alkalomból minél több kevésbé vagy alig ismert munkát mutassunk be. Az olajképek esetében is törekedtünk arra, hogy – egy-két kivételtől eltekintve – úgyszólván meglepetést okozzunk. Példa erre az a nagyméretű, korai, álló meztelen nőt ábrázoló festmény, mely megnyitotta az aktábrázolások sorát, és mintegy párbeszédben állt a tárlat egyik legmozgalmasabb részével, az erotikus töltetű grafikák burjánzásával.

A kiállítás hármasként tagolása *a nő* különböző életszakaszait, illetve ezzel együtt a női lét, a nőiség különböző lehetőségeit, aspektusait jelezte. Mind a tárlaton, mind pedig az életműben hangsúlyosan jelen van az anya – mint életet adó, figyelő, védelmező, kísérő, majd elmúló társ, illetve mint alaposan megfigyelt, elemzett téma, a különben oly ritkán ábrázolt várandós vagy a gyermekét szoptató asszony. Ugyanakkor jelen van a befelé forduló, a kitárulkozó, a kihívó, a magát felfedező, a mezőn vagy a gyárban dolgozó, a tanuló, a fürdőruhában heverő, az elegánsan sétáló, az elemző, az elfáradt és a visszatekintő nő is.

A nők között természetesen jelen vannak a lerajzolt vagy megfestett rokonok, az ismerősök, a nagy modellek is, ezeknek a kiemelésétől azonban tartózkodtunk, mert nem egy-egy fontos szereplő kiragadása volt a célunk, hanem sokkal inkább *a nő*, a téma, illetve a művészi, a sajátosan Nagy Imre-i érdeklődés sokféleségének a bemutatása.

Csakúgy, mint ahogy mellőztük az egyes személyiségek kiemelését, ezúttal eltekintettünk a címkék használatától is. Az volt a célunk ugyanis, hogy a látogatók a nőkre, a témákra, az alkotó pozíciójára, a kapcsolatra, a közelségre, a vonalakra összpontosítsanak, és figyelmüket ne vonják el a néha félrevezető címek vagy a művészettörténeti jelentőségű évszámok. Az első teremben a kislányok, tágabb értelemben a gyermekek világának ábrázolására helyeztük a hangsúlyt, a nemi szervek bátortalanak tűnő vonalaitól – melyek egyébként a kiállítás egyik, szokatlanul ható nyitóképen voltak láthatóak – egészen a kicsik és az őket körülvevő világ kapcsolatának a vizsgálatáig.

A második terembe lépve egy meztelen fiatal lány képe jelezte a nővé érés folyamatát, ezt követték a várandósság, a (leány)anyaság, a gondterheltség és gyengédség ábrázolásai, majd portrék, illetve a már említett aktok. A legkülönbözőbb tevékenységek, testhelyzetek, attitűdök – és talán történetek – felvillantása után ebben a teremben kiemelt helyen szerepeltek a szocializmus munkásnői. Noha ezeknek az alkotásoknak az életműben elfoglalt helye vitatott és vitatható, kétségtelen, hogy nőalakjaik mindenképpen megérdemlik a figyelmünket, továbbá külön érdekességük, hogy magukon viselik a művészi munka, a próbálkozás és a tévedés nyomait.

Az utolsó teremben a munkában elfáradt, megöregedett asszonyok képeit láthattuk, illetve ők teremtték meg a visszapillantás lehetőségét is. A kiállítás dinamikájának megfelelően a tárlat a halál képeivel halkult el és ért véget, ezután pedig rajtunk volt a sor, hogy visszatekintsünk, illetve elemezzünk, jellemezzünk, szavakat keressünk: a kijáratnál elhelyezett üres táblával és cédulákkal, valamint írószerekkel arra invitáltuk a látogatókat, hogy jegyezzék le és hagyják hátra azokat az asszociációikat, melyeket a bemutatott alkotások, illetve maga a válogatás ihletett.

A rendezés során többször fordult elő, hogy előnyben részesítettünk egy érzékeny megfigyelésről tanúskodó rajzot, vázlatot egy technikailag jobban, helyesebben kivitelezett munkával szemben, és reméljük, hogy ezáltal kiállításunk a látogatókat is érzékenyebb megfigyelőkké, talán jobb kérdezőkké tette.

Borsodi L. László

DIAGNÓZIS A KÖZTESBŐL

Feltételezem, hogy egy elmeorvos a szakmájának köszönhetően olyan határterületen él, ahol a viszonylagosság nem az értékrelativizmushoz köthető, hanem a létezés és a tudat különböző dimenzióinak, egymástól való távolodásuknak, egymáshoz való közeledésüknek, egymásba csúszásuknak vagy épp felcserélődésüknek a folyamatát megnevező fogalom. Ennek a léttapasztalatnak a felismeréséhez elég szakorvosnak lenni, de megmutatásához, mások számára is hozzáférhetővé tételéhez nem. Szükség van még ugyanis arra a látásmódra, ami a szakembert íróvá teszi, vagyis a napi élményanyagban meglátva az esztétikum máig időtlenítés lehetőségét, abból válogat, szerkeszt, műalkotássá formál. Ennek a kivételes pillanatnak lehetünk tanúi Szakács Réka *A testidomár* című novelláskötetét olvasva.¹

A *kivételes* jelző nem csupán a kétféle minőség szerencsés és tudatos találkozását jelenti, hanem azt is, hogy az alkotó miként formálja hiteles epikai világgá mindazt, ami előbb életrajzi élményanyag volt. És fontos már az elején leszögezni: nem ennek az előzetesen szerzett tudásnak a megléte, megtörténtségének mennyisége és mikéntje eredményezi a hitelességet, hanem az, hogy milyen írói világot rendez be belőle. Olyan világról van ugyanis szó, amelyben viszonylagos, ki beteg és ki egészséges, hiszen a betegben is ott van/lehet az ép emberi elme, vagy legalább a maradványa, és azért küzd, hogy visszakapaszkodjon az *egészségesek társadalmába*, és fordítva, az ép elme is hordozhat olyan sérüléseket, ami miatt azzal küzd, nehogy *lecsússzon*, és a zárt osztály lakója legyen. S akkor még nem is volt szó arról, hogy mennyire bizonytalan hátterű a meghatározás, hogy mit jelent az *egészségesek társadalma*, a *lecsúszás*, s egyáltalán ki állapíthatja meg és milyen bizonyítékok alapján, hogy ki örült és ki épelméjű. Partvonal, vékony mezsgye, keskeny sáv – mindegy, milyen metaforával nevezzük meg az átmenetet a tudat és így a lét dimenziói között, világos, hogy – mert megint csak metafora áll rendelkezésünkre – olyan határterületről van

1 Szakács Réka: *A testidomár*. Marosvásárhely, 2020. Mentor Könyvek.

szó, amelyben a viszonylagosság magát a nyelvet is elbizonytalanítja, amely erről a világról beszél(ne).

Szakács Réka találó elbeszéléstechnikai eljárással oldja meg, hogy erről a köztesről diagnózist készítsen: mind a tíz novellában egyes szám első személyben beszélteti az önéletrajzi szcenírozású narrátort, aki elmeorvos, főorvos, aki megfigyeli és gyógyítani próbálja a betegeit, és aki megfigyelt is, mert a páciensei folyton *kóstonlatják*, ezért az ő viselkedésük tükrében folyton reflektál önmagára. Egyszerre benne van az elmeosztály világában, és kívülről is látja, láttatja azt, a kötetnyitó *Stroke-osztály* és *Lézenség* című novellákkal hitelesítve mindazt (apropó epikai hitelesség!), ami fel fog tárulni a kötet további írásaiból, ugyanis a könyv elejére helyezett két szövegben maga a narrátor-főorvos a lábadozó beteg. Ezzel a gesztussal nem kevesebbet állít, mint azt, hogy az ápolói és az ápolt státus bármikor felcserélődhetnek, s hogy mindazt, amit majd a harmadik, a *Claude Morel* című novellától kezdve megmutat az orvos perspektívájából, azt ő már megtapasztalta a beteg ember helyzete felől is.

Amint a *Stroke-osztály*ban olvashatjuk, a betegstátus „köztes állomás kórterem és krematórium között”, a kiszolgáltatottság és annak keserű iróniával való tudomásulvétele („S mint mesebeli szelencében a foglalat nélküli ékkő, tárulkodik fel előttük a pizsama korcával alig fedett micsodám. Jöttek ugyanis az eltörött WC-ülőkét kicserélni.”), az orvoskollégák személytelen viselkedésével való szembesülés alkalmá („Orvosdoktor? – kérdése metszően tárgyilagos, majdhogynem bírói, nem hagy kétséget afelől, hogy nem lesz semmiféle barátkozás, én itt menthetetlenül civil vagyok.”) a beszélő számára. Betegnek lenni az írói látásmódhoz elengedhetetlen többnézőpontúság kialakulásának a metaforikus ideje is: „Vizit egyszerre alul- és felülnézetből. Szánom, akit látnak, enyém a nézésük, tekintetükkel pásztázom magam, ahogy a betegeimet is vizsgálom.” A részlet egyszerre mutatja meg a kettős, sőt hármas látást: azt, ahogyan a beteg perspektívájából látja a kollégáit, illetve ahogyan – mintegy eltávolítva – a vizitáló orvosok tekintetével azonosulva látja a páciens önmagát, párhuzamba állítva azzal, ahogyan ő látja a betegeit.

Ha a *Stroke-osztály* kronologikus folytatásában, a *Lézenség*ben még mindig az én állapota is a hangsúlyos (a beszélő agyérgörcs utáni, otthoni lábadozása a témája), nyilvánvalóvá válik az, ami Szakács Réka

novellisztikája egyik védjegyének tekinthető: hogy az énelbeszélőnek nem a saját egoja a fontos, hanem az a világ, amely körülveszi, amelyben élnie adatik, főként azok az emberek, akik valamiért felhívják magukra a figyelmet, vagy valamiképpen viszonyulnak hozzá. A figyelem tehát a külvilágra irányul, és annak működése áttételes következtetéseket enged meg az énrre vonatkoztatva, soha nem az én a fontos, hanem azok a finom rezdülések vagy a nagyon is nyilvánvalóan végbemenő változások miéértje vagy egyszerűen a megmagyarázhatatlannak a rögzítése, ami az ő receptivitása által észlelhető. Talán ez az oka, hogy bár Szakács történetei bővelkednek epikai fordulatokban, a klasszikus értelemben vett műfaji elvárást nem teljesítik, hiszen az egyes szám első személyben előadott történetek (fő)szereplőinek életében a sorsfordulat nem vagy nem úgy következik be, ahogyan az előzmények alapján elváránk, sokkal inkább egy-egy felismerés, egy-egy reakció vagy függőben maradt s így az olvasóra hagyott mozzanat adja a végkifejletet. Így válhat elégtétellé, hogy Anikó arca, aki a stroke-osztályon takarít, olyan széppé válik, mint egy festményen látható angyalé, vagy miért van jelentősége annak, hogy a postás néni végre mosolyra bírható a *Lézengés* végén.

Ebből a mosolyból fakad fel az élet, az énelbeszélő-főorvos újra dolgozni kezd, és ebből az élni akarásból születnek meg – bármily furcsa nekünk, *civileknek* – a betegeiről szóló történetei, akár úgy, mint amelyek a munkájához való visszatérése utáni időből valók, akár úgy (magam inkább erre hajlanék), mint a saját betegség megtapasztalása után felidézett emlékek. Ezért a harmadik, a *Claude Morel* című novellától kezdve még nyilvánvalóbb, aminek előjele kiolvasható volt a kötetnyitó novellák felől: hogy nem a narrátor a főszereplő, vagy legalábbis megoszlik ez a szerep a narrátor és a történet központi szereplője között.

Arról, ami ezekben a szövegekben feltárul, azt lehetne gondolni, a Dante képzeletét is meghaladó pokol: Claude Morel a „paranoid téboly precíz, sűrű szövésű pókhálójá”-ban vergődik (*Claude Morel*); Eloise Duval „a paranoid szkizofrénia kora kamaszkori kezdetű, virulens formájában” szenved (*Eloise*); Jessica Meyer, a gyermekkorában sokszor bezárt, válogatott kínzásoknak alávetett zárt osztályos mellett minden orvosa feladja, akinek indulatrobbanása, fenyegetése kisebb természeti csapással ér fel (*Jessica Meyer és a Majakovszkij-kötet*);

Leclerc „a legteljesebb mértékben őrült”, akinek az elméjében „a legszínesebb és a legváltozatosabb téveszmék, befolyásoltatásos élmények, gondolatbeültetések és elvonások, vad hallucinációk” burjánznak (*Leclerc lázadása*); Anne-Laure-t, a testidomárt évek óta anorexiával kezelik, aki „nem csak a saját testét falta föl, evett azok testi-lelki erejéből is, akik a közelébe kerültek” (*A testidomár*). De bármennyire is ijesztőek ezek az őrült, ön- és közveszélyes emberek, Szakács Réka nem hagyja, hogy elborzadjunk, elforduljunk tőlük. Szándékosan írtam, emberek, és nem nyomokban emberit is tartalmazó vagy elállatiasodott lények, pedig fizikai megnyilvánulásaik alapján nem lenne túlzás őket így nevezni. Ki fogalmazhat így, milyen jogon és pozícióból? – adódnának rögtön a kérdések. De nem ezek megválaszolásának-megválaszolhatatlanságának elkerülése miatt nem nevezhetők így. A mód ugyanis, ahogyan az énelbeszélő az orvos szemével láttatja őket, nem csupán esetek, hanem személyek. Nem véletlen, hogy gyakran a történetek szereplőjének a neve a szövegek címe is. Mindegyik páciens tragikus léthelyzete mögött retrospektív elbeszélésben feltárul az előélete, azok a nyilvánvaló vagy lehetséges okok, amelyek az illető személy jelenlegi, csak csillapítható, de véglegesen meg nem gyógyítható és/vagy végzetes helyzetéhez vezettek. Anélkül hogy ennek közvetlen reflexió formájában jelét adná, kiolvasható: személyesen érdekli mindegyik betegének a sorsa. Így lesz az orvos figyelme és egy-egy páciensénél elért (rész)sikere (az, hogy Claude Morel szóra tudja bírni üldözési mániájával kapcsolatban, hogy Jessica Meyer rajzolni kezd, hogy Alízka megszereti a spenótot) és kudarca (Claude Morel meggyilkolása, Eloise öngyilkosságának, Maurice gyógyíthatatlanságának az elfogadása, ami a szakma határainak az elfogadása) az énábrázolás érdeme is. Ez az én ugyanis odafordul az egyes élettörténetek felé, részletezi azokat, empátiával kezeli a rábizottak helyzetét, nem mond le róluk, mint ahogyan egyes kollégái (olykor kénytelenek). Van ebben az orvos-énelbeszélőben egy olyan megnevezhetetlen belső iránytű, mérce, lelki egyensúly – s ha van másik védjegye Szakács Réka műveinek, akkor ez az –, amit nem kívülről erőltet magára, hanem amit valami megnevezhetetlen belülről jövő energiának érzékelek. És ez a nyugalom tompítja, teszi elviselhetővé azt, amit látunk, hallunk, nem mindenáron megnyugtatta, de lehetővé téve, hogy szembenézzünk azzal, mivé válhat az ember, azaz mi rejtőzhet az

emberben. Ahogyan neki is szembe kell néznie gyakran saját hivatása abszurdításával, a váddal, amit egy-egy páciens vág a fejéhez tisztának tűnő pillanatában: „Maguk, orvosok, a szenvedés vámszedői, szenvedés nélkül értelmetlen, okafogyott az egzisztenciájuk! Mit is kezdenének magukkal, ha mindenki boldog és egészséges lenne?! Az ilyeneknek, mint maga, a mások nyomora teszi legitimmé a létét!” A *testidomár* Anne-Laure-ja olyan nézőpontból láttatja az egészségesnek hitt, ráadásul a gyógyító szerepében megjelenített orvos státusát, aminek létjogosultsága legalább annyi kérdőjelt hagy maga után, mint annak egyértelmű eldönthetősége, hogy ki örült és ki nem. De indulatos véleménye azt mindenképpen tudatosíthatja, hogy az elmeosztályon az orvos nem birtokolhatja a lelket, csak mint a vadlovat, amelyet be akarnak törni (lásd a borítón a ló képét), esetleg ideig-óráig, kisebb-nagyobb sikerrel terelgetheti a testet az elmére, lélekre való finom ráhatásokon keresztül.

A dantei pokolképzetet tehát egyfelől – anélkül hogy bármit is megszépítene („Degas tüllruhás osztályán a téboly rétegeit, a rémület bugyrait és az őrzöngés fokozatait kell osztályozni” – *Claude Morel*) – az orvos-énelbeszélőnek a művészetek iránti (néhol itt-ott túladagoltnak is tűnő) érdeklődése ellenpontozza, ami számára a transzcendens megtapasztalhatóságának egy-egy pillanatát is jelenti. Képes meglátni ugyanis az inneniben a túlit, a rútban a szépet, a szenvedőben a megváltottat (utóbbit úgy is értve, mint a mindennapiban a művészetté formálhatót): „Elmenéskor egy meggyoszínú ruhás nővér köszönt rám, olyan szép volt az arca, mint Botticelli angyalának.” (*Stroke-osztály*); „Raffaello utolsó Madonnája a 92. oldalon található, hajszálpontosan olyan, mint Eloise.” (*Eloise*); „Lenyűgöző, harminc év körüli emberpéldány volt, (...) leginkább a Louvre Diszkoszfordozója vagy Mürön Diszkoszvetője szállt le a talapzatáról” (*Leclerc lázadása*). A dantei képzeteket másfelől a pszichiátria különböző osztályainak impresszionista és posztimpresszionista festőkről való elnevezése súlytalanítja. Ennek jelentését nem bízta a véletlenre, kissé didaktikusan-szájbarágósan meg is magyarázza a narrátor – „A zárt osztály Degas-ról kapta a nevét, nyilván azért, hogy az impresszionista könnyedség enyhítse a társuló komorság súlyát” –, szerencsére azonban ezt a súlytalanítást nemcsak mondja, hanem meg is teremti az ilyenfajta leíró-elbeszélő rész, mint: „Mert néhány hét után, a zárt osztály Degas-féle tüllszok-

nyás balerinái közül Monet tavorózsái közé került, ahol aztán lehetősége adódott arra is, hogy ápolói kísérettel kimenőre menjen Michel Foucault szülővárosába.” (*Claude Morel*) És osztály van elnevezve Gauguinről, Monet-ról, Renoirról és Cézanne-ról: „Ha teltházás volt az intézet, és legtöbbször az volt, telefonáltunk a Gauguin, Monet, Renoir vagy Cézanne osztályokra, hogy küldjék vagy kísérjék le a betegeket az orvosiba, az aznapi lista szerint. Csak a zárt osztályra, a Degas-ra mentünk személyesen” (*A testidomár*). Milyen jó azonban, hogy többet hagytak e tekintetben a szövegek az olvasóra, mint amennyit elmagyaráztak, mert így a befogadó *saját* felfedezésének tarthatja, és fogalmazhatja meg véleményét arról, hogy milyen adekvát a helyekhez a névválasztás. Hiszen miközben az örök változót megjelenítő impresszionizmus egyrészt valóban a tudat állandó és kiszámíthatatlan változását, ennek megfelelően a pszichiátrián zajló, racionálisan ki nem számítható, meg nem tervezhető, állandóan változó életet metaforizálja, másrészt lehetetlen meg nem látnunk az irányzatot képviselő művészek nevével jelölt századelő dekadenciáját, konkrétan Gauguin és Monet öngyilkossági kísérletét, Renoir, Degas és Cézanne különféle betegségét és a halálukat, magyar vonatkozásban dialógust kezdeményezve a századelő irodalmával is, hogy itt – a tematikai rokonságnál fogva – csak egy életművet említsünk, a Csáth Gézáét. Szóval miközben – mondjuk a látvány szintjén – ellenpontos, megjelenít, azt érzékelteti, hogy a századelő óta nem sok változott, a pszichiátria lehet az ezredvég és az új évezred első évtizedei idegállapotának, lelkiületének, életfelfogásának is a sűrített keresztmetszete, metaforája.

Magának a metaforának a többszöri említése is adja végül a kérdést, hogy ez a tudatállapotok peremvidékéről, világok határterületeiről a köztesből születő írói diagnózis milyen nyelven, milyen prózapoétikai eljárásokkal szólal meg. A már említett egyes szám első személyű közlés, a hozzá kapcsolódó, önmagával mindig azonos maradó emberi-narrátori attitűd (aminek része a beszélő kelet-európaisága és idegen – francia – környezetben zajló élete) és a kórképtörténetek hasonlósága, valamint azok – már a korábbiakban körvonalazott – struktúrája megengedi, hogy a kötetet ne csupán novellák egymásutánjának, hanem novellafüzérnek, netán egy regény fejezeteinek tekintsük. Ezt az egységesítő törekvést vélem alátámasztottnak a cselekményvezetés mikéntjében: leggyakoribb eljárás a jelenetezés, a jelenetek közötti

kihagyások, jelenetek egymás mellé vágása, a részletező elbeszélés, illetve az időbeli visszaugrások, akár az egyes szövegek között, akár az egyes szövegeken belül. Utóbbi eljárás – mint említettem – legtöbbször a jelen helyzetét megértetni akaró előzmények megjelenítését szolgálja. A beszélő lét- és kultúraszemlélete (a kultúra, mint kapaszkodó az emberi mivolt megőrzésében), főként a(z) (francia) impresszionizmusban való jártassága is a szövegek szövetének szintjén, az intertextuális és interkulturális utalások, párhuzamok által jön létre, s ezek is a novellák egységesítő látásmódjának megteremtői. Akárcsak a hasonlatokban való beszélés. Ennek megítélése azonban – annak pozitív hozadéka mellett – felvet néhány negatív kritikai észrevételt is. A hasonlatokban, helyenként metaforákban való beszéd egyfelől nyelvi brillírozásnak, alkotói bravúrnak hat, arról győz meg, hogy a szövegeknek jól körvonalazható lírai kódja van, ami az elbeszélői szólam önreflexív-meditatív karakterével függ össze. Íme néhány példa jól működő hasonlatra (a korábban már más kontextusban idézettekhez): „A férj az asszony bal fülére hajolva, mint agg, nagyméltóságú fűzfák szoktak aprócska sírhalmok fölé temetőkertekben” (*Stroke-osztály*); „ahol a betegek, mint gravitáció nélkül keringő küllőtlen csillagok, lézengve forognak” (*Leclerc lázadása*); „Olyanok voltak Diane kutyás históriái, mint Walt Disney-filmeket vetíteni a lövészárkokban roham előtt” (*Van Gogh, a kutya*); „töredezett fogai között smaragdként ragyogott a spenót” (*Spenót*); egy példa színesztéziával összekapcsolt metaforára: „Királykék szövet a csöngés utáni csend januárban, finom szövésű textúrája lágyan érinti a zöld szoba tárgyait” (*Lézengés*); és további példák metaforára: „törékeny nyírfavessző-ujjak” (*Claude Morel*), „tátott verébcsőr a szája” (*Spenót*), „Akarata, ez a tehetetlen hűsevő növény” (*A testidomár*) stb. Az egymásba érő novellákban azonban jó lett volna valamilyen határt szabni a költői képekben, különösen a hasonlatokban való beszédnek. Egy idő után ugyanis az az érzése az embernek, hogy a legtöbb élethelyzetről mindig eszébe jut egy-egy hasonlat az elbeszélőnek, mint amikor olyan valakivel van dolgunk, akinek mindenről egy-egy vicc jut az eszébe. Az első néhányon még tán önfeledten nevet az ember, a következő kettőn illemből, s utána már nem tudja, hogyan leplezze, hogy ez már nem az, aminek szánták. Valahogy én is így jártam a hasonlatok egy részével Szakács Réka prózájában, azt gondolom ugyanis, hogy egyes pontokon mintha

megfordulna a viszony: a hasonlat lenne a megjelenített élethelyzetért, és nem fordítva. A hasonlatok túlburjánzása önmagáért valóvá válik, illetve szerkezetük fegyelmezetlensége (ez a metaforák egy részére is igaz) képzavart eredményez: „A paplan szélei, mint lomha medúza lábai, úsztak velem a hideg folyosón” (*Stroke-osztály*); „ezüstös fejsze-suhanásnyi mosoly” (*Lézengés*); „összeakadtak a szavak, s mint szájszagú koszorú billegett, majd megült a fejemen” (*Van Gogh, a kutya*). Van, hogy találó lenne a kép, de túlmagyarázott: „törött nyírfaágra emlékeztető szakállas emberi lény” (*Claude Morel* – kiemelés tőlem: B. L. L.). De arra is akad példa, hogy a képzavar és a túlmagyarázás mellett giccsessé is válik a kép: „Olyan volt, mint egy fényes sztaniolba csomagolt hatalmas és mérges szaloncukor egy World Trade Center kaliberű karácsonyfán.” (*Eloise*) S ha már a nyelvi esetlegességek sorjázásánál tartok, nem hagyhatom szó nélkül a fölösleges – mert a beszédhelyzet által nem indokolt – élőbeszédszerű, „Mondanom sem kell” (*Lézengés*) típusú kiszólásokat, az olyan, szintén fölösleges következtetést, mint amilyent az *Eloise*-ban olvasunk. A következő mondat inkább elmegy írói önkritikának, mint a történet kontextusában releváns megállapításnak: „Belátható, hogy az efféle hasonlatok nem segítik elő a tárgyilagosságot, az irodalmat és az életet viszont annál inkább.” Messze vezetne, hogy akkor mit is gondol az író irodalom és élet viszonyáról, erről talán egy interjúban kellene/lehetne őt megkérdezni, de hagyja az olvasóra, hogy mit gondoljon erről. Ahogy legyen szabad azt is szóvá tennie, hogy vagy a szerző vagy a szerkesztő miért nem javított-finomított az efféle – jóindulatúan fogalmazási hibától terhelt, de akár képzavarnak is tekinthető – kifejezéseken, mint: „Leláncolva ült vért szivárgó, rikító körömcsonkjai és harsány ambivalenciája között”. Ugyanebbe a fogalmazási hibasorba tartoznak az „Egy fenét sem tudtam”, „Indulatkitörés alatt értendő olyan indulatrobbanás” típusú kifejezések is (*Jessica Meyer és a Majakovszkij-kötet* – kiemelések tőlem: B. L. L.).

Mint ahogy az olvasónak megvan a véleménye arról is, ahogyan a kiadó bánt a kézirattal. A fentiekben szóvá tettekkel „összhangban” a helyesírási (elválasztási, központoszási, egyeztetési) hibáktól hemzsegó könyv nyilvánvalóan mutatja: a kiadó megspórolta a korrektúrát, vagy nem megfelelő, esetleg nem szakembert alkalmazott ennek a munkának az elvégzésére, nem tisztelve ezzel sem a szerzőt és a munkáját,

sem az olvasót, aki ezt a könyvet megvásárolta. (Itt csak mutatóban három példa ugyanabból, a *Jessica Meyer...* című szövegből: Majakovszkij-kötet helyett *...Majakovszkij kötet*; orosz számovár, amelyből helyett „orosz számovár, *amiből*”; gyógyszer-túladagolás helyett: „gyógyszer túladagolás” stb.)

Ez a kötet pedig – a szóvá tett nyelvi esendőségek, a narráció megformáltságában érvényesülő apró következetlenségek ellenére is – sokkal többet érdemelt volna, de szerencsére a könyvet becsukva nem ezekkel a bosszúságokkal marad az olvasó. A megteremtett drámai világ ugyanis azt mutatja, hogy Szakács Réka olyan gazdag élményanyaggal rendelkezhet, amiből itt a műfajnak megfelelően csak adagolhatott, és amiből további művek megírására tartalékolhatott, illetve azzal az írói látásmóddal, amivel ezt az élményanyagot fikcióvá lényegítheti. Remélhetően lesz türelme, hogy írói talentumait egy még fegyelmezettebb, még feszesebb formanyelv kialakítására fordítsa, hogy újból és újból megmutathassa, merrefelé tart(hat)unk, és figyelmeztessen, a zárt osztály lakói, ha csendben is vannak (még), ha néha bolyonganak is, de mindenképpen bennünk élnek, hozzánk tartoznak, Monet, Cézanne, Degas nevét suttogják.

Simó Márton

MINTHA VALÓSÁGOS ÁLOMBAN,
MINTHA A JELEN-DUNA
VÍZSZINTJE ALATT

A hhoz képest, hogy Szálinger Balázs (1978) *költőnek* tartja magát, hiszen ezt írja első prózakötetének fülszövegén, most (is) egészen jól teljesített. Ez a bizonyos könyv¹ útirajz, útinapló abból az időszakból való, amikor 2018 egyik tavaszi hónapját – családostól, hármasan, pontosabban feleségével és akkor még meg sem született gyermekükkel – Orsován, illetve egy város melletti nyaralóban töltik, ott szállnak meg, ahonnan hosszabb-rövidebb kirándulásokat tesznek a környékre. Gépkocsival érkeznek, és többnyire azzal közlekednek ottlétük alatt, azzal a megfontolással, hogy alkalmanként átkelhessenek a két szomszédos országba, a Duna jobb partján levő Bulgáriába és Szerbiába is, illetve megismerkedjenek az egykori Nagy-Magyarország, ha tetszik az Osztrák–Magyar Monarchia romániai peremvidékével. Időközben a szabadságolást meg kell szakítaniuk egy röpke, Pestre való hazatéréssel, amely egyúttal az *író* számára kiváló alkalmanként szolgál arra, hogy párhuzamot vonjon az itt és az ott közt, hogy elvonatkoztasson, és valamelyest kívülről szemlélve önmagát fogalmazhassa meg tapasztalatait. Egy olyan utazásról van, amely egyfajta mellékterméke az életüknek. A *költő* mindent elkövet, hogy ezt el is hitesse az olvasóval, hiszen jelentős hangsúlyt kap a vendéglátó, vagy pontosabban a szállásadó házaspárral fenntartott kapcsolatuk, amely igen gyakran a gasztronómiai élmények cseréjében csúcsosodik ki. Hol a háziak, hol a vendégek főznek. A közös étkezések, az alapanyagok beszerzése, a különböző italok – sör, bor, pálinka és cujka – mértékletes fogyasztási alkalmai arra jók a GT² korában, hogy barátkozzanak, hogy élményeket, élettapasztatokat osszanak meg egymással, és élvezzék a nyelvi korlátok dacára is a szótárgép félrefordításait,

1 Szálinger Balázs: *Al-dunai álom*. Budapest, 2020. Magvető.

2 Google Translator – a szerző gyakran használja ezt az eszközt, innen a rövidítés.

amely nem kellemetlen, inkább mulatságos, némi empátiával, képzelőerővel pedig viszonylag könnyen áthidalhatók a ferdítési bakik.

Tulajdonképpen úgy ír Szálinger útinaplót, mintha nem is írna, mintha nem tekintené munkának ezt a mellékterméket. Épp egy színpadra szánt – határidős – Puccini-adaptáció létrehozásának kellős közepén tart, feltehetően ez lenne a pénzes munka, amelyet a kikapcsolódás szüneteiben végez, de úgy tűnik, hogy a versírásra való hajlandósága is felbukkan olykor. Megjegyzi, hogy olyan időszakot élt át, amikor a műzsákkal együttműködő belső hangja sokáig hallgatott. Egyébként ez idő alatt versek türemkednek elő, és van köztük olyan, amely megtartható az utókor számára. Szóval jelen van a *költő*, a *színműíró*, a *férj*, a *családapa*, majd minden alteregó, amelyek Szálinger bonyolult személyiségét alkotják. Ugyanakkor – még a legifjabb Szálinger-csemete előtt – megszületik a lelki szemeink előtt a *prózaíró* is, akinek létéről azonban a szerző egy szót sem ejt. Pedig: nem felkészületlenül utaztak erre a vidékre, komoly előtanulmányokat folytatott, és az ott-tartózkodás ideje alatt is folyton alkalmat keres arra, hogy tájékozódjék. Vannak emberi kapcsolatai, korábban kialakult ismeret-ségek, helyi magyarok, akik szintén segítségére vannak. Az új élmények arra készítetik, hogy folyamatosan bővítse kapcsolódó tudását. Nyilvánvaló, hogy olyan elődök, korábbi utazók bukkannak fel ebben a repertoárban, mint Jókai, mint Krúdy – aki mellesleg még külső munkatársa is volt hajdanán az Orsova és Vidéke című lapnak –, aztán Boleszny Antal (1828–1896) egykori orsovai plébános, az 1849 nyarán itt elásott Szentkorona ide kapcsolódó történetének kutatója, és ugyanakkor a maga korában roppant praktikusnak számító idegenforgalmi kézikönyvek szerzője volt, amelyek máig megkerülhetetlen forrásmunkák.

Mivel Szálinger *költőként* Erdélyben szocializálódott (első két kötete a Kolozsváron működő Erdélyi Híradó Kiadónál látott napvilágot 1999-ben, illetve 2000-ben, diákkorában élt egy-egy évet Kolozsváron és Nagyváradon), számára nem idegen az a szemléletmód, amely fokozott érzékenységet feltételez az itteni embertől, legyen *költő*, vagy akár *író*. De emellett kiválóan tud a teljes Kárpát-medencében gondolkodni, és olyan a hungarus tudata, hogy azt képes beilleszteni Kelet-Közép-Európa történetébe, múltba, a kulturális előzmények folyamatába, abba a tágabb szellemi miliőbe, amely akkor is létezik, ha

túl sokat nem emlegetik. Meg a jelen finom lenyomatait is képes értelmezni. Vagy inkább csak sejtetni. „Sok a műanyag szemét a Dunán. Az első világháború alatt éjszaka is jártak a hajók, ezért égő lampionssorral volt kivilágítva a hajózható sáv. Nem él már senki, aki látta.” A *költő*- és a *drámaíró*-mivolt mindenképp jót tett annak, hogy a próza-író is megszülessék. A víz alatt levő régi Orsova még ma is emlékeztet arra az időre. Úgyszintén Ada Kaleh. Meg azok a kétezer éves római téglák, amelyek a nyaralóba kerültek, és manapság a grillező, helyesebben: a miccs-sütő alapjául szolgálnak. Folytonosság van. És az a kontinuitás is tetten érhető, amelyet az itt berendezkedett román impérium okozott. Ez a vidék ma Mehedinți megye része, közigazgatásilag Olténiához rendelték, mintha... Mintha. Történetileg azonban a hely a Bánság része. Lenne. Lehetne. „Még hogy történetileg vagyunk valahol, haha. Itt még a táj se biztos. Csak Hunyadi János tudna itt rendet vágni. Már ha rendezné magában az identitási kérdéseket” – jegyzi meg erre az író. Egyébként mindvégig jelen van ez a párbeszéd, a belső én, az elemző és értelmező alteregó, meg a jelenben forgolódo tudatos utazó között. Drámai feszültséget ad és folytonos áthallásokra, ráhangolódásokra készítet. A látottak olyan élményt szülnek, amelyet csak bizonyos intellektuális szint, tudatos magyarság és vállalt európaiság mellett vagyunk képesek ténylegesen látni és a maga valóságában értelmezni.

Látszólag könnyed olvasmány, amely segít nekünk, hogy látókká váljunk. Hiszen Szálinger itt nem csak az Osztrák–Magyar Monarchia emlékeinek elmúlását említi, hanem látja a 21. század lagúnáiban eltűnni a maradék-Pannóniát is, Zalával, Vassal, Csongáddal együtt. Amikor látja/hallja az elidegenedett bolgár fiataalt, akit „visszavadtítás” és az anyanyelv elsajátítása végett vittek vissza a balkáni provinciába, azonnal a mi Nyugaton szocializálódott fiataljainkra gondol, illetve azokra az újlatinokra, akiknek a romanol nevű kevercs jut az angol vagy a spanyol mellé. Az Európai Unió kívüli Szerbiában pedig úgy jár-ke, mintha az ígért földjén, hiszen az ottani szupermarketekben igen erősen vannak jelen (még) a helyi termékek. És csodák csodájára minden ehető, árban sincs a csillagok felett a portéka. Olyan világról ír jelentést Szálinger, az utazó, amelynek életképeit a helyiek sem látják, mintha időn kívüli más-korban élnének. A prózaíró egy olyan könyvet tett le az asztalunkra, amelyet – szívem szerint – azonnal

olvasni kellene, akár mives fordításban, akár a GT jóvoltából, hiszen rólunk szól, azokról, akik így, együtt vagyunk. Illetve nem is létezünk, hiszen alig-alig ismerjük fel önmagunkat. Egy olyan feeling van a könyvben, amely a kovidtól és minden egyéb nyavalyától fertőzött állapotunk miatt, meg saját korlátoltságunk miatt másképp nem látható az IT évadában.

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy
Albert Géza – Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József – Székelyudvarhely
Andrási Ilona – Alsósófalva
András Pál – Bukarest
Angi Gyula – Marosvásárhely
Antal Attila – Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet – Csíkszentdomokos
Antal István – Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba – Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda – Székelyudvarhely
Árvay Katalin – Sepsiszentgyörgy
Asztalos István – Székelyudvarhely
Bács Károly – Csíkszereda
Bajna György – Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna – Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely
Bakk Pál – Szentkatolna
Bakó Botond – Nagyenyed
Balázs Dénes – Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda
Balázs Zsuzsánna-Erzsébet – Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda
Bálint Csaba – Csíkszereda
Bálinth Erzsébet – Csíkszereda
Bán Kata – Székelyudvarhely
Barabás Imre – Gyergyóremete
Baracsi Levente – Arad
Baricz Lajos – Marosszentgyörgy
Bartha Árpád – Kászonújfalu
Bartha György – Csíkszereda
Bartha Imre – Székelyudvarhely
Bartók Melinda – Kézdivásárhely

Bartos Jenő – Jászvásár
Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Benkő Levente – Magyarvita
Bernád Ilona – Marosvásárhely
Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
Berze Imre – Székelyudvarhely
Bethlen Anikó – Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Bíró Gábor – Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Bíró László – Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bíró Réka – Barót
Blénassy Jolán – Székelyudvarhely
Bocskay Vince – Szováta
Bodó István – Csíkszereda
Bodor Antal – Csíkszereda
Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt – Kolozsvár
Bogos Zsolt – Csíkszereda
Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Borbély László – Csíkszereda
Borbély Tamás – Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila – Arad
Borboly Csaba – Csíkszereda
Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Borsa István – Csíkszereda
Botár István – Csíkszereda
Bölöni Domokos – Marosvásárhely
Bölöni Ildikó – Bikafalva
B. Tomos Hajnal – Négyfalu
Buna Blanka Boróka – Tamásfalva
Burus János Botond – Csíkszereda
Czikó László – Búzásbesenyő
Czipa István – Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna – Kovászna

Császár Vilmos – Csíkrákos
Csávossy György – Nagyvárad
Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
Cseh András – Csíkszereda
Cseke Péter – Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
Csiki Zoltán – Parajd
Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
Csúcs Mária – Csíkszereda
Daczó Katalin – Csíkszépvíz
Dánél Sándor – Csíkszereda
Damó Csaba – Kézdivásárhely
Darkó Béla – Marosvásárhely
Daróczi Béla – Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
Darvas Mária – Gyergyóalfalu
Dávid Gyula – Kolozsvár
Dávid Katalin – Székelyudvarhely
Dávid Zoltán – Kolozsvár
Deák Botond – Réty
Deák Ferenc – Csernáton
Deme László – Csernáton
Demeter Edit – Kézdiszentlélek
Dénes Balázs – Csíkszereda
Dénes Emőke – Homoródalmás
Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
Dénes László – Nagyvárad
Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
Doboly Beatrice – Vajdahunyad
Dobos Sándor – Nagyvárad
Dimény János – Nagybacon
Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
Domokos Éva – Arad
Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
Duma András – Klézse
Egyed Emese – Kolozsvár
Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
Elekes András – Csíkpálfalva
Elekes Antal – Temesvár

Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter – Kászonaltíz
Erdei Márk – Gálospetri
Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal – Székelyudvarhely
Farkas László – Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós – Segesvár
Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert – Csíkszereda
Fekete István – Csíkszereda
Ferencz Edit – Gyergyóremete
Ferencz Éva – Kézdivásárhely
Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
Ferencz Imre – Csíkszereda
Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
Fodor György – Székelyudvarhely
Fodor Levente – Csíkszögöd
Dr. Fodor István – Csíkszereda
Fodor István – Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
Forró László – Bukarest
Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
Funariu Éva – Szeben
Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
Fülöp Géza – Marosvásárhely
Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
Fülöp Tamás – Majlát
Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
Gábor Emőke – Csíkszereda
Gagyí József – Csíkszentlélek
Gajdó Albert – Csernáton
Gál Katalin – Gyergyóújfalu
Gáll Levente – Csíkmadaras
Gálfalvi György – Marosvásárhely
Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely

Dr. Garda Dezső –
 Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Maros-
 vásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcsicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 Incze Szabó László – Marosvásár-
 hely
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásár-
 hely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 Jankó András – Arad
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármashalu
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak

Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközélpok
 Kémenes Bernadette – Gyergyó-
 szentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásár-
 hely
 Király Gyöngyi – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd – Marosvásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
 nya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Márafalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köblös Attila – Kézdivásárhely
 Köllő Éva – Borszék
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Kristó Boróka – Csíkszereda

- Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
remete
Laczkó Szentmiklósi Endre –
Gyergyóremete
László Attila – Jászvásár
László Bakk Anikó – Kolozsvár
Lászlófy Pál István – Csíkszereda
Dr. László Iлона – Marosvásárhely
László Károly és Katalin – Kézdi-
vásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lázár Pál – Marosvásárhely
Lehoczy Ferenc – Arad
Léstyán Dénes – Csíkszereda
Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
Liker Henrietta – Székelykeresztúr
Loghin Gizella – Brassó
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Luka Klára – Sepsikőröspatak
Madaras Lázár – Brassó
Mag István – Lövéte
Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba –
Felsőbánya
Markó Béla – Marosszentkirály
Markó Iлона – Csíkszentgyörgy
Dr. Marton József – Gyulafehérvár
Márton Ferenc – Temesvár
Márton Károly – Marosvásárhely
Maşteriu Erzsébet – Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
Mátyás Endre – Szováta
Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
Mester János – Marosvásárhely
Mester Zoltán – Szováta
Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
Mihály András – Csíkszereda
Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
Mihály János – Lövéte
Mihály Orsolya – Kolozsvár
Miklós Imre – Csíkszereda
Miklós Levente-József – Székely-
udvarhely
Miklós Sándor – Csíkszentlélek
Mikó Júlia – Brassó
Mikola Éva – Torja
Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
Mirk László – Csíkszereda
Molnár Csaba – Csíkszereda
Molnár Endre – Marosvásárhely
Murányi János – Székelyudvarhely
Nádudvary György – Brassó
Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
Nagy Benedek – Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
Nagy József – Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda – Nagyvárad
Nagy Sándor – Székelyudvarhely
Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
Nete Mariana – Csíkszereda
Novák Sándor – Marosvásárhely
Oláh Sándor – Csíkszereda
Orbók Iлона – Csíkszereda
Pál Zoltán – Csíkdánfalva
Pálffy József – Csíkszereda
Papp Zoltán – Zilah
Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
Péntek János – Kolozsvár
Pénzes Jenő – Bereck
Péter Éva – Csíkszereda
Péter Gergely – Csíkszereda
Péter Péter – Székelyudvarhely
Pethő Iлона – Csíkszereda
Petres Sándor – Csíkszereda
Dr. Piros György – Csíkszereda
Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
(5 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely

Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvita
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Sepródi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárád
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárád
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu

Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szőcs István – Szentegyháza
 Szőcs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközélpók
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marosszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tőtös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövéte
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna

Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Űtő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zöld János – Salamá
 Zsidó Enikő – Rugonfalva
 Zsidó Jolán – Székelykeresztúr
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda

Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
 szentgyörgy (5 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csíkmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás

- Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnásfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Tűr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár

Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznay Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest

Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentes
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csenger Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazakas Lehel – Gödöllő
 Fazakas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Fülek György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Gyurka Eta – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa

- Harmath Ilona – Baja
Dr. Hartványi Tamás – Győr
Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
Herman Levente – Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
Ilia Mihály – Szeged
Iancu Laura – Velence
Jámbor Zoltánné – Makó
Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
Jancsó Gyula – Dunapataj
Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
Kántor József – Baja
Karap Ágnes – Budapest
Dr. Kata Mihály – Szeged
Keppel Gyula – Budapest
Király István – Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András – Pócsmegyer
Kiss Anna – Budapest
Kiss Bálint – Budapest
Kiss Éva – Budapest
Dr. Kiss Ferenc – Csereszegtomaj
Kis Krisztián Bálint – Szolnok
Kisslaki László – Kéthely
Kollár Albin – Dunakeszi
Kósa Lajos – Debrecen
Kosza Csaba – Sukoró
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császárs
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest
Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Kuti József – Tura
Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
Maczkó Gergő – Pogány
Makai Judit – Budapest
Márkus Béla – Debrecen
Máriás József – Nyíregyháza
Márton Károly – Hőgyész
Márton Lajos – Budapest
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Mészáros János – Gödöllő
Miklós András – Miskolc
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Levente – Szigetmonostor
Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh István – Százhalombatta
Németh Zsolt – Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
Dr. Oszoly Tamás – Budapest
Pados József – Sárszentmihály
Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea – Eger
Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
Papp Péter – Budapest
Pataki Gábor Zsolt – Budapest
Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos – Bakonyzsűcs
Péter László – Szeged
Dr. Pocsay Gábor – Gyula
Polóny Levente – Budapest
Pomogáts Béla – Budapest
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza – Balatonfüred
Dr. Sándor Pál – Simontornya
Serdült Benke Éva – Paks
Silay Ferenc – Szeged
Simai László – Veszprém
Dr. Szabó Béla – Göd
Szakolczay Lajos – Budapest

Száraz Miklós György – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tők János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbecs
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parádszabolcs
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkarsága – Budapest

Erdély Barátainak Köre Kulturális Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés) – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Községe – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Központ – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft. – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Páterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerincgyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Dr. Line Gábor György – Florida
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf

Csipkó László – Bécs

Csutak Magda – Bécs

Dr. Forbáth Klára – Bécs

Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonon – Jyväskylä

Franciaország

Buna István – Antony

Dènes-Pichot Hanga – Chécy

Langrand-Escure Tünde – St. Pêray

Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Nesher

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine

Dr. Dobó Tibor – Demmin

Gaál Julianna – Aalen

Haáz Katalin – Braunschweig

Juliana Johrend – Buchen

Kisslaki László – Steinbach

Schultz Orsolya – Rostock

Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf

Szakács-Konnerth Mihály –

Friedrichshafen

Száva Péter – Krefeld

Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svédország

Antal Imre – Ljungby

Csata Attila – Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga – Vällingby

Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium – Zenta

Fekete J. József – Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola – Magyarkanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium – Szabadka

Nagybecskereki Gimnázium –
Nagybecskerek

Rancz Károly – Pancsova

Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom

Kiss Mónika – Örös

Pallér Péter – Komárom

Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma

Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenyesi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők az árnyékos oldalról	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók az árnyékos oldalról	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. Bethlen Gábor leveleiből	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csűrre</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.

